

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ДУ «ІНСТИТУТ ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ НАН УКРАЇНИ»

Т. Ю. Перга

ЕКОЛОГІЧНА ПОЛІТИКА США. ЕПОХА СТАНОВЛЕННЯ

МОНОГРАФІЯ

Видавництво
«Центр учбової літератури»
Київ – 2020

*Рекомендовано до друку Вченою Радою
Державної установи «Інститут всесвітньої історії
Національної Академії Наук України»
(протокол №1 від 27.02.2020 р.)*

Рецензенти:

О. П. Машевський, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри нової та новітньої історії зарубіжних країн історичного факультету (Київський національний університет імені Тараса Шевченка);

І. Д. Дудко, доктор політичних наук, професор, професор кафедри парламентаризму і політичного менеджменту (Національна академія державного управління при Президентові України).

Перга Т. Ю.

Екологічна політика США. Епоха становлення: монографія / Тетяна Юріївна
П 26 Перга. НАН України, ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України». –
Київ: «Центр учбової літератури», 2020. – 192 с.

ISBN 978-611-01-1867-5

Вперше у вітчизняній історіографії здійснено комплексне дослідження етапу становлення екологічної політики США, який тривав з кінця XIX ст. до Другої світової війни. Розглянуто чинники зростання інтересу американського суспільства до охорони природних ресурсів, підґрунтя та засади урядової діяльності в цій царині. Виявлено особливості природоохоронної політики США за часів президентства Теодора Рузвельта, Говарда Тафта, Вудро Вільсона, Воррена Гардінга, Калвіна Куліджа, Герберта Гувера, Франкліна Рузвельта. Розкрито роль лідерів у захисті довкілля Сполучених Штатів Америки. Охарактеризовано головні етапи діяльності Служби національних парків США. Проаналізовано особливості природоохоронної діяльності під час «прогресивної епохи», доби «проспериті», економічної кризи і рецесії 1930-х рр. Розкрито екологічні аспекти «Нового курсу» та ефективність використання довкілля в якості антикризового інструменту.

Оцінено теоретичні і практичні здобутки екологічної політики США напередодні Другої світової війни.

Монографія адресована науковцям, викладачам навчальних закладів, політикам, студентам, та всім тим, хто цікавиться екологічною історією та історією Сполучених Штатів Америки і прагне зробити свій внесок у покращення екологічної політики України.

ISBN 978-611-01-1867-5

© Перга Т. Ю., 2020
© Видавництво «Центр учбової літератури», 2020

ЗМІСТ

ВСТУП	5–8
Розділ 1. ІСТОРІОГРАФІЯ І ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА.	9–36
1.1. Огляд джерельної бази	9–22
1.2. Історіографія екологічної політики США кінця XIX – початку XX ст.	22–36
Розділ 2. ПОЛІТИЧНІ, СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ТА ІДЕОЛОГІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ЗАРОДЖЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ В США	37–64
2.1. Чинники формування інтересу до дикої природи в американському суспільстві	37–52
2.2. Перші урядові заходи з охорони природи в США.	52–64
Розділ 3 ОХОРОНА ПРИРОДИ ПІД ЧАС «ПРОГРЕСИВНОЇ ЕРИ»	65–92
3.1. Формування підвалин державної екологічної політики: Т. Рузвельт і консервація природних ресурсів	65–81
3.2. Охорона довкілля в політиці президентів США Г. Тафта і В. Вільсона	82–92
Розділ 4 РОЗВИТОК КАПІТАЛІЗМУ І ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ У США . . .	93–125
4.1. Ресурсна політика Сполучених Штатів Америки під час Першої світової війни.	93–104
4.2. Вплив індустріалізації розвитку на довкілля США в період «проспериті»	105–125
Розділ 5 ОСОБЛИВОСТІ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ПІД ЧАС ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ ТА ДЕПРЕСІЇ 1930-х рр.	126–159
5.1. Екологічні аспекти «Нового курсу» президента США Ф. Д. Рузвельта	126–142
5.2. Нові напрями природоохоронної політики Сполучених Штатів Америки в другій половині 1930-х рр.	143–158
ЗАКЛЮЧЕННЯ	159–173
ДЖЕРЕЛА І ЛІТЕРАТУРА.	174–191

CONTENT

INTRODUCTION	5–8
CHAPTER 1. HISTORIOGRAPHY AND SOURCES	9–36
1.1. Overview of the sources	9–22
1.2. Historiography of US environmental policy in late nineteenth - early twentieth centuries.	22–36
CHAPTER 2. POLITICAL, SOCIO-ECONOMIC AND IDEOLOGICAL PREREQUISITES FOR THE EMERGENCE OF US ENVIRONMENTAL POLICY	37–64
2.1. Factors shaping interest in wildlife in American society	37–52
2.2. The first governmental measures of nature conservation in the USA	52–64
CHAPTER 3. NATURE PROTECTION DURING THE "PROGRESSIVE ERA"	65–92
3.1. Laying the foundations of state environmental policy: Theodore Roosevelt and conservation of natural resources	65–81
3.2. Environmental protection in the policy of William Howard Taft and Woodrow Wilson	82–92
CHAPTER 4. DEVELOPMENT OF CAPITALISM AND THE USE OF NATURAL RESOURCES IN THE UNITED STATES.	93–125
4.1. Resource policy of US during World War I.	93–104
4.2. The impact of industrialization on US environment during the "prosperity" era	105–125
CHAPTER 5. FEATURES OF ENVIRONMENTAL POLICY DURING THE ECONOMIC CRISIS AND DEPRESSION OF THE 1930s	126–159
5.1. Environmental aspects of the President Franklin Delano Roosevelt's New Deal.	126–142
5.2. New aspects of US environmental policy in the second half of the 1930s.	143–158
CONCLUSION.	159–173
SOURCES AND LITERATURE.	174–191

ВСТУП

На початку XXI ст. важливість розв'язання екологічних проблем вже ні в кого не викликає сумніву. Навряд чи можна знайти країну, яка сьогодні б не потерпала від глобальної зміни клімату, наслідки якої приводять до збільшення числа жертв повеней, ураганів, високих температур і посух; нестачі прісної води; серйозних змін умов виробництва продовольства; зростання уразливості екосистем; появи загрози підтоплення малих острівних держав і деяких міст. Вже не одне десятиріччя держави світу об'єднують зусилля для подолання екологічних проблем, і в першу чергу – наслідків глобального потепління. Водночас не менш важливим виміром цієї діяльності є національний рівень захисту довкілля. Численні екологічні проблеми і нагальність формування ефективної екологічної політики в Україні актуалізують аналіз передового зарубіжного досвіду у сфері захисту довкілля, включаючи можливості його використання з урахуванням місцевої специфіки.

Головним гравцем на міжнародній арені і лідером світового економічного розвитку, країною, чії підходи до розв'язання екологічних проблем багато в чому визначають ефект дій усієї світової спільноти, є Сполучені Штати Америки. Хоча сучасне бачення шляхів подолання глобальної екологічної кризи у США є суперечливим (наприклад, країна вийшла з Кіотського протоколу та Паризької кліматичної угоди), наприкінці XIX – на початку XX ст. вона стала однією з перших в світі, де почала формуватися урядова діяльність із захисту навколишнього середовища і збереження національних природних ресурсів. Багато позитивних здобутків у цій царині не втратили актуальності й сьогодні.

Початком екологічного руху в Сполучених Штатах вважається видання в 1962 р. книги біолога Служби охорони риб і дикої природи США Р. Карсон «Мовчазна Весна», в якій вона обґрунтувала згубний вплив отрутохімікатів на природу і загибель через них багатьох видів флори і фауни. Весна без пташиного щебету і співу, на яку натякає автор, змусила замислитись не лише багатьох пересічних громадян, а і можновладців в усьому світі щодо майбутнього нашої планети. Ця книга вплинула як на формування могутнього екологічного руху, так і на діяльність багатьох держав світу. У Сполучених Штатах Америки розпочалась нова ера екологічної політики, яка ознаменувалась створенням у 1970 р. ЕРА (Управління з охорони довкілля США) та прийняттям низки правових актів, що регулюють різні аспекти впливу

на довкілля – Закону про дику природу (1964 р.), Закону про національну екологічну політику (1969 р.), Закону про контроль за пестицидами (1972 р.), Закону про зникаючі види (1973 р.), Закону про земельну політику і управління (1976 р.), Закону про чисту воду (1977 р.) та багатьох інших. Ця кардинальна зміна відношення до довкілля сформувала у деяких дослідників думку, що екологічна політика США, принаймні з огляду на масштаб і нову якість заходів, розпочалась наприкінці 1960-х – на початку 1970-х рр.

Однак ніщо не виникає на порожньому місці. Р. Карсон написала свою книгу у відповідь на результат впровадження тієї антропоцентричної моделі природокористування, яка склалась у США в попередні десятиліття. І саме наслідки безконтрольного забруднення довкілля пестицидами, насамперед ДДТ, який уважався після Другої світової війни надзвичайно ефективним засобом боротьби зі шкідливими комахами, а насправді привів до загибелі багатьох птахів, змусили її поставити питання: а що далі?

Різноплановий досвід становлення екологічної політики США потребує більш детального вивчення. У цій книзі ми маємо намір звернутися до її витоків, розглянути формування філософських підходів, проблем та досягнень у царині захисту довкілля від появи перших природоохоронних заходів наприкінці XIX ст. до початку Другої світової війни. Саме в цей період була закладена платформа, на якій наприкінці 1960-х рр. розвивався новий етап екологічної політики США. Цей короткий екскурс в історію екологічної політики США, зокрема становлення охорони довкілля, дозволить зрозуміти роль природи в житті американської нації, причини зародження екологічної свідомості, особливості моделі природокористування, які багато в чому визначають і сучасну екологічну політику країни, а також проаналізувати корисні для України ідеї і досягнення й уникнути можливих помилок.

INTRODUCTION

At the beginning of the twentieth century the importance of solving environmental problems is no longer in doubt. It is hardly possible to find a country that doesn't suffer from global climate changes today, the consequences of which lead to increasing number of victims of floods, hurricanes, high temperatures and droughts; lack of fresh water; serious changes in the food production; increasing vulnerability of ecosystems; the threat of flooding of small island countries and some cities. For decades, countries around the world have been working together to overcome environmental problems, and especially the effects of global warming. At the same time, an important part of this problem is the national level of environmental protection. As Ukraine has many environmental problems and its environmental policy is still in a stage of formation it is extremely important to analyze the best foreign experience and the possibilities that it gives with local specifics.

The United States is a major player in the international arena and leader in world economic development; its approaches to solving environmental problems determine the effectiveness of the entire world community. However, the vision of ways to overcome the global environmental crisis in the United States is contradictory (for example, the country withdrew from the Kyoto Protocol and the Paris Climate Agreement). Meanwhile, in the late nineteenth- early twenties centuries it became one of the first countries in the world that started a policy of environmental protection and conservation of national resources. Many positive achievements in this area haven't lost its relevance even nowadays.

It is considered, that the beginning of the environmental movement in the United States is publication "Silent Spring" in 1962 by the biologist of the U.S. Fish and Wildlife Service R. Carson, in which she substantiated the detrimental harmful effects of pesticides on nature and death of many species of flora and fauna. Spring without birds chirping and singing, made not only citizens, but also policymakers and businessmen all over the world to think about the future of our planet. This book has influenced on formation of powerful environmental movement and stimulated actions around the world.

In the United States of America, a new era of environmental policy started. It marked by establishment EPA (United States Environmental Protection Agency) and adoption in the 1970s a number of laws that regulated different aspects of environmental protection – the Wilderness Act (1964), the National Environmental Policy Act (1970), the Pesticide Control Act (1972), the Clean Water Act (1972), the Endangered Species Act

(1973), the Federal Land Policy and Management Act (1976) etc. These fundamental changes in attitude towards the environment had led some researchers to believe that the US environmental policy at least given the scale and new quality of the measures started only in 1960 – 1970s.

However, nothing occurs in a vacuum. R. Carson wrote her book in response to the introduction of the anthropocentric model of nature management that had developed in the United States in previous decades. The consequences of uncontrolled pollution by pesticides, especially DDT, which considered as an extremely effective after World War II but in fact had led to death of many birds, made her ask the question: what would be next?

The diverse experience of US environmental policy needs to be studied in more details. In this book we intended to turn to its origins, to consider the formation of philosophical approaches, problems and achievements in environmental protection as well as their peculiarities from the first environmental steps in the late nineteenth century until the World War II. During this period a platform was laid, on which a new stage of this policy developed in late 1960s.

This brief insight into US environmental history, particularly in engendering of its nature protection policy, will allow us to understand the role of nature in life of the American nation, the reasons for the emergence of environmental consciousness, the features of the nature model, which largely determine the country's current environmental policy, as well as analyze useful ideas and achievements to avoid possible mistakes in Ukraine.

Розділ I

ІСТОРІОГРАФІЯ І ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА

1.1. Огляд джерельної бази

Екологічна політика Сполучених Штатів Америки має кілька рівнів: федеральний, регіональний, локальний, у рамках яких взаємодіє широке коло акторів: президент, уряд, державні установи, глобальні корпорації, представники бізнесу, лобі-групи, громадянське суспільство, профспілки, окремі громадяни. Метою цієї монографії є аналіз зародження та становлення федеральної екологічної політики США. Хронологічні рамки дослідження охоплюють кінець XIX ст. – кінець 30-х рр. XX ст. – період, коли у США була створена інституційна основа державної діяльності з охорони природи і розроблено її головні напрями. У монографії ототожнюються терміни «екологічна політика» та «природоохоронна політика», а також «консервація природних ресурсів», назва якої походить від англійського слова «conservation» (охорона, збереження) і є загальноживаною стосовно діяльності, яку здійснював американський уряд наприкінці XIX – на початку XX ст. Це обумовлено тим, що кожен з вказаних термінів характеризує цілеспрямовану і системну діяльність держави, комплекс управлінських рішень, спрямований на забезпечення екологічної безпеки, захист навколишнього природного середовища і раціональне використання природних ресурсів. З огляду на той факт, що на кінець 1930-х рр. урядові заходи в США в царині охорони природи вже почали набувати комплексний характер і перетворились на невід’ємний напрям внутрішньої політики, вважаємо правомірним використання до досліджуваного в монографії періоду терміну «екологічна політика».

Джерельна база дослідження включає широкий спектр документів законодавчої та виконавчої влади Сполучених Штатів Америки. Матеріали законодавчої служби представлені документами 57–76-го Конгресів США. Водночас вони є змістовним джерелом дослідження діяльності адміністрацій американських президентів та відображають не лише законотворчу активність, а й суспільні дебати та погляди американського політикуму на різні аспекти природоохоронної діяльності.

Офіційні протоколи засідань і дебатів Конгресу Сполучених Штатів Америки представлені документами під назвою «Congressional Records». Вони публікуються щодня, коли відбувається засідання

Конгресу. Постійне видання «Congressional Record (Bound Edition)» складається з одного видання на сесію Конгресу. Кожне з них публікується у кількох частинах, що охоплюють приблизно 10–20 днів його роботи. Найбільш інформативними у контексті аналізу формування державної екологічної політики є документи Палати Представників (House of Representatives Resolutions).

Діяльність адміністрації Т. Рузвельта¹ (1901–1909 pp.) висвітлена у документах 57–60-го Конгресу, т. 35–43 [14, 15, 20, 21, 22, 23]. Вони відтворюють непросту ситуацію, в якій опинився цей американський президент, впроваджуючи політику консервації природних ресурсів. Зокрема досить гострі дебати точились щодо прийняття Закону про меліорацію (це вдалось зробити лише завдяки неймовірним зусиллям сенатора Дж. Ньюлендса), що відображено в матеріалах 57-го Конгресу (1-а сесія) [20]. Небажання конгресменів підтримати роботу Комісії з сільського життя розкривається у процесі аналізу матеріалів 60-го Конгресу (2-га сесія, т.42) [22]. «Congressional Records» 59-го Конгресу, 1-а сесія, відображає гострі дискусії довкола прийняття Закону про старожитності, який Президент Рузвельт підписав 8 червня 1906 р. [21]. Велику роль у його прийнятті відіграв Конгресмен штату Айова Дж.Ф. Лейсі, який очолював Комітет з питань житлово-комунального господарства. У 1902 р. разом з антропологом Е.Л. Х'юетом він вирушив на Південний Захід для оцінки впливу мисливства на природні ресурси регіону. Його висновки щодо історичної спадщини та археологічних пам'яток цих територій, підтримані у вичерпній доповіді Х'юета, які були представлені в Конгресі, мали велике значення для прийняття цього закону. Дебати щодо призначення Комісії з наземних водних шляхів та текст відповідного закону надруковані у матеріалах 60-го Конгресу (1-а сесія, т. 42) [15].

Ставлення до природних ресурсів за часів президентства Г. Тафта² (1909–1913 pp.) стає зрозумілим з аналізу документів 60-го та 61-го Конгресу (т.43–48) [22]. Слухання і обговорення в Палаті представників і Сенаті вказують на велику увагу, яка приділялась у цей час дослідженню і розвитку Аляски, а також вивченню природних копалин країни, зокрема вугілля, залізної руди, матеріалів, які

¹ Теодор Рузвельт – 26-й президент США, 25-й віце-президент США. Лідер Республіканської партії та Прогресивної партії, лауреат Нобелівської премії миру (отримав у 1906 р. за посередництво в укладенні російсько-японського Портсмутського мирного договору).

² Вільям Говард Тафт – 27-й президент США (1909 – 1913 pp.), представник Республіканської партії.

використовувались у будівництві, запасів деревини, що набуло особливого значення у світлі передвоєнних приготувань і під час Першої світової війни. Обговорення діяльності міністра внутрішніх справ Баллінджера (справа Баллінджера–Пінчота), який діяв всупереч політиці охорони природних ресурсів Т. Рузвельта і підтримав групу підприємців, що домагалися продажу їй державою багатих вугільних родовищ на Алясці, знайшло відображення на сторінках «Congressional Records» у матеріалах 61-го Конгресу (2-а сесія, т.45) [23]. Зокрема вони вказують на те, що в 1910 р. Конгрес створив комісію з розслідування поведінки Баллінджера і звинувачень його чиновником Департаменту внутрішніх справ³ Глейвісом і экс-головою Лісової служби США (U.S. Forest Service)⁴ Г. Пінчотом (61-й Конгрес, 2-а сесія, т.45) [24, 25], в результаті чого високопосадовець змушений був піти у відставку.

Документи Конгресу 62–66 (т. 49–60) досить ґрунтовно розкривають політику адміністрації В. Вільсона⁵ у 1913–1921 рр. «Congressional Records» періоду Першої світової війни (62-й Конгрес) засвідчують значний негативний вплив війни на природоохоронну діяльність, яка в цей час майже повністю припинилась [12, 16, 26, 27] за виключенням дебатов щодо створення спеціальної установи з питань управління парками, які почалися у 1912 р. і тривали до 1916 р. [17, 18, 26, 27], коли була створена профільна установа – Служба національних парків.

Особливістю документів слухань Конгресу у 1920-х рр. – за часів президентів В. Гардінга⁶ (1921–1923 рр.) – Конгрес 67, т. 61–64; К. Куліджа⁷ (1923–1929 рр.) – Конгрес 68–70, т. 65–70; Г. Гувера⁸ (1929–1933 рр.) – Конгрес 71–72, т. 71–75 є детальна інформація щодо розвитку системи національних парків і лісів. Вона унаочнила громадську дискусію, яка розгорнулась в цей час в американському суспільстві стосовно створення в них інфраструктури для рекреації

³ Департамент – федеральний орган виконавчої влади у США, аналог міністерства в Україні.

⁴ Надалі буде використовуватися скорочена назва «Лісова служба».

⁵ Томас Вудро Вільсон – 28-й Президент США (1913–1921 рр.), представник Демократичної партії.

лауреат Нобелівської премії миру (отримав у 1919 р. за миротворчі зусилля).

⁶ Воррен Гамаліел Гардінг – 29-й Президент США (1921–1923 рр.), представник Республіканської партії.

⁷ Джон Калвін Кулідж – 30-й президент США (1923 - 1929 рр.), представник Республіканської партії.

⁸ Герберт Кларк Гувер – 31-й президент США (1929 - 1933 рр.), представник Республіканської партії.

(відпочинку на свіжому повітрі). Внесення в Конгрес багатьох законодавчих актів, зокрема з питань заліснення, створення лісових заповідників, покращення їхнього стану вказує на велику увагу, яку можновладці приділяли розвитку лісів [19, 28, 29, 30], продовжуючи традицію, розпочату ще в другій половині XIX ст. Ще однією проблемою, яка відображена у документах обох палат першої сесії 70-го Конгресу, є повинь на річці Міссісіпі, що відбулась у 1927 р. [29, 75] й отримала назву «Великої повені».

Документи Конгресу 73–76 (т. 77–91) відображають непрості роки президентства Ф. Рузвельта⁹ (1933–1945 рр.) у період економічної кризи, «Великої депресії» та після її закінчення. Вони висвітлюють антикризові ініціативи президента у рамках «Нового курсу», зокрема заходи з регулювання промисловості, що мали вплив на довкілля, та діяльність щодо боротьби з ерозією ґрунтів та боротьбу з повенями [11, 13, 31, 32, 33, 34]. Окремо варто зупинитись на першій сесії 73-го Конгресу, яка тривала з 4 березня по 15 червня 1933 р. – так звані перші сто днів президента («Congressional Record», том 77, ч.1). Вона є однією з найвизначніших законодавчих сторінок в історії Конгресу, адже в цей час було прийнято більш ніж два десятки ключових законодавчих актів, включаючи закони про створення Адміністрації громадських робіт – (Public Works Administration – PWA), Управління громадських робіт (Work Progress Administration – WPA), Цивільного корпусу охорони природних ресурсів (Civilian Conservation Corps – CCC) тощо. У заключному слові до Палати представників, що контролювалася демократами, Рузвельт подякував спікеру Г.Т. Рейні з Іллінойсу за «дух спільної роботи». Таке співробітництво, за словами Рузвельта, стало «особливою відзнакою у справах нашої нації та світу... та довело, що наша форма управління може піднятися до рівня надзвичайної ситуації і може впровадити широкомасштабну програму в рекордно короткі терміни» [31].

Джерела вивчення діяльності виконавчої влади включають широку низку документів американських президентів, їхніх адміністрацій та державних установ, які мали безпосередній або опосередкований вплив на довкілля і природні ресурси США.

Одним із головним інструментів, які американські президенти використовують для управління та мобілізації величезних ресурсів федерального уряду, у тому числі – в екологічній сфері, є накази до

⁹ Франклін Делано Рузвельт - 32-й президент США (1933-1945 рр.), представник Демократичної партії.

виконання (Executive Orders). Фактично президент керує діяльністю виконавчої гілки влади шляхом видання цих наказів. Після підписання президентом наказу Білий дім надсилає його до Управління Федерального реєстру (Office of the Federal Register – OFR), яке включає його до чергової серії і публікує в щоденному Федеральному реєстрі. Це було започатковано декретом президента Ф. Рузвельта №7316 від 13 березня 1936 р. На сайті Національного управління архівів і документації (National Archives and Records Administration – NARA) вони розташовані в хронологічному порядку і доступні на Інтернет-сторінці установи. Найбільше таких наказів видали президент США Т. Рузвельт (1 тис.) і Ф. Рузвельт (понад 3,7 тис.). Накази до виконання і прокламації президентів з 1789 по 1937 рр. знаходяться в спеціальній колекції Конгресу або на ресурсах, де розміщені їхні оцифровані версії. Серед наказів, які були використані у цьому дослідженні, вкажемо на Наказ до виконання 6101, який започаткував створення Цивільного корпусу охорони природних ресурсів: призначив директором Р. Фехнера, встановив порядок обрання консультативної ради, створив фонд для оплати громадських робіт у розмірі \$10 млн [2]. Наказ до виконання 6166 від 10 червня 1933 р. припинив діяльність Комісії з громадських будівель, Національної меморіальної комісії, Комісії меморіального моста Арлінгтон, Комісії Рок-Крік і паркуєв Потомак, Національної комісії громадський будівель і громадських парків Капітолію і консолідував функції управління громадськими спорудами, резерваціями, національними парками і кладовищами у Департаменті внутрішніх справ, натомість наділив нами Службу національних парків (U.S. National Park Service – NPS) [10].

Починаючи з 1957 р., у США видається серія «Публічні документи президентів Сполучених Штатів» («The Public Papers of the Presidents»), яку укладає та публікує OFR та NARA. Вона включає документи президентських адміністрацій, починаючи з президента Гувера (з 1929 р.). З 1965 р. до кожного тому публікуються додатки, що містять матеріал, який раніше був надрукований в «Щотижневій збірці президентських документів». До кожного тому видання включаються документи та виступи Президентів Сполучених Штатів, видані Канцелярією прес-секретаря протягом зазначеного періоду часу. Матеріал представлений у хронологічному порядку, з датами, вказаними в заголовках та датами публікації документів або подій. Наприклад, видання «Публічні папери та адреси Ф.Д. Рузвельта» («The public papers and addresses of Franklin D. Roosevelt») складається з 13 томів. З них найбільший інтерес мають томи 1–3, документи яких

відтворюють політику Рузвельта у боротьбі з економічною кризою, зокрема інавгураційні промови, виступи в Конгресі, Накази до виконання (т.1. «Генезис Нового курсу, 1928–1932», т. 2. «Рік кризи, 1933», т. 3. «Прогрес відновлення і реформ, 1934»). Видання, присвячене діяльності Г. Гувера, має 6 томів. У двох томах зібрані прокламації та накази до виконання («Herbert Hoover: proclamations and executive orders»), у чотирьох - публічні повідомлення, виступи і заяви президента за 1929–1933 рр.

Послання американських президентів до Конгресу та їхні інавгураційні промови знаходяться у персональних архівах, документах Конгресу США та в бібліотеці Конгресу. Існує багато оцифрованих версій, які можна знайти на Інтернет-сторінках публічних бібліотек Сполучених Штатів та багатьох освітніх ресурсів. У роботі над цією монографією були використані документи, розміщені у відкритому доступі «Американського президентського проекту» [2–10].

Важливим джерелом інформації з екологічних питань є офіційні та приватні папери американських президентів й офіційні документи їхніх адміністрацій. У бібліотеці Конгресу існує спеціальна колекція 26-го президента США Т. Рузвельта, який обіймав цю посаду в 1901–1909 рр. Вона складається з приблизно 276 тис. документів і 461 тис. різних графічних зображень, більшість з яких оцифровані та відкриті для широкого загалу.

Папери Т. Рузвельта ґрунтовно документують його кар'єру державного службовця та діяльність на посаді президента, включаючи антитрестовську політику та діяльність зі збереження природних ресурсів. У них міститься інформація про діяльність на посаді віцепрезидента Сполучених Штатів; губернатора Нью-Йорка; комісара поліції Нью-Йорка і комісара США з питань державної служби. Це щоденники; листи; тексти публічних виступів; укази і розпорядження; офіційні документи Білого дому; рукописи; копії статей, опублікованих у виданнях «Перспектива», «Метрополітен» та «Канзас Сіті Стар» та багато інших паперів, упорядкованих у хронологічному порядку – загалом 16 серій. Найбільш інформативними у вивченні політики консервації природних ресурсів є Серія 5 «Виступи та Накази до виконання, 1899–1918», яка складається з трьох мінісерій: А. «Виступи та Накази до виконання, 1899–1918», В. «Томи Білого дому, 1901–1909» та «Опубліковані виступи, 1901–1917»; Серія 6 «Прес-релізи та прокламації, 1901–1909»; Серія 7 «Статті та публікації, 1886–1919».

Також у бібліотеці Конгресу є спеціальна колекція документів президента В. Вільсона, яка включає приблизно 280 тис. паперів. Вона

є найбільшим у світі зібранням оригінальних документів 28-го президента США. Колекція містить 20 серій і сформована з особистої, сімейної та офіційної кореспонденції; документів Білого дому; статей; промов; текстів наукових промов; стенограм; пам'ятних записів. Її матеріали відтворюють діяльність адміністрації Вільсона щодо тарифів; створення Федерального резервного банку; впровадження антимонопольних заходів, внутрішньої політики під час Першої світової війни, суперечок з Мексикою, дипломатії під час цього конфлікту та на Паризькій мирній конференції. Колекція містить багато паперів про його особисте та сімейне життя, включаючи листування з дружиною Е. Вільсон, а також про період після закінчення терміну президентства. Вплив політики його адміністрації на стан природних ресурсів відображено у документах Серії 4 «Файл виконавчого офісу, 1912–1921» загальним обсягом понад 5,5 тис. сторінок.

Спеціальних колекцій, присвячених діяльності інших президентів США – У. Гранта, Р. Гейса, Дж. Гарфілда, Ч. Артура, Г. Клівленда, Б. Гаррісона, В. Мак-Кінлі, Г. Тафта та К. Куліджа у бібліотеці Конгресу не створено, хоча існує низка офіційних документів і багато досліджень політики їхніх адміністрацій.

Матеріали про діяльність президентів Г. Гувера та Ф. Рузвельта зібрані в окремих президентських бібліотеках, які не є бібліотеками у традиційному розумінні цього слова, а представляють собою сховища документів, записів, колекцій та інших історичних матеріалів, що належали американським президентам. На даний час у США налічується 13 президентських бібліотек, починаючи з Г. Гувера, які об'єднані в Президентську бібліотечну систему і управляються NARA.

Папери, що стосуються Г. Гувера, збиралися Інститутом Гувера з питань війни, революції та миру Стенфордського університету з 1919 р. У 1960 р. Гувер вирішив передати їх для публічного використання. У бібліотеці Гувера вони згруповані за хронологічним принципом: діяльність до призначення на посаду Секретаря торгівлі у 1921 р.; діяльність на цій посаді у 1921–1928 рр. (до речі до неї включені матеріали, що висвітлюють урядову діяльність під час повені на річці Міссісіпі у 1927 р. та роботу Комісії ріки Колорадо); документи президентської компанії 1928 р. та представницькі матеріали (цей файл є найбільший і складається з 11 серій, що включають документи виконавчих відділів, тематичні, офіційні та особисті документи президента).

У президентській бібліотеці Ф. Рузвельта зібрано понад 17 млн. різних документів, об'єднаних у 23 колекції, що складаються з понад

2,3 млн сторінок. Зокрема є колекція офіційних документів часів його президентства («Papers as President Official File, 1933–1945. NUCMC 75–579»). Вона містить вхідну та вихідну кореспонденцію, меморандуми, друковані матеріали та вирізки з газет, які вважалися спеціалізованими або конфіденційними і перебували під особистим контролем секретаря Президента. Ці документи упорядковані в алфавітному порядку і кореспондуються з їхніми темами. Також корисним є файл персональних паперів Рузвельта («President's Personal File, 1933–1945. NUCMC 75–562»).

Документи органів виконавчої влади, що відповідали за різні аспекти управління природними ресурсами, дають змогу проаналізувати механізми реалізації урядової політики з охорони природи. У Національному архіві США знаходиться багато паперів відповідних державних установ, які склали основу екологічного управління країни у перші чотири десятиліття XX ст.

Перш за все, вкажемо на фонд Департаменту сільського господарства (Department of Agriculture), який зберігається в Національному архіві під номером 16. Його документи розкривають діяльність низки установ – попередників. Першою з них став Відділ сільського господарства, який почав працювати з 1839 р. в Офісі з патентування Державного департаменту. До його завдань входило ведення статистики, збирання та розподілення насіння, звітування про врожай різних культур у штатах і використання хімікатів у сільському господарстві. У 1849 р. відділ передали у підпорядкування створеного в цьому ж році Департаменту внутрішніх справ, а у 1862 р. – до новоствореного Департаменту сільського господарства. Він відповідав за управління сільськогосподарськими програмами в галузі досліджень; розвиток сільських районів і регулювання їхньої діяльності; розширення територій; їх охорону та маркетинг. З огляду на той факт, що до початку XX ст. у США не існувало цілеспрямованої державної політики з охорони природи, ці документи дають уявлення про фрагментарні зусилля установи з охорони земельних ресурсів. Більш інформативними у цьому контексті є записи Бюро сільськогосподарського машинобудування (RG 8); Бюро тваринництва (RG 17); Служби охорони риб і дикої природи США (RG 22); Цивільного корпусу охорони природних ресурсів (RG 35); Бюро рослинної промисловості, ґрунтів та сільськогосподарської техніки (RG 54); Лісової служби (RG 95); Служби збереження ґрунтів (RG 114); Служби зміцнення і охорони сільського господарства (RG 145). Департамент сільського господарства видавав щорічні звіти про

діяльність, наприклад, з питань кредитів і фінансування [78], боротьби з ерозією і впровадження нових методів обробки земель [80, 81], підготовки освітніх матеріалів [79], теорії консервації ґрунтів [165].

В архівних матеріалах фонду 48 Департаменту внутрішніх справ (Department of Interior) міститься інформація про його діяльність від початку створення установи у 1849 р. Документи представлені переважно доповідями секретарів внутрішніх справ та голів структурних підрозділів. У цьому дослідженні використані звіти Секретарів внутрішніх справ за 1926 р. [56], 1930 р. [57], 1934 р. [58], 1936 р. [59], 1937 р. [60], 1940 р. [61]. Також у фонді зібрано документи різних структурних підрозділів. Робота деяких з них безпосередньо впливала на напрями державної політики щодо природних ресурсів. Це: Служба охорони риб і дикої природи США (U.S. Fish and Wildlife Service); Служба національних парків США; Геологічна служба США (U.S. Geological Service – USGS); Управління рекультивації та виконання наземних гірничих робіт; Служба управління корисними копалинами; Бюро землеустрою та Бюро меліорації. Водночас у Національному архіві США існують окремі фонди вказаних вище підрозділів, в яких міститься більш детальна інформація щодо їх діяльності. Також інформативними є різні навчально-освітні матеріали з історії установи [110].

Лісова служба США (U.S. Forest Service) (фонд 95 охоплює 1870–1998 рр. та складається з 14 серій) була створена в 1905 р. у рамках Департаменту сільського господарства на основі Відділу лісового господарства, який з'явився наприкінці XIX ст. Структура документів фонду наступна: адміністративна історія; загальні документи; управління; придбання та управління земельними ресурсами; співробітництво між державним і приватним лісництвом; дослідження; діяльність ССС; регіональні офіси; експериментальні станції та документи 30 національних лісів (мінісерії 95.11.1 95.11.30).

Найбільш інформативним з точки зору становлення лісоохоронної політики є мінісерія 95.2.1 «Звіти Канцелярії начальника Лісової служби», яка складається з документів періоду прогресивної доби – часу, коли установу очолив палкий прихильник консервації, один з її ідеологів Г. Пінчот. Це: циркуляри; накази; листування; директиви (наприклад, «Керівництво Лісовою службою»); деякі записи, що відносяться до роботи установи у 1905–1910 рр.; документи Управління Лісника. Їх вивчення розкриває картину втілення ідеї консервації природних ресурсів, яку активно лобював Г. Пінчот (її теоретичні засади найкраще розкриті в монографіях цього державного діяча [219–

221]). Архівні матеріали офісу регіону 6 (Портленд) містять інформацію про справу Баллінджера – Пінчота стосовно закриття деяких національних лісових майданчиків та управління запасами вугілля на Алясці у 1904–1910 рр. Також досить інформативними є документи Офісу з комунікацій Лісової служби. Вони видавали різні інформаційні матеріали про історію і діяльність служби, які можуть бути корисними для розуміння головних напрямів і етапів її діяльності [79].

Фонд 79 сформовано з документів Служби національних парків США (National Park Service) за 1785–1990 рр. (18 серій). Аналіз структури фонду дозволяє відтворити непростий шлях її становлення. До моменту її створення в 1916 р. питаннями національних парків займалися підрозділи Департаменту внутрішніх справ: Відділ патентних та інших справ (1872–1907 рр.); Канцелярія головного державного службовця (1907–1914 рр.); Канцелярія генерального інспектора та ландшафтного інженера національних парків (1914–1915 рр.); Управління супроводження національних парків (1915–1916 рр.). Умовно документи архіву можна поділити на три періоди – перший охоплює діяльність вказаних вище структурних одиниць Департаменту внутрішніх справ, другий відноситься до діяльності Служби національних парків (1916–1933 р.), третій – до роботи Управління національних парків, будівель і заповідників (з 1933 р.). Перші два періоди об'єднані у серію 79.2 «Записи попередників Служби національних парків 1872–1937 рр.». Вона включає документи, згруповані в мінісерії «Офіс секретаря внутрішніх справ» (79.2.1.) і Департамент військових справ (79.2.2). Крім операційних документів штаб-квартири, регіональних офісів та офісу в Сан-Франциско, існують архівні матеріали 18 національних парків (мінісерії 79.7.1–79.7.18); 16 національних монументів (мінісерії 79.8.1–79.8.16); 5 національних рекреаційних районів (мінісерії 79.9.1–79.9.5); 4 національних місць бойових полів, парків та кладовищ (мінісерії 79.10.1–79.10.4); ювілейних комісій, на яких директори NPS виконували обов'язки виконавчих директорів у 1935–1973 рр. (мінісерії 79.13.1, 79.13.7); компаній «Потомак», «Чесапик» та «Канал Огайо» (мінісерії 79.12.1, 79.12.2). Мінісерія 79.4.7 складається з документів відділів, що відповідали за охорону історичних пам'яток (з 1931 р. – Відділ історії, з 1935 р. – Відділ історичних об'єктів і будівель). Вона містить папери голови відділу Шателена, зокрема його листування з Секретарем внутрішніх справ Г. Ікесом, в якому, у тому числі, висловлені думки щодо розвитку цього напрямку служби і обов'язків істориків, які працювали в

національних парках. Інформативними з точки зору динаміки розвитку національної системи парків є звіти директора Служби національних парків, наприклад за 1921 р. [73] та 1931 р. [55]. До речі, багато даних щодо діяльності цієї установи включені до вказаних вище звітів Секретаря внутрішніх справ [56–61].

Також в архіві Служби національних парків зібрано багато карт, фотографій, негативів плівок, фотомеханічних репродукцій, слайдів, фільмів – усіх тих механічних засобів, з допомогою яких здійснювалось мапування територій парків або які використовувались в освітньо–пропагандистській роботі. Крім цього, можна знайти щорічні доповіді Секретарів внутрішніх справ, в яких аналізується стан системи національних парків і вказуються проблеми їх розвитку.

Служба охорони риб і дикої природи США (U.S. Fish and Wildlife Service) з'явилась лише у 1940 р. До її появи у США існувало дві головні установи, які займались різним аспектами охорони дикої природи. У 1871 р. Конгрес створив Комісію США з риби і рибного господарства (більш відома як Комісія США з риби – U.S. Fish Comission), на яку покладалось завдання вивчати причини та динаміку зниження запасів продовольчої риби та розробляти рекомендації з покращення ситуації. У 1903 р. вона була реорганізована і перетворена на Бюро з рибальства США. Паралельно з нею у 1885–1886 рр. у Департаменті сільського господарства створили Відділ економічної орнітології та маммології, який у 1896 р. перетворився на Відділ (пізніше – Бюро) біологічних оглядів. У 1934 р. його було трансформовано в Бюро біологічної служби США. На основі вказаних вище бюро і створили Службу охорони риби і дикої природи США. В Національному архіві її документи зібрані у фонд 22, що охоплює 1870–1972 рр. (22 серії). У фонді є серії, до яких включені документи Секретаря Казначейства (Secretary of the Treasury); матеріали щодо освоєння Аляски; роботи Комісії США з риби; Бюро рибальства; Бюро біологічних оглядів; Бюро комерційного рибальства. У мінісерії 22.8.5 зібрано документи Відділу з будівництва і операцій ССС, який з'явився у 1938 р. у рамках Бюро біологічних оглядів і проіснував до 1946 р. Він відповідав за підтримку дикої природи у національних заповідниках і фінансувався Цивільним корпусом охорони природних ресурсів та іншими службами з надзвичайних ситуацій.

Архівні матеріали Бюро управління землями (Bureau of Land Management) складають фонд 49 (дані за 1770–1982 рр., 18 серій). Його створили у 1946 р. на основі реформування низки підрозділів, що перебували у підпорядкуванні Казначейства, Департаменту внутрішніх

справ, Департаменту військових справ, Державного департаменту. Хоча цей фонд, які і діяльність служби, не має безпосереднього відношення до наукових питань, які піднімаються в цьому дослідженні, певний інтерес становлять документи відділів деревини, лісництва, мінералів, рекультивації земель, служби з випасу худоби, що діяли у рамках цих підрозділів до Другої світової війни.

Документи з діяльності Служби меліорації (United States Reclamation Service – USRS) зібрані в фонді 115. Він має 9 описів, що охоплюють 1870–1998 рр. Діяльність урядових установ щодо покращення стану ґрунтів та підвищення їхньої родючості допомагають відтворити документи Служби з меліорації Геологічного відділу (1902–1907 рр.); Служби меліорації (1907–1923 рр.); Бюро меліорації (1923–1979 рр.). Цікавий фактологічний матеріал представлений у документах серій 115.1 і 115.2, які містять інформацію про створення служби у 1902 р. та його відокремлення від Геологічної служби у березні 1907 р.; а також в історіях проєктів; звітах інженерних рад про виконання робіт і технічне обслуговування тощо. Складовою серії 115.5 є звіт за 1924 р. Комітету спеціальних консультантів з меліорації, який був створений у вересні 1923 р. для вивчення федеральних методів рекультивації земель шляхом зрошення.

Документи Геологічної служби США (U.S. Geological Service) формують фонд 57 (14 серій документів за 1867–1986 рр.). Її створили в 1879 р. на основі Відділу геологічної розвідки і Відділу географічних опитувань Канцелярії начальника інженерів військової служби та Географічної і Геологічної служб Департаменту внутрішніх справ. Серія 57.6. має назву «Записи відділу водних ресурсів 1888–1986»; серія 57.4 – «Записи відділу геології 1867–1965». Матеріали з питань консервації можна знайти в документах серії 57.7, в якій зібрані відомості щодо діяльності Відділу консервації, який створили 1 липня 1925 р. на основі об'єднання Відділу класифікації земель і лізингу нафти та Відділу лізингу мінералів. Ознайомлення з переліком документів архіву свідчить, що цей відділ відповідав за видобуток нафти на річці Червоній в 1924–26 рр.; співпрацював з Федеральною енергетичною комісією у 1917–1949 рр.; а після Другої світової війни займався збутом нафти. Однак матеріалів, що стосуються природоохоронних аспектів діяльності установи, небагато.

Документи Адміністрації долини ріки Теннессі (Tennessee Valley Authority – TVA) знаходяться у Національному архіві США у фонді 142 (17 серій). Вони датуються 1933–1986 рр. Необхідні для аналізу природоохоронної політики дані містяться у серії 142.9 «Звіти

Управління природних ресурсів 1933–1969», зокрема у мінісерії 142.9.1 «Звіти Канцелярії Головного інженера з консервації»; мінісерії 142.9.2 «Звіти Відділу лісівництва, рибного господарства та дикої природи»; мінісерії 142.9.3 «Відомості відділу лісових відносин, Управління лісових відносин та Відділу планування лісових ресурсів». Існує низка матеріалів щодо впровадження заходів боротьби з земельною ерозією у 1933–1940 рр.; це – кореспонденція, карти, опис діяльності Аппалацької лісової експериментальної станції.

У фонді 35 зібрані документи стосовно діяльності Цивільного корпусу охорони природних ресурсів (Civil Conservation Corps) у 1933–1948 рр. (9 серій). До 1937 р. він діяв відповідно до Закону про надзвичайні роботи по збереженню навколишнього середовища, а з 28 червня 1937 р. – як самостійна урядова агенція. Існуючі матеріали дозволяють зробити висновок, що завдання установи полягало в забезпеченні зайнятості та професійної підготовки безробітних молодих людей, ветеранів війни та індіанцям шляхом надання їм роботи з охорони природних ресурсів. Однак з травня 1940 р. вони були задіяні на будівництві військових об'єктів в охороні лісів.

Основний масив документів стосується організації роботи ССС, зокрема загонів, що були у підпорядкуванні Лісової служби. Також є кореспонденція та резолюції першого директора корпусу Р. Фехнера; протоколи роботи його консультативної ради; звіти про діяльність; довідники; організаційні схеми; листування з установами, що займались підбором кадрів; документи, що стосуються співпраці з федеральними агентствами та Американською молодіжною комісією; директиви; циркуляри; листи; бюлетені та інструкції; навчальні програми; виступи та публікації за 1938–1942 рр.; біографічні нариси 1939 р.; «історії успіху» тощо. Особливістю архіву є колекція, що складається з понад 10 тис. фотографій, а також слайдів і кінохроніки.

Беручи до уваги центральну роль охорони національних парків у становленні та розвитку екологічної політики США в першій половині 1930-х рр., важливим джерелом інформації є звіти конференцій з питань парків, зокрема Конференції губернаторів (1908 р.) [66]; Національних конференцій з питань парків, що відбулись у 1911 р. [67] та 1917 р. [68]; Національних конференцій з питань відпочинку на свіжому повітрі, які мали місце у 1926 р. [69] та 1928 р. [63]. Вони дають змогу прослідкувати еволюцію підходів до розвитку системи національних парків і їх місця у формуванні національної ідентичності американців, а також відтворюють дискусії, які точилися з питань благоустрою та рекреації цих територій.

Важливою складовою дослідження є аналіз статистичної і довідкової літератури. Він дозволяє знайти інформацію як стосовно економічного і соціального розвитку країни, так і щодо формування системи національних лісів, парків, їх облаштування та зростання чисельності громадських організацій, які виступили на захист природи. У цьому дослідженні були використані дані збірок під назвою «Американський щорічник. Записи подій і прогресу» («American Yearbook. A Record of Events and Progress»), за 1914–1918 та 1931 pp. [82–85], зокрема показники з розділу «економіка»; а також статистичні дані, що містяться у виданні «Історична статистика з колоніальних часів до 1970 р.» («Historical Statistics of the United States Colonial times to 1970»). В останньому виданні опубліковані щорічні звіти виконавчих директорів різних агенцій федерального уряду; доповіді спеціальних федеральних комісій; дані перепису населення США; дискусії Конгресу; звіти комітетів Конгресу та протоколи слухань щодо важливих законодавчих заходів; звіти та документи урядів штатів; статистичні публікації приватних дослідницьких організацій, університетів та коледжів та інших приватних організацій і приватних осіб. Серія H 806–951 містить статистичні дані з питань рекреації; серія L1–L223 – з питань лісу та продукції лісової промисловості; серія L224–370 присвячена рибальству; серія M1–M306 – мінералам; серія J1–J109 – землі, воді і клімату [87]. Серед джерел історії США також широке коло видань документів законодавчої і виконавчої гілки влади [136, 187, 267]. Вказані джерела надають достатній фактологічний матеріал, який у комплексі з аналізом історіографії екологічної політики США кінця XIX – початку XX ст. дають можливість виявити головні тенденції та напрями розвитку політики з охорони природи у Сполучених Штатах.

1.2. Історіографія екологічної політики США кінця XIX – початку XX ст.

Державна екологічна політика США зазначеного періоду не стала предметом ґрунтовних досліджень в українській історіографії. Україномовна історіографічна база, на яку можуть спиратися сучасні вітчизняні науковці та студенти, є недостатньо широкою, однією з причин чого є переважний інтерес до історії Сполучених Штатів, починаючи з другої половини XX ст. У цьому контексті значна увага приділена становленню і специфіці американського екологічного законодавства (І.В. Тустановська, Д.В. Камєнський, М.В. Краснова,

О.М. Коленов, В.В. Дударенко, Л.В. Черчик та ін.), яке, на думку більшості дослідників, почало розвиватися з 1960-х рр. Не менш популярною темою є вивчення досвіду системи державного управління США кінця XX – початку XXI ст., одним з аспектів якого є регулювання природоохоронної діяльності. Зокрема досить активно вивчаються рівні екологічного управління, механізми контролю за виконанням прийнятих рішень, екологічні податки та штрафи, екологічна сертифікація, екологічні стандарти тощо (Л.В. Примаченко, Н.М. Салатюк, Ю.В. Боковинова, О.В. Панов, В.Д. Зеркалов, О.В. Артеменко та ін.).

Щодо періоду кінця XIX – початку XX ст., то наявна в працях українських дослідників інформація має фрагментарний характер. Наприклад, вивчаючи світовий досвід розвитку національних парків, науковці зазвичай лише згадують перший національний парк США – Йеллоустонський і створену в 1916 р. Службу національних парків (Х.М. Марич, Г.А. Соболев, К.А. Могучих, О.В. Василюк, Г.Д. Коротеєва, Г.В. Тітенко та ін.). Натомість бракує цілісного дослідження діяльності цієї установи протягом столітнього періоду з часу її створення. Охорона природи за часів президента США Т. Рузвельта фактично не виділена в окремий напрям внутрішньої політики і розглядається в контексті антистресовської боротьби, яка розгорнулась під час «прогресивної ери» (Б.М. Гончар) [92]. Однією з найбільш вивчених тем з історії США першої половини XX ст. є «Новий курс» президента США Ф. Рузвельта, однак, науковий дискурс з цього питання не включає питання екологічних наслідків впровадження антикризових заходів 1930-х рр. (Т.В. Плотнікова, В.Е. Коломойцева, І.А. Коляда, М.М. Юрченко, В.Ю. Марчук, В.Е. Коломойцев, П.І. Юхименко, П.М. Леоненко, Д.Н. Гуськов, М.Є. Камінський, М.І. Камінський, Р.М. Ліщук та ін.). Очевидно, що масштабні наслідки фінансових, соціальних і економічних реформ цього десятиліття вважаються дослідниками більш важливими з огляду на дослідження позитивного досвіду подолання економічної кризи та рецесії.

Більш ґрунтовні розвідки у дослідженні державної політики з охорони природи у США наприкінці XIX – у першій третині XX ст. були здійснені автором [104–107], однак до цього часу ситуація суттєво не змінилася і ця тема залишається поза увагою дослідників. На наш погляд, це можна пояснити тим, що переважна більшість науковців вважає, що екологічна політика США (принаймні у сучасному її розумінні) зародилась у 1960-х рр., а попередня урядова діяльність

лише створила для цього підґрунтя і не може вважатися системною політикою в цій царині. Власне ця думка і спонукала нас до підготовки цього наукового доробку, де ми намагаємось продемонструвати, що до кінця 1930-х рр. у США вже здійснювалась низка системних природоохоронних заходів, що дозволяє констатувати формування першого етапу державної екологічної політики.

Найбільша кількість наукових розвідок була зроблена за часів СРСР, що дозволяє констатувати існування радянської школи американістики. Вітчизняний науковець професор Б.М. Гончар є, на наш погляд, представником саме цієї школи, на основі здобутків якої він після здобуття Україною незалежності сформував українську школу американістики. Не дивлячись на ідеологічне забарвлення багатьох робіт радянської доби, вони містять цінний фактологічний матеріал. Найбільшу увагу природоохоронному аспекту внутрішньої політики США приділила І.А. Белявська (роботи «Буржуазний реформізм в США (1900–1914)» [88] і «Рузвельт і політична боротьба в штаті Нью-Йорк (1899–1900)» [89]. У них розглядається загальна спрямованість політики американського уряду, мотивація та форми втілення в життя прийнятих рішень, політика консервації природних ресурсів у період «прогресивної» доби. Проблема впливу громадських рухів США на формування державної природоохоронної політики початку ХХ ст. фрагментарно висвітлюється у працях С.М. Аскольдової, А.В. Дмитрієвої, Г.П. Куропятніка, С.М. Супоницької, Є.Ф. Яськова. В основному в них проаналізовано рух макрейкерів, його вплив на соціально-економічний і політичний розвиток країни. Досить детально розкрили специфіку аграрної політики і законодавства першої третини ХХ ст. Б.Д. Козенко [94] і Г.П. Куропятнік [95]. А.В. Нікітін зосередив увагу на висвітленні політичної боротьби, яка тривала в цей період [96]. Найбільш відому у радянській історіографії біографію Т. Рузвельта написав І.П. Уткін [108]. Окремо виділимо кілька узагальнюючих праць з історії США, зокрема монографії Н.В. Сівачова, Є.Ф. Яськова [100], В.В. Соргіна [103], а також чотиритомне видання під редакцією Г.Н.Севастьянова (хронологічним рамкам дослідження відповідає т. 2 і т.3 [97, 98], в яких детально викладається історія країни з часу перших поселенців до початку ХХІ ст. Не дивлячись на те, що російські вчені вважаються спадкоємцями радянської школи американістики, на початку 1990-х рр. фокус їхніх досліджень суттєво змінився – затребуваними темами з історії США стала політична історія, внутрішня і зовнішня політика країни у другій половині ХХ ст. – на початку ХХІ ст.

В американській історіографії охорона природи привертає увагу не тільки істориків, але й економістів, соціологів, екологів, археологів, геологів – вчених різних областей; не випадково багато досліджень носять міждисциплінарний характер. З огляду на прогалини в українських дослідженнях у царині формування державної екологічної політики США, при підготовці цієї монографії автор спирався переважно на аналіз американської історіографічної бази. За аналогією до запропонованої російським вченим А.І. Цветковим класифікації наукових праць з історії США [109], дослідження американських фахівців з екологічної політики кінця XIX – початку XX ст. були згруповані за хронологічним принципом. Відповідно у дослідженні була проаналізована група романтичної (середина XIX ст.) та прогресивістської (кінець XIX ст. – середина XX ст.) історіографії. Беручи до уваги подальший розвиток екологічної політики у США після Другої світової війни і зростання інтересу американського суспільства до її витоків і етапів становлення, у процесі дослідження були розглянуті і такі групи історіографічних джерел, як консенсусна (1950-ті рр.), ревізійністська (1960-ті рр.) і постмодерністська (з 1970-х рр.).

Період романтизму в американській історіографії проявився в усвідомленні тісного зв'язку історичної та літературної творчості. Вплив романтизму вимагав не лише фіксації досягнень, а і створення навколо історичних подій певного ареалу, прикрашення історичної дійсності. Найяскравіший представник цієї групи істориків – Дж. Бенкрофт, якого часто називають «батьком американської історії», у своїх працях прослідкував розвиток ідеї свободи в американській історії. Класичним представником романтичної історіографії є і Ф. Паркмен, у працях якого колоніальна епоха постає як час героїв та славетних подій, грандіозних битв і походів, сутичок і союзів з індіанцями.

До напрацювань з історії розвитку екологізму цього періоду варто включити літературні твори американських письменників-романтиків, наприклад Ф. Купера, який у романах «Піонери», «Останній з могікан», «Прерія», «Звіробій», «Слідопит» змалював не лише велич дикої природи і героїзм першопроходців, а і варварські шляхи її освоєння американськими колоністами, а також праці таких американських екофілософів, як Р. Емерсон [149], Дж. Марш [196], Г. Торо [258], які обґрунтували неестетичну цінність дикої природи і привернули до неї увагу не лише політичної еліти країни, а й пересічних громадян. У цей час почала формуватися ідея винятковості

американської нації, чому сприяла велич і краса американської природи. Однак більш чітко вона сформувалась у наступні десятиліття.

Наприкінці XIX – у першій половині XX ст. одне з провідних місць в історичній науці зайняв ліберально-реформістський напрямок, за яким закріпилася назва «прогресистської» школи. Визначальним мотивом прогресистської історіографії є розгляд американської історії як постійного соціально-економічного конфлікту, боротьби багатих і бідних, верхів і низів. З моменту виникнення на межі XIX – XX ст. прогресистська школа досягла наукової зрілості в 1920 – 1940-х рр. Її представники – Ч. Бірд, Л. Хекер, А. Шлезінгер-старший, Дж. Адамс, К.В. Вудворд створили великі узагальнюючі праці з історії США.

Багато істориків, які почали досліджувати цей період, були прихильниками або учасниками прогресивного руху. У цьому контексті показовими є такі дослідження, як монографії «Прагнення до соціальних потреб, 1898–1914» Г. Фолкнера [150], «Підйом американської цивілізації» Ч. Бірда [118], «Популістське повстання» Дж. Хікса [167], «Консервація у США» А. Рейса, К. Гамільтона, Х. Гайза [232], які були опубліковані наприкінці 1920-х – на початку 1930-х рр. Автори розглядають «прогресивну» добу як успішну кульмінацію довготривалої боротьби народу проти великого бізнесу. У центрі наукових інтересів Шлезінгера – історія «Нового курсу» (праця «Ера Рузвельта») [245]. Автор розглядає цю політику в контексті спадкоємності ліберально-реформістської традиції, а Ф. Рузвельта зображає лідером, який діяв проникливо і безпомилково. Цю ідею можна простежити і в монографіях Д. Дюмонда «Рузвельт і Рузвельт» [147] та Б. Фея «Рузвельт і його Америка» [151], «Два Рузвельта: батьки американської демократії» [152]. Ці праці дозволяють відтворити головні тенденції розвитку США у «прогресивну добу», зокрема формування антитрестовської політики, у рамках якої і розвивалась консервація природних ресурсів.

Окремо виділимо роботу Ф. Перкінса «Наші природні ресурси та їхня консервація», яка є чи не єдиною ґрунтовною студією цього періоду, що розкриває розвиток ідеї охорони природи у США та її інституалізацію у першій третині XX ст. Він, як і Г. Прінгл [227], вважає Т. Рузвельта першим «консерваціоністським» президентом [215]. Ця монографія містить значний фактологічний матеріал щодо діяльності президентів «прогресивної доби» – Т. Рузвельта, Г. Тафта та В. Вільсона та показує поступовий спад руху за консервацію природних ресурсів, що автор пов'язує з втратою лідера в особі президента Рузвельта. Наростання протиріч в урядовій політиці консервації та

причини цього автор демонструє у своїй іншій монографії – «Життя і часи Вільяма Говарда Тафта» [228]. На відміну від вказаних праць, доробок Дж. Родеса менше приділяє уваги політичним аспектам розвитку США (він розглядає період президентства В. МакКінлі та Т. Рузвельта), натомість наголошує, що вже наприкінці XIX ст. у США склалися передумови для формування широкого руху за консервацію природи та були прийняті перші закони з охорони лісів і створенні перші лісові заповідники [233].

Важливе місце у працях істориків «прогресистської» школи займають питання місця Сполучених Штатів в історії сучасної цивілізації. Цікавою є еволюція поглядів Ч. Бірда. Перші два томи праці «Підйом американської цивілізації», які з'явилися наприкінці 1920-х рр., трактували американську історію як невід'ємну частину всесвітньо-історичного процесу, підпорядковану певним загальним закономірностям. У третьому і четвертому томах, опублікованих у кінці 1930-х – на початку 1940-х рр., він розглядає США як співтовариство, що живе за своїми особливими культурно-психологічними законами, як унікальну та найдосконалішу цивілізацію. До специфічних закономірностей американської цивілізації автор відносить географічне положення, наявність «вільних» земель», рівність економічних можливостей, високу соціальну мобільність, політичну демократію. Позитивна оцінка Бірдом соціально-економічних реформ «Нового курсу» Ф. Рузвельта є прямим результатом сприйняття теорії «американської винятковості». На популярність цього підходу вказують багаторазові перевидання цієї праці.

У 1940–1950-х рр. з'явилась низка наукових праць Р. Хофстедтера, Д. Бурстина та інших авторів (група консенсусної історіографії), які заперечували значення конфліктів в американській історії. Історичний розвиток країни почав розглядатись як унікальний процес, позбавлений таких притаманних європейській історії рис, як протистояння антагоністичних соціальних груп і боротьба взаємовиключних ідеологій. Суть американської історії для прихильників цих поглядів полягала не в боротьбі економічних інтересів, а в еволюції ідей, які вважалися найголовнішими факторами таких поворотних моментів американської історії, як Війна за незалежність або реформи «Нового курсу». На думку А.І. Цветкова, це було пов'язано з початком Холодної війни, під час якої США прагнули знайти ідейне обґрунтування своєї керівної ролі у протистоянні світовому комунізму [109]. Однак проблеми, з якими зіштовхнулася країна у 1960-ті рр. (війна у В'єтнамі, студентські протести, рух за громадянські права, наростання

економічної кризи) не дали можливості цьому науковому підходу затвердитися і розкрити свій потенціал. Наукові дослідження цього періоду, присвячені екологічним аспектам, нечисленні, адже після Другої світової війни ці проблеми відійшли у США на задній план.

У 1960-х рр. розпочався ревізійністський етап у розвитку американської історіографії, чому сприяло зростання популярності лівих ідей, різних форм неомарксизму, реакція на розповсюдження культури споживацтва, загострення в американському суспільстві соціальних і політичних проблем. «Ревізіоністи», які прагнули переглянути «традиційні» підходи до вивчення американської історії (В. Колано, Л. Гарднер та ін.), стали домінуючою течією в критиці американської зовнішньої політики.

Особливістю робіт з екологічної проблематики цього періоду є справжній вибух наукового інтересу до природоохоронних заходів попередніх десятиліть. Це зумовлено зростанням у США кількості екологічних проблем, серед яких: поява смогу в Нью-Йорку та Лос-Анджелесі, розлив нафти в Санта-Барбарі, пожежа на річці Куяхога, забруднення озера Ері та багато інших, які поставили під сумнів прагнення уряду захистити суспільні інтереси. Алармізму додало і випробування водневої бомби біля атолу Бікіні. Книги Р. Карсон «Мовчазна весна» (1962 р.), П. Ерліха «Народна бомба» (1968 р.) допомагали громадськості усвідомити причини виникнення багатьох екологічних проблем.

Стурбованість станом довкілля стимулювала вивчення природоохоронного досвіду попередніх десятиліть. У цей час було перевидано низку монографій, опублікованих у 1930-х рр., і з'явилося багато нових фахових досліджень, наприклад Д. Салмонда [242], К. Резека, В. Перкінса [219], О'Келлогана [214], Х. Мея [198], Р. Ловіта [191], Дж. Колко [180], Дж. Кіннея [179] та ін.

Їх кількість суттєво зросла у 1970-х рр., які стали початком сучасного (постмодерністського) періоду в історіографії США. У роботах останніх десятиліть було розвинено багато ідей таких прогресистів, як Ф. Тернер, Ч. Бірд, К. Беккер; значний інтерес у дослідників викликали здобутки «прогресивної доби». Цей аспект розглядається у монографіях Дж. Пеніка-молодшого [218], Дж. Кіннея [179], Ч. Міллера [206], Д. Ворстера [270–273] А. Данієля [140], Ф. Боардмена [121], Р. Хофстедтера [171] та інших науковців. Прикметно, що автори дотримуються ліберальних традицій попередніх десятиліть. Зокрема розвивається думка, що рух за консервацію був спрямований на захист природних ресурсів нації від недалекоглядної

експлуатації з боку корпорацій, тому його перші лідери були захисниками демократії. Ця ідея пронизує роботу Р. Джадда «Спільні землі, спільні люди: витоки консервації в Північній Новій Англії», в якій стверджується, що консервацію лобіювала політична та наукова еліта Сполучених Штатів, стурбована дефіцитом ресурсів [177].

Діяльності 26-го президента Сполучених Штатів Т. Рузвельта – загальноновизнаного лідера консервації, урядовця, який надав їй характер державної політики, присвячено широке коло наукових праць. Їх кількість зростає з року в рік. Досить часто президента характеризують як наполегливого політика, руйнівника трестів або жорсткого індивідуаліста. Водночас чимало дослідників його життя та діяльності підкреслюють любов Рузвельта до природи та полювання, що вплинула на формування поглядів стосовно довкілля (І. Тіллерсон, А. Рузвельт, Дж. Міліус, Л. Байер, М. Давиджак, М. Бурган [127] та ін.). Одним з найкращих досліджень у цій царині безсумнівно є монографія «Натураліст», видана в 2017 р. Д. Лундом, яка отримала премію Асоціації Теодора Рузвельта. Автор зображує маленького Тедді допитливим хлопчиськом, який в дитинстві намагався бути схожим на відомого американського натураліста Дж. Одюбона; невтомним мисливцем, авантюристом, який не боявся далеких подорожей, меценатом, який зібрав велику колекцію експонатів для музею. Любов до природи він проніс через усе життя – навіть у Білому домі його діти тримали тварин. Лунд аналізує досягнення в політичному управлінні та природоохоронну діяльність Рузвельта, зокрема лобіювання створення Національного парку «Йеллоустон», і констатує, що президент не відступив від своїх екологічних ідеалів під час суперечливої політичної кар'єри [192].

Окремо виділимо групу робіт, які розкривають політику «Нового курсу» президента Ф. Рузвельта. В американській історіографії головну увагу приділено державному управлінню в цей період та специфіці антикризових заходів, їх політичним і соціально-економічним наслідкам. Особливістю студій останніх років є проведення паралелей з економічною кризою 2008–2009 рр., що спонукало багатьох фахівців переосмислити «Велику депресію» з точки зору сьогодення. Водночас екологічний аспект «Нового курсу» у сучасній історіографії розкрито недостатньо.

Роботи американських вчених (Т. Мієлніка [205], Л. Лейсі [181], Ф. Девіса [142], Р. Девіса [143], Ч. Рівера [234], М. Подсоча [225], С. Пеггі [217], Д. Селмонд [242] та ін.) детально висвітлюють один із найбільш вдалих проєктів президента – Цивільний корпус охорони

природних ресурсів. Усі автори вказують на позитивні екологічні, соціальні та освітні наслідки діяльності корпусу та наводить численні факти і спогади його учасників. Одним із найбільш комплексних досліджень, яке отримало високу оцінку фахівців, є монографія Н. Махера «Новий курс природи: Корпус цивільної охорони та коріння американського екологічного руху». Автор вказує на ключову роль ССС у розвитку сучасного еколігізму [195]. Цей доробок дає цінну інформацію для розуміння конфлікту людини з навколишнім середовищем, починаючи з 1930-х рр. до теперішнього часу.

Відмінною рисою американської історіографії цього періоду є так звана «приватизація» ідеології, тобто різке збільшення соціальних груп, які претендують на створення своїх ідеологічних схем та обґрунтовують свою унікальність і самоцінність. Якщо до 1970-х рр. головним об'єктом досліджень істориків були держава та суспільство, то в останні десятиліття досить часто акцент робиться не на тому, що трапилось у минулому, а на тому, як це сприймалось та фіксувалось в індивідуальних і колективних спогадах. Ця тенденція простежується у публікації спогадів учасників ССС [168, 225], свідків пилових бурунів 1930-х рр. [148, 159].

Позитивну оцінку в американській історіографії отримав ще один проект президента Ф. Рузвельта – Адміністрація долини ріки Теннесі, яка була покликана, як і ССС, розв'язати одночасно екологічні та соціально-економічні проблеми. Різні аспекти її діяльності розкрили Н. О'Каллаген [214], Г. Прітчетт [230], К. Мейсі, Дж. Вульф, Б. Катз [194], Б. Хаббарт [172], М. Доунс [145] та ін. Однак бракує досліджень, які розглядають ці заходи з точки зору комплексних антикризових механізмів і простежують зв'язок з політикою консервації природних ресурсів, започаткованої президентом Т. Рузвельтом у 1900-х рр. Однією з причин цього є домінування думки, що потреби і традиції охорони природи не враховувалися Ф. Рузвельтом при розробці і впровадженні «Нового курсу», а президент керувався суто прагматичними цілями вирішення нагальних соціальних та економічних завдань, які були більш важливими у порівнянні з екологічними проблемами. На наш погляд, такий підхід є недостатньо об'єктивним. Ми підтримуємо думку Д. Брінклі, який у роботі «Правильна спадщина: Франклін Д. Рузвельт і земля Америки» вказує на екологічну складову політики президента і доводить, що на розвиток цього напрямку впливали його захоплення природою в молоді роки, оточення, до якого входили активісти з охорони довкілля та родинні стосунки з президентом Т. Рузвельтом [123].

Важливим джерелом інформації, яке дозволяє зрозуміти роль лідерів у становленні політики охорони природних ресурсів, є дослідження, присвячені видатним американським енвайроменталістам кінця XIX – початку XX ст. Зокрема згадаємо монографії Д. Лоуенталя «Джордж Перкінс Марш: пророк охорони природи» [189]; Ч. Міллерфа «Гіффорд Пінчот і поява сучасного екологізму» [206]; Д. Уорстера «Річка, що біжить га захід: життя Джона Уеслі Пауелла» [270] та «Пристрасть до природи: життя Джона Мюїра» [273]; С. Фокса «Джон Мюїр та його спадщина: американський рух за охорону природи» [156]; Ф. Тернера «Відкриваючи Америку: Джон Мюїр у своєму та нашому часі» [261], М. Когена, «Безтурботний шлях: Джон Мюїр і американська пустеля» [134], С. Холмса «Молодий Джон Мюїр: екологічна біографія» [170]. Разом з автобіографіями відомих представників руху за консервацію природних ресурсів – Г. Пінчота [219], сенатора Лафоллета [182], Т. Рузвельта [237] та ін. вони дозволяють зрозуміти індивідуальні мотиви участі у природоохоронних діях і фактори, що вплинули на формування екологічної свідомості у представників політичної та інтелектуальної еліти США. Найбільшу увагу дослідники приділили постаті президента Т. Рузвельта [113, 124, 129, 139, 144, 147, 164].

Аналізуючи державну політику США з охорони природних ресурсів у першій половині XX ст., неможливо обійти увагою Національну службу парків, яка була і залишається провідною установою в архітектурі державного екологічного управління країни. Діяльності служби, яка в 2016 р. відзначила 100-річний ювілей, присвячені роботи Р. Лі [184], Р. Неша [211], Х. Ротмана [239], Р. Селлєрса [247], Х. Унрау [264] та багатьох інших науковців. Суттєвий внесок у вивчення історії Служби національних парків зробив Г.Олбрайт, який працював у ній з моменту створення, був суперінтендантом таких відомих парків, як «Йеллоустон» і «Йосеміті», а в 1929–1933 рр. обіймав посаду директора установи [112, 254].

Одним з головних напрямів політики консервації природних ресурсів, з якого власне і розпочалась природоохоронна діяльність, є турбота про дике життя¹⁰ яка тісно пов'язана з появою національних парків. Аргументи на користь цієї тези висловлені у монографіях А. Рунте («Національний парк: американський досвід») [240], Ф. Террі («Завжди дика: культурна історія пустелі в Адірондак») [255],

¹⁰ Дике життя - місця проживання диких тварин (походить від англ. «wildlife» – «дике життя»).

Х. Ротмана («Охорона різного минулого: американські національні пам'ятники») [239]. Вони доводять, що чарівні краєвиди породжували в американців натхнення та слугували місцями виховання духу і гордості за свою країну, що породжувало прагнення їх захистити. Зокрема Р. Неш вважає, що «винайдення» американцями національних парків є одним з найбільших внесків США в охорону природи не лише на власних теренах, а й в усьому світі [210]. Беручи до уваги поступове перетворення парків на важливі ділянки охорони природи, низка ґрунтовних розвідок розглядає історію екологічного управління в парках. Зокрема це стосується робіт Р. Селларса «Охорона природи в національних парках: історія» [247], Дж. Притчарда, «Зберігаючи природні умови Йеллоустону: наука та сприйняття природи» [229], Ч. Рівера «Національний парк Йосеміті. Історія найбільш відомого парку Каліфорнії» [235]. У здобутку Р. Неша «Американський винахід національних парків» вони змальовані не лише як осередки мальовничої природи та популярні місця відпочинку людей і єднання з природою. Автор показує, що національні парки вперше втілили в життя унікальну ідею доступності національних парків не лише привілейованій меншості суспільства, а і кожному пересічному громадянину Америки [211]. Р. Лі написав кілька монографій, пов'язаних з історією створення національних парків у США, довівши необхідність подальшого розвитку програми збереження історичної, культурної і природної спадщини країни [184].

Оскільки в ХХ ст. найкрасивіші місця США перетворились на визначні туристичні пам'ятки, низка праць з питань розвитку туризму містить інформацію щодо впровадження політики консервації природних ресурсів. Зокрема це відноситься до монографій Е. Помероя «В пошуках золотого заходу: турист у Західній Америці» [226]; У. Беласко «Американці на шляху: від автокемпінгу до мотелю, 1910–1945» [119]; М. Шаффера «Америка в першу чергу: туризм і національна ідентичність 1880–1940» [248].

Політична історія консервації природних ресурсів розглядається у збірнику статей Д. Пізані «Вода, земля та закон на Заході: межі державної політики, 1850–1920» [224], в якій показано особливості руху за консервацію у західних штатах США. Ессе Пізані «Природні ресурси та американська держава, 1900–1940», вміщене у збірці за редакцією М. Келлера та Т. Мелника «Консервація: американський уряд у ХХ столітті», вийшло за рамки традиційного погляду на «прогресивну добу»; автор розглянув природоохоронні зусилля і після закінчення цієї епохи, у 1920–1930-х рр. [224]. Цьому періоду

присвячений і доробок Д. Свайна «Федеральна політика консервації, 1921–1933» [253]. Низка американських вчених розглянула зв'язок руху за консервацію з головними тенденціями розвитку американського суспільства. Так, К. Клемент у роботі «Гувер, консервація і споживання: інжиніринг гарного життя» намагається проаналізувати охорону природи в контексті культури споживання [131], розвиток якої значно прискорився у період «проспериті».

Значний вплив на розвиток досліджень екологічної політики США кінця XIX – початку XX ст. мала поява у 1970-х рр. такого міждисциплінарного напрямку, як екологічна історія (*environmental history*)¹¹. Першими американськими науковцями, які об'єднали свої інтелектуальні та інституційні зусилля у цій царині, стали Р. Неш, Дж. Опі, Д. Уорстер, С. Фладер та Д. Хьюз. Пізніше до них приєдналися М. Мелозі, Дж. Тарп, В. Кронон, А.В. Кросбі, Р. Вайт та ін. Наразі найбільш активно розвиваються такі напрями екологічної історії, як дослідження впливу людини на довкілля, інтелектуальних і культурних підходів до цієї взаємодії та впровадження в життя екологічної політики. Аналіз історіографічної бази формування природоохоронної політики США наприкінці XX – на початку XXI ст. з точки зору екологічної історії дозволяє сфокусувати увагу на висвітленні американськими науковцями окремих наукових проблем.

Так, протягом останніх десятиліть все більш популярними стають теми культурного зіткнення та колонізації, американського кордону (фронтиру), хоча ця ідея вперше була оприлюднена ще істориком Ф. Тернером на спеціальному засіданні Американської історичної асоціації під час Всесвітньої виставки в Чикаго у 1893 р. і унаочнена в опублікованій наступного року книзі «Значущість кордону в американській історії» [260]. Д. М. Воробль у праці «Кінець американської винятковості: прикордонне занепокоєння від Старого Заходу до Нового курсу» [274] розвиває цю досить популярну у США точку зору, згідно з якою формування кордонів країни розглядається як процес, який забезпечив Сполученим Штатам унікальність, сформував винятковість нації та її ідентичність. Велика роль у цьому відводиться дикій природі.

Пояснення цієї ідеї можна знайти в праці Р. Неша «Дика природа і американський розум» [211]. Він стверджує, що спочатку американці розглядали незаймані людиною ліси і поля як пустельні землі. Але до

¹¹ Екологічна історія - міждисциплінарний науковий напрямок, що вивчає історію взаємин людини і природи.

середини XIX ст. невелика група художників і письменників почала дивитись на нерозвинену сільську місцевість, як на місце романтичної втечі від цивілізації та важливе джерело національної гордості. Поява міст внаслідок розвитку промисловості та встановлення («закриття») кордону країни заохотили нову оцінку первинних ландшафтів. Результатом стала низка кампаній з охорони цих земель, кульмінацією яких він вважає прийняття у 1877 р. Закону про пустельну землю. Для того, щоб простежити зміну мислення щодо цих територій, Неш сфокусував увагу на аналізі творів таких мислителів, як Г. Торо, Дж. Мюір та О. Леопольд. Він уважав, що бажання повернутись до природи було формою ностальгії за простішим світом.

Широкий аналіз двохсотлітнього розвитку екологічної думки у Сполучених Штатах дав Д. Уорстер у роботі «Економіка природи: історія екологічних ідей» [272]. С. Фладер у книзі «Мислення як гора: Ольдо Леопольд та еволюція екологічної позиції до оленів, вовків та лісів» [154] докладно розглядає діяльність одного з найвпливовіших екофілософів XX ст. і засади його теорії екологічної етики.

Робота С. Хейса «Збереження та Євангеліє ефективності: прогресивний рух консервації, 1890 – 1920» присвячена розробці інтелектуального аспекту екологічної історії. Вона представляє іншу точку зору на акторів, що мали значний вплив на розвиток екологічної політики. Автор високо оцінює роль політичної еліти, яка лобювала прийняття перших природоохоронних законів і доводить провідну роль експертів та їхніх заяв щодо необхідності наукового управління ресурсами [165]. Безперечно, для цього він має усі підстави, адже факти вказують на велику роль учених у формуванні екологічної свідомості як «низів», так і «верхів» у США. Цей аспект розкрито у доробках таких фахівців, як Р. Неш, С. Холмс, С. Удол, Дж. Апдайк, В. Андерсон, Д. Ворстер, Р. Данлоп та багато інших. У своїй роботі «Коріння нової консервації» Д. Флемінг звернув увагу на вплив науковців не лише на американське суспільство кінця XIX – першої половини XX ст., а і на погляди таких відомих захисників довкілля другої половини століття, як Р. Карсон та Б. Коммонер [155]. У значній мірі наукові природознавчі дослідження сформували й історію клубу «Сьєрра», який став однією з перших громадських природоохоронних організацій у США. Це доводить М. Коген в «Історії клубу Сьєрра, 1892–1970» [132].

Незважаючи на те, що чимало робіт з питань консервації вивчають вплив людини на лісові і водні ресурси, низка дослідників проаналізувала урядову політику щодо зменшення ерозії ґрунтів. Зокрема Д. Уорстер у

роботі «Пиловий казан: південні рівнини в 1930-х роках» [271] продемонстрував реакцію влади на цю катастрофу, яка спонукала уряд визнати охорону ґрунтів завданням національного значення. Т. Легман передав цю історію в роботі «Суспільні цінності, приватні землі: політика консервації сільськогосподарських угідь, 1933 – 1985» [185].

Історичний аналіз боротьби із забрудненням почався з есе М. Уейна «Перша екологічна проблема Америки в нарисах золотого віку» [266]. З 1865 по 1915 рр. американські активісти розпочали боротьбу проти перших екологічних проблемах міст (антисанітарії, поганой утилізації відходів, неякісної питної води та ін.), що змусило місцеву владу відреагувати на це шляхом створення каналізаційних систем, організації збирання сміття та прибирання вулиць, захисту джерел питної води, закладанням парків, регулюванням димового забруднення. Перший поглиблений аналіз цих зусиль був здійснений М. Мелосі у роботі «Забруднення і реформи в американських містах, 1870–1930» [202]. У його подальших розвідках, зокрема у монографії «Сміття в містах: відмова, реформи та екологія, 1880–1980» [201], «Санітарне місто: міська інфраструктура в Америці від колоніальних часів до сучасності» [208] цей аналіз був розширений і поглиблений. Зокрема автор дослідив систему водопостачання, водовідведення та утилізації твердих відходів у містах США протягом кількох століть і продемонстрував еволюцію підходів як адміністрації, так і жителів міст до впровадження більш екологічно орієнтованих підходів до їх розвитку, вказавши на поступовий перехід від декларацій до прийняття дієвих рішень. Д. Стредлінг та Дж.Т. Кумблер у своїх наукових дослідженнях «Димоходи і прогресивісти: енвіронменталісти¹², інженери та якість повітря в Америці, 1881–1951» [252] і «Рациональне використання Джона: люди, навколишнє середовище та держава, Нова Англія 1790–1930» [138] звернув увагу на перші заходи щодо зменшення шкідливих викидів у повітря. Дж. Льювіт у доробку «Найцікавіше місто: Мілуокі та політика реформування охорони здоров'я» пов'язав стан довкілля в містах з необхідністю проведення перших реформ у сфері охорони здоров'я [183]. Як стверджує С.К. Шульц у книзі «Будівництво міської культури: американські міста та міське планування, 1800–1920 рр.» [249], питання охорони довкілля були надзвичайно важливими у розширенні повноважень муніципального управління. У цьому контексті наголосимо, що

¹² Енвіронменталісти - учасники соціального руху за охорону навколишнього природного середовища (походить від англ. «environment» - довкілля).

створення парків наприкінці XIX – на початку XX ст. доречно розглядати як частину більш широких зусиль, спрямованих на поліпшення естетики мегаполісів, зокрема кампаній проти забруднення повітря та води, шуму і навіть рекламних щитів. Ця тенденція яскраво змальована в дослідженнях «Торг для краси» Е. Моррісона та Дж. МакФарланда [200] та «Візія Едему: екологічність, міське планування та міське будівництво в Санкт-Петербурзі, штат Флорида, 1900–1995» С. Брюса [125]. Такі наукові напрацювання дозволяють зробити висновок, що боротьба із забрудненням довкілля у США (мається на увазі діяльність, пов'язана з урбаністикою, наприклад, забруднення повітря, водного шару та земель у містах та навколо них), яку ці дослідники трактують як генезис екологічної кризи міста, розпочалась на рівні штатів; загальнодержавні заходи у цій царині, зокрема у вигляді перших федеральних законів, з'явилися лише у 1960-х рр.

Особливу цінність мають роботи авторів, які намагаються пов'язати історію і сучасність та пояснити причини перетворення руху за консервацію природних ресурсів на сучасний екологізм. С. Фокс у роботі «Джон Мюїр та його спадщина» стверджує, що рух за охорону навколишнього середовища був зумовлений зусиллями пересічних американців, які прагнули врятувати дикі місця та диких істот [156]. Р. Готліб вважає, що найважливіша традиція екологічного активізму почалася з кампаній початку XX ст., спрямованих на покращення навколишнього середовища, що зазнало деградації внаслідок існування фабрик і робітничих кварталів. У доробку «Примусова весна: трансформація американського екологічного руху» він зробив висновок, що кампанії з екологічного правосуддя початку XXI ст. мають глибоке історичне коріння [160].

Особливістю сучасної історіографії державної політики США з охорони природних ресурсів є постійне переосмислення ролі консервації природних ресурсів та лідерів її впровадження наприкінці XIX – на початку XX ст.

ПОЛІТИЧНІ, СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ТА ІДЕОЛОГІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ЗАРОДЖЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ В США

2.1. Чинники формування інтересу до дикої природи в американському суспільстві

Відкриття Колумбом Америки дало поштовх активній колонізації північноамериканського континенту. Цьому сприяли величезні простори родючої землі, багаті природні ресурси і жаркий клімат, придатний для сільськогосподарського виробництва. Головним драйвером колонізації став внутрішній і зовнішній попит на сировину і продукти харчування, зокрема бавовну, пшеницю, тютюн та ін. продукти.

Від самого початку освоєння Північної Америки економіка США була тісно пов'язана з європейською. Більшість американської бавовни поглиналася на англійському ринку, що було зумовлено промисловим переворотом. Платанційне рабство, яке найбільше розвивалось на Півдні і супроводжувалось жорстокою експлуатацією не лише людських, а і природних ресурсів, стало важливим інструментом розвитку американської економіки цього періоду. До середини XIX ст. США перетворились на одного з найбільших експортерів бавовни, обіймаючи 2/3 її світового виробництва. У період Кримської війни 1853–1856 рр. на європейському ринку зріс попит на зерно. Скориставшись тимчасовим зменшенням поставок зернових Росією, американські фермери Півночі здійснили спробу зайняти її місце на світовому ринку, що також стимулювало до захоплення нових ділянок і розширення площі посівів.

На початку XIX ст. багато американців, особливо мігрантів з Європи, все частіше залишали густо заселений схід США і прямували на захід, закладаючи там нові поселення та сімейні ферми. Міграція на Захід розпочалась у 1830-х рр., коли ліберально налаштовані американські політики підтримали вимоги про безкоштовну передачу переселенцям земельних ділянок (гомстедів) за трудовою нормою з фонду державних земель. Однак цьому протистояли промисловці, які побоювалися дефіциту робочих рук, і рабовласники, що прагнули розширити свої володіння за рахунок земель на Заході. Лише після перемоги Республіканської партії та її кандидата А. Лінкольна на президентських виборах 1860 р. була створена законодавча основа для реалізації цієї пропозиції, що й обумовило другу хвилю міграції.

Поштовхом до переселення у другій половині XIX ст. у райони Середнього Заходу, Великих рівнин і Тихоокеанського узбережжя, а також на південь США, стало прийняття низки законодавчих актів, які надавали право отримати ділянки федеральних земель для особистого зайняття сільським господарством із зобов'язанням мешкати на власній фермі. Головним у цій царині став Закон про гомстеди (The Homestead Act), який набрав чинності під час Громадянської війни, 20 травня 1862 р. Згідно до нього, будь-який громадянин, який досяг 21 року і не воював на боці Півдня проти Півночі, міг отримати з державного фонду ділянку землі розміром не більше 160 акрів (ас)¹³ після сплати реєстраційного збору в розмірі \$10. Після п'яти років проживання, забудови та обробітку земля безкоштовно переходила у приватну власність. Ділянка могла бути придбана у власність і достроково, за ціною \$1,25 за акр. За цим законом у США було роздано близько 2 млн земельних ділянок загальною площею близько 285 млн ас, що становило близько 12% території країни. Закон про культуру лісництва (The Timber Culture Act) 1873 р. дозволив землевласникам отримати ще 160 ас землі при умові заліснення чверті території, яка була непридатною для використання та покрита травою. Розвитку фермерства та концентрації значних територій в руках великих компаній сприяли і закони 1870-х рр., які заохочували освоєння посушливих і напівпосушливих державних земель у західних штатах. У 1877 р. був прийнятий Закон про пустельну землю (The Desert Land Act), що дозволяв купувати 640 ас посушливих територій по ціні \$1,25 за акр при умові їхнього зрошення протягом трьох років. Закон про лісоматеріали та камінь (The Timber and Stone Act), який набрав чинності наступного року, дозволяв продаж непридатної для ведення сільського господарства землі ділянками 160 ас тим, хто хотів «видобувати деревину та камінь» за ціною \$2,5 за акр.

Після того, як у 1848 р. у Каліфорнії та в 1860 р. у Дакоті були знайдені поклади золота, почалася «золота лихоманка», яка підсилила потік переселенців. Перші золотошукачі, яких зазвичай називали «людьми 49-го» (від англ. «Forty-niners» – сорок дев'яти), відправлялися до Каліфорнії на вітрильних суднах, у товарних вагонах з усього континенту, часто стикаючись у дорозі зі значними труднощами. Вже в XIX ст. «Дикий Захід» та його першопроходьці почали розглядатися в романтичному і героїчному світлі. Типовими сюжетами оповідань про цей край були зіткнення з індіанцями, ковбої, полювання на бізонів,

¹³ 1 акр – 0,408 га (загальноприйняте скорочення «ас»).

промисел золотошукачів, поєдинки шерифів і бандитів. Не одне століття читачі захоплювалися романтичними творами Ф. Купера, які описують ці події.

Розвиток сільського господарства призвів до бурхливого будівництва залізничного сполучення. Постачання продукції ферм і плантацій на ринок вимагало сучасної (для того часу) логістики. Будівництво залізниць розпочалось у США ще в 1815 р. У 1838 р. у п'яти з шести штатів Нової Англії вже існувало залізничне сполучення; в 1893 р. довжина колій становила 175,5 тис. М¹⁴. Конгрес заохочував залізничні компанії, надаючи їм кредити, субсидії, землі, у результаті чого вони перетворились на найбільших в країні землевласників. Залізничний бум значно підвищив інтерес до земельних ділянок, особливо на Заході США (залізнична мережа розвивалась з північного сходу в центр і на захід країни), які купувалися в основному з метою подальшого перепродажу. Протягом 1850–1871 рр. у приватну власність було передано 159 млн са державних земель, більша частина з яких потрапила до рук залізничних компаній. Багато інвестицій були спекулятивними; акції, які впускались багатьма компаніями, що займалися продажом земельних ділянок, досить часто не були забезпечені реальними грошима; вони увійшли в історію під назвою «паперова залізниця» (від англ. – «Paper Railroad»). Немоżliвість «Компанії Огайо Страхування Життя і Довіри» здійснити виплати за такими паперами обвалила американський ринок, спровокувавши в 1857–1858 р. першу в історії світову економічну кризу, яка охопила спочатку США, а потім і Європу.

Колонізація Північної Америки європейцями внесла зміни практично в усі аспекти розвитку навколишнього середовища континенту і корінного населення, яке там проживало. Унаслідок освоєння нових територій незайману природу почали витісняти поля фермерів, пасовиська для випасу худоби, залізниці, міста. Колонізатори силою захоплювали землі індіанців, які ставали предметом подальших спекуляцій. Не менш потужним джерелом накопичення первинного капіталу була нееквівалентна, грабіжницька торгівля з індіанцями. Особливо цінувалось хутро – шкури бобрів, бізонів та оленів. Колоністи наживали великі багатства, беручи в обіг усе, що могло принести прибуток. Заселення «диких» земель привело до різкого зменшення різноманіття флори і фауни. Багаторічна сосна, відома під назвою «синьої бороди», стрункі пальми, кипариси, розкішна магнолія,

¹⁴ 1 миля – 1609,344 м. (загальноприйняте скорочення «М»).

білий та червоний лавр, колібрі, білосніжні журавлі, рожеві ібіси, пурпурні кардинали, рожеві папуги, американські дрозди та багато інших видів рослин і тварин опинилися під загрозою винищення. Значною загрозою стало не лише зникнення багатьох видів, а і порушення балансу екосистем. Наприклад, у результаті винищення бобрів (на той час у Європі існувала мода прикрашати капелюхи їхнім хутром) деградувало багато водоемів, які не лише слугували прихистком для багатьох видів риб, а і були місцем для водопою оленів, лосів та інших тварин. Крім того, європейці почали розводити свиней, яких годували в лісах та на інших «диких» землях. Свині харчувалися тією ж самою їжею, яку вживали олені, на яких, в свою чергу, традиційно полювало місцеве населення. Під час відкриття Америки стадо бізонів налічувало до 60 млн тварин; у 1870 р. воно скоротилося до 5,5 млн, а у 1895 р. залишилося лише 800 тварин. Кількість оленів у цей період зменшилось на третину. Після приєднання до США в 1867 р. Аляски почалось активне освоєння її природних багатств. Основним об'єктом промислу стали хутрові звірі – калани (морська видра), камчатські і морські бобри, морські котики. У результаті хижацького винищення з 1867 по 1911 рр. кількість останніх скоротилась з 2–3 млн до 125 тис. [105, с.50].

Освоєння західних земель фермерами, прискорене будівництво залізниць, масове винищення бізонів під приводом, що вони заважають руху поїздів, також викликало гострий конфлікт з корінними населенням – індіанцями. Варто наголосити, що європейська культура земле- і природокористування, заснована на праві приватної власності, суперечила традиціям індіанців, які базувались на общинному землекористуванні. Якщо індіанці вважали, що людина є рівноправним членом природи, то колоністи були впевнені, що природа підпорядкована людині, оскільки бог створив її на догоду людині. У 1867 р. Конгрес прийняв Закон про переселення індіанців у резервації, який санкціонував виділення для цих цілей спеціальних територій. Федеральній владі вдалося зламати опір індіанців і змусити їх жити в резерваціях.

Після закінчення Громадянської війни у США значно зріс інтерес не лише до історії, а й до навколишнього середовища і, в першу чергу, до незайманої (дикої) природи. Унаслідок будівництва мережі залізниць американці отримали можливість безперешкодно подорожувати, що відкрило їм не лише чарівні краєвиди своєї країни, а і наслідки її освоєння колоністами. Не буде перебільшенням сказати, що ні в одній

країні світу дика природа не користувалася такою підвищеною увагою, як у американських художників, філософів і письменників.

Розглядаючи передумови зростання інтересу до дикої природи, доречно наголосити, що, як і в багатьох інших країнах світу, в XVI – XVII ст. на північноамериканському континенті домінували байдужість і вороже ставлення до неї. Усе непізнане лякало, породжуючи уявлення про дикий простір, як про прокляте і безбожне місце. Колонізація континенту сформувала у багатьох американців неприязнь до дикої природи через труднощі та небезпеки, з якими стикались піонери в процесі освоєння нових територій. Водночас це спонукало до збільшення досліджень навколишнього середовища у Північній Америці. У XVIII – XIX ст. натуралісти активно збирали інформацію про природні об'єкти, флору і фауну, описували та класифікували їх. До речі, це було зумовлено і практичними інтересами, зокрема прагненням європейців дослідити лікарські рослини Америки і ввести їх в обіг у європейських країнах. Варто згадати, що тютюн потрапив у Європу саме таким шляхом.

Значний внесок у розвиток наукових знань про природу США зробили такі дослідники, як Дж. Б. Гріннел – відомий натураліст та індіаніст; Б. Бартон – фізик, ботанік та натураліст; Дж. Одіобон – натураліст, орнітолог і художник-аніمالіст, автор праці «Птахи Америки». Натураліст, садівник і один із засновників американської ботаніки В. Бертрам протягом 1773–1777 рр. пройшов близько 5 тис. миль, подорожуючи американським континентом. Забравшись на гору в північній Джорджії, він писав: «Звідти я насолоджувався оглядом, онімів від пишноти і глибини... гір, дику хашу яких я перетнув недавно. Моя уява з цього моменту повністю зайнята роздумами про ці чудові простори... Я був майже непритомний... від нового виду рододендрона» [117]. Вражені величчю американської природи, ці та багато інших дослідників описали її у низці наукових, публіцистичних і літературних творів. Безперечно, важливою умовою їх популярності серед населення стали художні та літературні здібності авторів, що перетворили наративи подорожей натуралістів на популярний літературний жанр, яким почали захоплюватися тисячі пересічних громадян. Водночас досить довгий час в американському суспільстві панувало дуалістичне ставлення до довкілля, адже антипатія першопроходьців до незвіданого міцно вкоренилась у свідомості громадян.

Важливу роль у приверненні інтересу до дикої природи зіграв романтизм, який почав розвиватися у літературі та мистецтві США в 1820-х рр. під впливом європейського романтизму. Він став відповіддю

на раціоналізм доби Просвітництва і реакцією на матеріальні зміни в суспільстві, які супроводжували становлення капіталістичної доби у США. Зміцнення демократичної держави, енергійне освоєння фронтира і розвиток промисловості продемонстрували не лише обґрунтованість «американської мрії», але і її глибоку суперечливість. Вже у першій третині XIX ст. вийшли на поверхню ті соціальні конфлікти американського суспільства, які тривалий час не усвідомлювалися. Нова цивілізація показала свою хижацьку сутність, підкорення і освоєння незайманої природи обернулось її руйнуванням і знищенням, безмежна свобода підприємництва і нестримне прагнення прибутку сприяли тому, що прагматизм перетворився на головну рису національного характеру, порушуючи баланс духовного світу особистості. На противагу йому представники романтизму почали розглядати природу з естетичних позицій, що сприяло пробудженню релігійних, духовних і патріотичних мотивів її захисту. Багато представників цієї течії дотримувались думки, що міста розширилися до небачених розмірів і переросли в центри забруднення та бідності, а індустріальне суспільство розбестило людей. Тому вони почали закликати до усамітнення на природі.

Однією з центральних ідей романтизму був примітивізм, прихильники якого вірили, що людське щастя і благополуччя зменшуються прямо пропорційно ступеню цивілізованості. Вони ідеалізували культурні прояви, які мали найтісніший контакт з «дикістю» або попередньою епохою, в якій кожна людина була простішою і кращою [97, с.57]. Як зазначає Р. Неш, привабливості примітивізму і романтизму сприяв розвиток філософської думки європейських країн про сутність дикої природи, а також пізнє Середньовіччя, в якому багато народних традицій ґрунтувалося на благородному варварстві. Вихоплена зі свого дикого притулку і принесена назад у цивілізацію, Дика Людина, на їхню думку, стала скоріше лицарем, ніж пересічною особистістю. Контакт з диким життям був головною умовою її виняткової сили, дикості, твердості, змішаної з невинністю і вродженим благородством [211].

Найбільшою заслугою американських художників є перетворення первісного американського пейзажу на національний символ США. У 1830-х рр. під впливом романтизму в країні сформувалась національна школа художників дикої природи, яка отримала назву Школи ріки Гудзон. Її найбільш відомими представниками є Т. Коул, А. Бірштад та Ф. Черч. Засновником школи є американський художник Т. Коул, пензлю якого належать такі шедеври, як «Водоспад

Катерскілл» (1826 р.), «Гора Шрун» (1838 р.), «Катскілл Клов» (1827 р.). В «Есе про американський пейзажі» він заявив, що на відміну від Європи, найбільш вражаючим в американському пейзажі є дика природа: «Американська природа нова для мистецтва, вона не замальована пензлями художників, її ліси, озера і водоспади незаймані... Не вирушайте за кордон у пошуках матеріалу для тренування ваших пензлів, так як дика чарівність нашої рідної землі цілком заслуговує вашої глибокої любові». До школи ріки Гудзон входило понад 50 американських пейзажистів (С. Колмен, Дж. Кропсі, Т. Доугі, Р. Данкансон, А. Дюран, С. Гіффорд, Дж. Харт, У. Харт та ін.) [90].

Прославлення цими художниками дикої природи Америки (в першу чергу – американської пустелі, долини річки Гудзон і її околиць, гірського хребта на північному сході штату Нью-Йорку – Адірондака, гірського хребта на півночі Аппалачів – Катскілла, гірського хребта у штаті Нью-Гемпшир – Білих гір) сприяло зростанню національної самосвідомості американців. Художники цієї школи намагалися показати, що своєю святістю та незайманістю дика природа залишається еталоном і стандартом невинності та чистоти. Вони сприймали свою країну, як дотик руки Бога на Землі, що унаочнений у величі дикої природи. Такі чарівні краєвиди, як Ніагарський водоспад, розумілися художниками цієї школи як священний доказ того, що США є «божественною країною». Картина художника А. Бірштадта «Вид на Скелясті гори» висить сьогодні в Білому Домі, символічному центрі американської нації, а картини іншого представника цієї школи – Т. Морана – виставлена в Конгресі США.

У цьому контексті американський романтизм у мистецтві суттєво відрізняється від європейського, «красиві» пейзажі якого, як правило, були сценами пасторального характеру, що мали заспокійливу дію на людей. Американський пейзаж, змальовуючи високі гірські хребти, велетенські печери, водоспади, такі погодні явища, як грози і блискавки, здебільшого викликав більш серйозні емоції. З однієї сторони, це був жах, а з іншої – гордість за свою країну. Поряд з художниками великий внесок у популяризацію серед американців краси природних ландшафтів зробили фотографи Е. Муйбрідж і К. Уоткінс. Дешеві принти з їхніх фотографій Йосеміту увійшли в оселі американців задовго до того часу, як Дж. Мюір і Т. Рузвельт розпочали боротьбу за збереження природи США.

Романтизм і захоплення красою американських пейзажів сприяли формуванню в американців почуття націоналізму. Велична дика природа стала предметом гордості та національної ідентичності,

особливістю, яка відрізняла США від Європи. Історик Ф. Тернер стверджував у 1921 р., що деякі риси американського характеру, наприклад, опора на власні сили і демократизм, є результатом американського досвіду усвідомлення кордонів своєї країни, зокрема вони сформувались у процесі освоєння «диких» територій. Вчений виражав стурбованість тим, що перепис населення 1890 р., який офіційно встановив кордони країни і припинив подальшу колонізацію континенту, поставив під загрозу продовження американської національної самобутності. Ностальгія за кордонами, зокрема розуміння обмеженості території з унікальною природною красою, сприяла появі великої кількості перших наукових робіт з охорони природних ресурсів, а також пов'язаних з ними явищ, зокрема скаутського руху і рекреаційного полювання [259].

За підрахунками В. Борейко, у XIX – на початку XX ст. у США працювало близько 70 письменників дикої природи [90, с.11]. Однак найбільш помітний внесок у розвиток природоохоронного руху у США зробили такі мислителі та громадські діячі, як Р. Емерсон, Дж. Марш, Г. Торо, Дж. Мюір. Вони дозволили поглянути на дику природу, яка вважалось до того часу чимось непотрібним, поганим і негідним, як на моральну і вільну сутність, яку саме за це потрібно цінувати. Також ними була оцінена неекономічна, естетична цінність дикої природи, яка прирівнювалась у правах з людиною, та обґрунтована необхідність її захисту. Саме ці мислителі підняли питання відношення людини до дикої природи, яке пробудило інтерес в американському суспільстві до її охорони і призвело до зародження природоохоронної політики у Сполучених Штатах Америки.

Американський есеїст, поет, філософ, лектор, громадський діяч та один з найвизначніших мислителів і письменників країни Р. Емерсон був засновником філософсько-літературної течії трансценденталізму, яка містила такі особливості епохи романтизму, як протистояння раціоналізму, увагу до людської особистості, ідею про особливе призначення поета і, звичайно, про необхідність схиляння перед природою, в якій (на думку її представників) був присутній божественний дух. Її представники розглядали християнську релігію як комплекс моральних ідеалів, що не потребують для впровадження в життя інституту церкви; з позицій романтизму критикували просвітницький сенсуалізм, позитивізм і сучасну цивілізацію; вважали людину повноправним представником гармонійного і динамічного космічного початку, а природу наділяли невичерпною духовною силою. У наближенні до незіпсованої цивілізацією природи, в її інтуїтивному

переживанні і розгадуванні її символічних змістів вони бачили шлях морального очищення і осягнення «Наддуші».

Головні положення філософії трансценденталізму були викладені в есе Емерсона «Природа», написаному в 1836 р. Лейтмотивом цієї роботи є гармонія між людиною і природою, яка стала теоретичною основою багатьох літературних творів, створених у США в другій половині XIX ст. Емерсон писав, що у спілкуванні з природою людина здатна очистити себе від усіх турбот і в кінцевому підсумку досягти містичного єднання зі Всесвітом. На більш високих рівнях природа виконує естетичну функцію, служить механізмом мислення і дисциплінує розум. Розвиваючи теорію естетики, він виділяє три властивості природної краси. По-перше, це відновлення і задоволення, відчуття благополуччя і єднання зі Всесвітом. По-друге, природа працює разом з духовним елементом в людині для посилення благородства добродішних і героїчних дій. По-третє, природна краса здатна стимулювати людський інтелект, який використовує природу для осягнення божественного порядку Всесвіту. Важливим відкриттям Емерсона є також ідея про природу як щось мінливе. Природа у філософа – це активна, саморегулююча сутність, здатна на дії у відповідь. У його творчості виражена ідея впливу людини на природу, в тому числі негативного.

Емерсон запропонував американцям новий підхід до довкілля. Одним із перших в американській культурі він почав цінувати дику природу за її неекономічні, ідеальні цінності: «У лісах ховається нев'януча молодість... У лісах ми повертаємося до розуму і віри... Я – закоханий краси, ні в чому безумовно не зосередженої і безсмертної. Серед дикої природи я знаходжу щось більш для себе дороге і рідне, ніж на міських і сільських вулицях» [149]. У XX ст. ці ідеї знайшли втілення в законах екологічної етики, які розробив американський письменник, учений, еколог, лісник і захисник навколишнього середовища О. Леопольд.

Ідеї трансценденталізму сповідував друг і послідовник Емерсона – американський есеїст, поет, філософ, аболіціоніст, натураліст та історик Г. Торо. У 1854 р. він написав книгу «Валден, або життя в лісі», в якій виклав деталі життя протягом двох років, двох місяців і двох днів у хатині, побудованій серед лісу поруч з Валденським ставком. Занурюючись у природу і знаходячи в цьому душевну гармонію, він сподівався отримати більш об'єктивне розуміння суспільства за допомогою особистого самоаналізу. Його книга підкреслює важливість самотності, зосередженості та близькості до природи у переході до

«відчайдушного» існування, що, як він стверджує, є долею більшості людей. Торо виступає за відновлення святості дикої природи: «Іноді я заходив у соснові гаї, які стоять подібно храмам або флотам у морі з повним оснащенням, хвилястим гіллям і хвилястим світлом, настільки м'яким, зеленим і тінистим, що друїди можуть покинути свої дуби, щоб почати поклонятися цим соснам» [258].

Однак «Валден» є не лише філософським роздумом над буттям людини і природи. Ця книга містить соціальну критику консьюмеризму і матеріалістичних поглядів тогочасного американського суспільства. Життя Торо на березі Валденського ставка не було відходом від громадських проблем. Письменник-філософ намагався довести можливість іншого способу життя, ніж буржуазне існування, він прагнув розкрити в людській особистості здатність до такого життя, яке було б наповнене глибокого сенсу і гідне людини. Зокрема він наголошує на тому, що більшість предметів розкоші і багато що з так званих життєвих зручностей не тільки не потрібні, але і такі, що перешкоджають піднесенню людства, під яким він розумів духовний розвиток.

Загалом для американської романтичної літератури цього періоду характерним є конфлікт між вульгарною, доларовою буржуазною цивілізацією і простим, нехитрим життям фронтиру. Прагнення Торо до простоти, природності відповідало національному ідеалу народного життя. Його втеча на природу стала у певному сенсі відповіддю на розвиток американського капіталізму. Хоча валденський експеримент є утопічним з соціально-історичної точки зору, але, будучи формою гуманістичних пошуків, він став ідеалом, покладеним в основу гострої критики економічних і соціальних відносин, встановлених капіталістичним суспільством.

Водночас у своїх виступах і літературних творах Торо активно виступав за збереження природних ресурсів на приватних землях і дикої природи – на державних. У 1859 р. він запропонував на ділянці 500 – 1000 акрів незайманого лісу створити територію, яка буде охоронятися від негативного впливу людської діяльності. Він уважав, що такі місця повинні належати громадськості, яка зобов'язана ставитися до них з повагою. Торо також був одним із перших прихильників рекреаційного туризму, зокрема подорожей на байдарках і каное. Г. Хоторн після поїздки з ним на каное зазначив, що «пан Торо керував човном так прекрасно, і одним і двома веслами, що здавалося, він має інстинкт з його власної волі, і не вимагає ніяких фізичних зусиль, щоб направляти його» [216].

Хоча сучасні Торо критики не змогли оцінити значення його творів для формування екологічної свідомості населення США, після смерті його назвали класиком американської літератури, який досліджує природну простоту, гармонію і красу. Американський поет Р. Фрост писав, що Торо «в одній книзі... перевершує все, що ми мали в Америці» [158].

У наш час, не дивлячись на різні критичні зауваження, «Валден» вважається одним із найвідоміших творів американської літератури. Дж. Апдайк зазначив: «Через півтора століття після його опублікування «Валден» став певним тотемом, що закликає повернутись назад до природи, захисником, противником бізнесу, символом громадянської непокори... Торо є так яскраво протестуючим, настільки досконалим диаволом і святим відлюдником, що його книга ризикує бути також відзначена і прочитана, як Біблія» [265].

У 1864 р. американський філолог і дипломат Дж. Марш опублікував книгу «Людина і природа», в якій поставив питання про руйнуючий вплив людини на довкілля. На чітку екологічну спрямованість цієї праці вказує її початкова назва – «Зміна фізичної географії під впливом людських дій». До викладених у книзі висновків Марш прийшов під час перебування на посаді Першого міністра Сполучених Штатів у королівстві Італія, що дозволило йому здійснити кілька плідних подорожей до Альп і вивчити льодовики, морени і снігові лавини і зрозуміти причини ерозії земель, зокрема руйнівний внесок випасу худоби і вирубки лісів. У «Людині і природі» Марш оцінив ці зміни зовсім по-іншому, ніж його попередники. У другій половині XIX ст. в американському суспільстві панували погляди на природу, як нескінчену комору природних ресурсів, і все, що робила людина в процесі її освоєння, вважалося правильним і таким, що має позитивні наслідки. На противагу, Марш висунув таку ідею: «Людина всюди виступає як агент, що тривожить природу. Скрізь, де вона ставить свою ногу, наступає кінець гармонії природи». Беззаперечно ця ідея мала революційний характер для тогочасної філософської думки США.

У своїй книзі Марш одним із перших задокументував наслідки людської діяльності для навколишнього середовища. Він стверджував, що стародавні цивілізації Середземномор'я загинули через погіршення стану навколишнього середовища. Вирубка лісів привела до ерозії ґрунту, що спричинило зниження її продуктивності. Крім того, автор прийшов до висновку про подібність тенденцій, що розвивались у середині XIX ст. у Сполучених Штатах Америки. Він написав: «У той час як [інші] думають, що земля створила людину, людина насправді

створила землю» [196, с.36]. Марш попереджав, що для відновлення і підтримання світових ресурсів люди повинні усвідомити, як вони впливають на навколишнє середовище.

У центр уваги книги автор поставив лісову промисловість, що було обумовлено зростанням її негативного впливу на екосистеми лісів. Марш оцінював дерева, як найбільш важливі і стабілізуючі агенти природи та вказував на необхідність цілеспрямованих дій щодо їхнього збереження: «Сьогодні ми валили ліс всюди, у багатьох районах занадто багато. Давайте відновимо цей один елемент матеріального життя до його нормальних пропорцій, а також розробимо засоби для підтримання сталості його відносин з полями, луками і пасовищами, дощем і рососою з небес, з джерелами і річками, якими він розбавляє землю» [196, с.328].

Марш вважав, що причиною прискорення деструктивного впливу людей на ліси є побічний ефект швидкого розвитку технологій і вказував, що лише цілеспрямовані дії можуть відшкодувати ці збитки. Його головне послання сучасникам полягає в тому, що природа не може самостійно «вилікувати» себе від руйнування людиною [190]. Згвалтована і позбавлена можливості підтримувати себе у сталому стані, вона залишається збіднілою до того часу, поки людина не почне турбуватися про неї.

Книга «Людина і природа» сприяла радикальній зміні поглядів на довкілля, і в першу чергу, на ліси. Крім руху за насадження дерев, який перетворився на День дерева (Arbor Day), що відзначався на рівні всієї країни, заяви Марша спонукали Американську асоціацію сприяння розвитку науки в 1873 р. звернутися до Конгресу з приводу створення Національної комісії з лісового господарства. В подальшому вона зробила значний внесок у створення системи державних лісів США [196, с.3-27]. Марш закликав американців відноситись більш відповідально до землі та її природних систем, що допомогло багатьом науковцям, громадським діячам і пересічним громадянам у другій половині XIX ст. визнати той факт, що діяльність людей може спричиняти довкіллі збитки. За значимістю для розвитку природоохоронного руху в США книга «Людина і природа» стоїть поруч з такими творами другої половини XX ст., як «Мовчазна весна» Р. Карсон та «Календар пісчаного графства» О. Леопольда. Г. Пінчот, перший керівник Лісової служби США, назвав її епохальною, а Л. Мамфорд писав, що це «початок мудрості щодо відношення до землі у цій країні, а книга привела до фонтануючого розвитку руху за консервацію природних ресурсів» [209, с.77].

Дж. Мюїр був американським натуралістом, письменником і відомим захисником дикої природи, одним з ініціаторів створення у США національних паркових і заповідних територій. Майже втративши в результаті нещасного випадку зір, він вирішив подивитися на природні чудеса Америки. У 1868 р. він здійснив подорож до Йосеміту і гір Сьєрра-Невада, краєвиди яких вразили його до глибини душі. За результатами мандрівки він видав збірку статей для журналу «Сенчурі», які мали великий резонанс в американському суспільстві. Фанат творів Емерсона і Торо, чудовий письменник, що вмів переконати читача, Мюїр зумів втілити абстрактні принципи трансценденталізму щодо природи як духовного ресурсу людини, у зворушливі звернення до людей, спрямовані на захист цих унікальних територій.

Твори Дж. Мюїра («Дослідження С'єрри», «Мальовнича Каліфорнія», «Гори Каліфорнії», «Наші національні парки», «Подорожі по Алясці», «Тисяча миль до затоки» та ін.) надихали читачів, включаючи президентів і конгресменів, на конкретні дії із захисту природи США. Він першим прирівняв у правах людину і дику природу і навіть заявив: «Я відчуваю мало симпатії до людини, і якби сталася війна між дикими тваринами і Його Величністю Людиною, я б став на сторону ведмедів». Мюїр підхопив заклик Торо бачити священне в дикій природі: «Не можна бути самотнім у дикій природі, де все дике і красиве наповнено Богом», і далі: «Жоден з ландшафтів Природи не є потворним остільки, оскільки він є диким» [208, с.128]. Біограф Мюїра Дж. Холмс вважає, що він став «одним із святих покровителів американської екологічної діяльності XX ст.», маючи на увазі не лише політичний, а й рекреаційний аспект [169, с.182].

На початку 1892 р. професор Зенгер, який працював філологом в Університеті Каліфорнії у Берклі, запропонував Мюїру допомогти реалізувати ідею створення для любителів гір місцевого «альпійського клубу», названого на честь відомої гірської системи Північної Америки – Сьєрра-Невада. Зенгер разом з адвокатом із Сан-Франциско У. Олні розіслав запрошення багатьом любителям природи прийти на засідання клубу «Сьєрра», на якому мав головувати Дж. Мюїр. З цього часу і до своєї смерті Мюїр став незмінним головою цієї найбільш впливової природоохоронної організації США, яка на межі XIX і XX ст. зробила багато для створення національних лісів і парків, зокрема, Йосеміту, Секvoja, збереження долини Хетч-Хетч, поширення ідей охорони природи, наукових знань і освіти щодо природних ресурсів.

За життя Мюїр видав шість томів своїх творів; чотири додаткові книги були опубліковані посмертно. Безперечно, найважливішим у його творах була не їхня кількість, а якість. М. Род зазначає, що вони мали «тривалий ефект для американської культури, допомагаючи віднайти бажання і волю для захисту і збереження дикого життя і природного середовища» [236, с.173]. Дж. Холмс таким чином оцінив вплив Мюїра на суспільство: «Він глибоко сформував категорії, через які американці розуміють і уявляють свої відносини зі світом природи» [171, с.182]. На думку В. Андерсона, Мюїр є прикладом «архетипу нашої єдності з землею», а Д. Ворстер вважає, що місія Мюїра була у «... у порятунку американської душі від повної капітуляції перед матеріалізмом» [273, с.238].

Діяльність цих мислителів, письменників, політичних і громадських діячів мала великий вплив на розвиток поглядів таких відомих захисників довкілля США, які працювали наприкінці XIX – на початку XX ст., як Г. Пінчот, А. Кархарт, Б. Маршалл, А. Адамс, К. Андерсон, Г. Брум, Р. Карсон, Е. Дікерман, В. Дуглас, С. Хантер та ін., а також на пересічних громадян, які все більше почали турбуватися станом природних ресурсів.

Науковий і політичний дискурс середини XIX ст. щодо впливу людини на довкілля США відобразив існування різних поглядів на соціально-економічний розвиток країни. Головним питанням, довкола якого точились дискусії, було використання сировини та природних ресурсів для швидкого розвитку американської економіки і монопольних об'єднань. Прихильники його розширення обстоювали ідею співпраці з корпораціями та проведення послідовної державної політики з метою перетворення аграрного суспільства на економічно розвинуте. Їх опоненти виступали проти активного промислового розвитку країни, за повернення США до аграрного суспільства (ці ідеї унаочнені в романі Е. Беллами «Озирнись назад»). До того ж, на той час у країні було багато людей, які не сприймали урбанізоване техногенне суспільство, віддаючи перевагу незайманій природі часів переселенців. Зокрема до них належало багато фермерів.

Відповідно в останній третині XIX ст. у США сформувалось два підходи до розвитку державної політики стосовно природи. Найбільшою популярністю користувалась течія «консерваціоністів» (від англ. «conserve» – охороняти), представники якої виступали проти необмеженого та бездумного використання лісів, земель, рибних запасів і дичини з метою їх раціональної експлуатації в інтересах бізнесу. Її представники об'єднали в своїх лавах вчених, технократів та

багатьох політичних лідерів, які проторували шлях до вищих ешелонів влади і мали політичні та практичні важелі для вирішення певних природоохоронних питань. Поглядів цього напрямку дотримувались президент Т. Рузвельт, перший голова Лісової служби Г. Пінчот, засновник і очільник Служби консервації земель Х. Беннет, сенатор Ф. Ньюлендз та багато інших можновладців.

Представники напряму, які більше тяжіли до аграрників – так звані «презерваціоністи» (від англ. «preserve» – зберігати) вважали головним завданням охорону дикої фауни. У відповідь на скорочення популяції птахів у 1874–1875 рр. було створено кілька організацій, які почали боротися за їхнє збереження. У 1878 р. їх кількість зросла до 308. Співробітник спортивного журналу «Ліс і потік» Дж. Гріннелл, який пропагував етику відношення до природи серед спортсменів, ініціював створення редакцією першого товариства «Одюбон». Він почав агітувати читачів підписувати добровільні обіцянки не завдавати шкоди будь-яким птахам. У перший рік впровадження ініціативи до неї приєдналося майже 39 тис. чоловіків, жінок і дітей. Хоча ця перша організація невдовзі розпалася, її осередки почали створюватися у багатьох штатах. У 1905 р. було створено Національне товариство «Одюбон», що мало парасольковий характер і допомагало координувати зусилля держави щодо природних середовищ існування птахів.

Хоча терміни «консервація» та «презервація» мають схожі визначення в англійській мові, між ними існує певна різниця. На той час консервація розумілась як політика розумного і ефективного використання земель та (або) природних ресурсів. Не дивлячись на певні природоохоронні методи, вона не передбачала зменшення використання природних ресурсів. Презервація навпаки мала на меті заходи зі збереження територій у «дикому» стані, що фактично означало відмову від використання ресурсів. Ця течія була вузько спеціалізованою і не мала великого впливу на розвиток природоохоронного руху в США наприкінці XIX – на початку XX ст., хоча загалом популяризувала ідею охорони природи та її ресурсів [104, с.31-32]. Домінуючою в американському суспільстві стала ідея консервації природних ресурсів, яку на початку XX ст. взяла на озброєння політична еліта країни в якості головного ідеологічного обґрунтування державної екологічної політики.

Таким чином, колонізація американського континенту відкрила європейцям широкі перспективи збагачення за рахунок нещадної експлуатації численних природних ресурсів, експропріації територій у

корінного населення і використання праці рабів. Спрага наживи і гонитва за прибутком, обумовлена попитом на сировину на внутрішньому і європейському ринках, сформувала хижацьке ставлення до природи, яка розглядалась як така, що створена для задоволення потреб людини. Нові технології, зокрема залізниці, спростили захоплення великих територій.

Водночас становлення капіталістичного суспільства, що супроводжувалось кардинальними змінами у виробничих відносинах і формуванням таких рис характеру американців, як прагматизм і раціоналізм, спонукало до появи у США такого напрямку у розвитку мистецтва і літератури, як романтизм. Традиція обожнення дикої природи, яка була започаткована американськими художниками і письменниками, сформувалась під впливом європейського романтизму і була у певному сенсі відповіддю на цей процес. Її краса, велич і естетична цінність, розкрита у їхніх творах першої половини XIX ст., привернули увагу багатьох американців до дикої природи і сприяли появі думок про необхідність її охорони. Низка мислителів і громадських діячів, зокрема Дж. Мюір, Р. Емерсон, Г. Торо, Дж. Марш заклали початок екоцентричного підходу до навколишнього середовища Сполучених Штатів Америки, у рамках якого розвиток людського суспільства розглядається як частина еволюції природи, де діють закони екологічних меж, необоротності і відбору.

2.2. Перші урядові заходи з охорони природи в США

У другій половині XIX ст. промисловий переворот, закінченню якого сприяла Громадянська війна, перетворив Сполучені Штати на високорозвинену країну. На початку XX ст. залізниці об'єднали всі штати, а між тихоокеанським і атлантичним узбережжям пролягло чотири рейкові магістралі. Створення національної транспортної мережі підвищило мобільність населення і пришвидшило економічний розвиток країни, сприяючи завершенню промислового перевороту і розширенню внутрішнього ринку. Однак це відкрило і нові перспективи для вторгнення людини на територію незайманої природи.

Вже в 1860–1870-х рр. у США розпочався процес монополізації промисловості. З 1860 по 1890 рр. у країні було створено 24 промислові об'єднання з капіталом \$436 млн. Концентрація виробництва пришвидшилась в останній третині століття. Тільки за цей період з'явилось 175 нових трестів з капіталом понад \$3150 млн. Будівництво залізниць стимулювало розвиток видобувної, металургійної,

машинобудівної та хімічної галузей промисловості. Так, з 1870 по 1900 рр. виробництво чавуну в США збільшилось у 8 разів, видобуток вугілля – в 10, а виплавка сталі – в 150 разів і становили, відповідно, 138, 212,3 та 11,2 млн т на рік відповідно [96, с.282-290]. Особливістю економічного розвитку цього періоду були і незаконні захоплення територій компаніями, що займались скотарством (так звані огороження). Неконтрольований випас худоби привів на початку ХХ ст. до збідніння пасовищ і деградації земель у багатьох штатах. Президент США Т. Рузвельт у своєму посланні до Конгресу в 1903 р. вказував, що ця проблема загрожує економічному розвитку країни [9].

Високі темпи розвитку промисловості забезпечувалися за рахунок нещадної експлуатації робітників і пограбування природних ресурсів, що значно знижувало собівартість продукції. Про це свідчить вживання в документах компанії «Стандарт ойл» такого терміну, як «необмежені природні ресурси». Отримання високих прибутків спонукало до продовження використання хижацьких методів освоєння довкілля, що мало наслідком зникнення на початку ХХ ст. багатьох видів флори і фауни. Крім суто матеріальних збитків, така модель економічного розвитку завдавала і великої моральної шкоди: у суспільстві пропагувалася ідея вседозволеності і варварства, у першу чергу – стосовно навколишнього середовища.

Зображаючи шлях капіталістичних монополій до багатства, американський економіст і публіцист, макрейкер Г. Джордж у промові «Злочинність і бідність» (1885 р.) відзначав, що «ми бачимо довкола грабіжництво природи» [93]. І. Тарбел, показуючи процес збагачення «Стандарт ойл», вказувала на те, що заради досягнення своєї мети промисловці не гребують ніякими заходами, знищуючи на своєму шляху все, у тому числі – ресурси природи [256]. Романи Є. Сінклера «Нетрі» та «Король – вугілля» дають можливість не лише зрозуміти важкі умови життя робітників та їх експлуатацію власниками монопольних об'єднань. Перед читачем постають жахливі картини забруднення довкілля: «Біля вугільних шахт всюди валялись відходи – шлаки, ніякої рослинності не було» [101, 102]. Підприємства м'ясоконсервної промисловості виділяли в повітря густий дим, який розповсюджувався на значні території; довкола багатьох підприємств було чути постійний звук «схожий на дзижчання бджоли, що викликав ледь помітний непокій, який було чути біля багатьох підприємств» [101, с.50]. На початку ХХ ст. комунальні служби США перебували ще у зародковому стані. Не існувало регулярної утилізації відходів, каналізаційні системи були низької якості. Сінклер таким чином описує

санітарний стан одного з міст: «Мостових не було, існували гори і долини, річки, яри, канали і величезні рови зі стоячою водою. Діти гралися в калюжах, потім копирсалися у бруді на вулиці... численні рої мух... запах падали. Тут раніше було міське звалище» [102, с.28-29].

Необмеженість дій і безконтрольність корпорацій, їх вплив на економічне і політичне життя США, зрощення інтересів політичних еліт з інтересами бізнесу зумовили зародження антимонопольної боротьби, складовою якої став рух за охорону природних багатств. Це зумовлено тим, що обмеження свавілля монополістичних об'єднань створило умови для регламентації використання ресурсів і попередження їх надмірної експлуатації. Тому рух за охорону природи став логічним і невід'ємним елементом антистретовського руху.

В історичній науці першим кроком на шляху розвитку антистретовського законодавства у США прийнято вважати ухвалений в 1890 р. Закон Шермана (The Sherman Act). Він проголосив злочином перешкоджання вільній торгівлі шляхом створення тресту (монополії) і вступ з цією метою у змову. Закон зобов'язував федеральних прокурорів переслідувати такі злочинні об'єднання та встановлював покарання у вигляді штрафів розміром до \$250 тис. і ув'язнення строком до 10 років; розмір штрафу для корпорацій міг досягти \$1 млн [114, с.1-3]. Наприкінці XIX ст. у 27 штатах вже були прийняті аналогічні закони, а в 15 штатах антимонопольні акти навіть включили до текстів конституцій [250, с.59].

Оскільки зусиль штатів для регулювання діяльності трестів було недостатньо, у 1897 р. у США був ухвалений перший федеральний Закон про торгівлю між штатами та установлення контролю над залізницями й недопущення змов між компаніями щодо ціноутворення (The Interstate Commerce Act). Він заборонив залізничним компаніям домовлятися про встановлення монопольної ціни на перевезення вантажів і пасажирів, засуджував практику дискримінаційних тарифів [256]. Незважаючи на розпливчатість формулювань та обмежені можливості комісії, створеної у відповідності до цього закону, він поширював владу держави на сферу економіки, яка до цього часу підпорядковувалась лише законам ринку та приватної ініціативи.

Найбільших збитків довкіллю завдавали залізниці, які наприкінці XIX ст. перетворились на найбільші монополістичні об'єднання США. Пожежі внаслідок недбалого ставлення до лісових масивів, недотримання правил безпеки не лише спричиняли значні матеріальні збитки, а і приводили до їхнього винищення. Це зумовило появу першого в історії країни природоохоронного законодавства, предметом

захисту якого стали ліси. Лісове законодавство цього періоду мало яскраво виражену антимонопольну спрямованість. Закони, що приймалися у цій царині, покладали на залізничні компанії обов'язок облаштовувати локомотиви протипожежними засобами, зокрема сітками, що гасили жарини, які вилітали з димарів паровозів і могли спричинити загоряння сіна, дерев і будівель, а також викопувати протипожежні рови й розчищати території довкола залізничних колій. Перші нормативні акти були прийняті у штатах, зокрема у Мені, Массачусетсі, Нью-Гемпширі, Нью-Джерсі, Південній Кароліні та Вермонті. У штаті Нью-Йорк від залізничних компаній вимагали не лише виконувати правила безпечного перевезення легкозаймистих речовин та обладнувати локомотиви протипожежними засобами, а й організовувати лісові патрулі (закон 1885 р.). У штатах Мічиган і Нью-Джерсі були прийняті постанови про обов'язкове встановлення на димових трубах локомотивів спеціальних жариногасників (закон в 1872 р.). У штаті Монтана на відстані 100 футів від залізниць необхідно було повністю очистити територію від сухої трави, кущів і чагарників. Штрафи за невиконання цих правил були досить суворими – \$100 за кожен день лісової пожежі або 30 днів ув'язнення (закон 1881 р.). Схожі закони були прийняті й у Вісконсині в 1868 та 1887 рр. [178, с.58-69]. Оскільки контролюючих функцій було недостатньо, у багатьох штатах створили комісії для оцінки збитків і вивчення стану руйнування лісів, а місцеві органи влади почали впроваджувати заходи, що сприяли підвищенню зацікавленості широких верств населення у проведенні охоронних заходів. Основним механізмом було введення системи пільг і премій за розширення лісонасаджень. Такі закони були ухвалені у штаті Мен (1869 р.) і Колорадо (1876 р., 1881 р.). Наприклад, у Колорадо власники земельних ділянок звільнялись від податків, якщо вони зберігали дерева на посушливих територіях. Першим штатом, у якому офіційно запровадили день Дерева, була Небраска (1872 р.) [179, с.4-9]. Отже, рух за охорону лісів розпочався «знизу», на рівні штатів, що спонукало прийняття перших лісоохоронних законів і на федеральному рівні.

Розглядаючи справи про виникнення пожеж, суди розрізняли два види діянь: навмисні та ненавмисні, проте відповідальність була однаково суворою. Під впливом як громадськості, так і діючих законів штатів, власники залізниць були змушені забезпечувати елементарну техніку безпеки та вживати деякі природоохоронні заходи. Для суспільно-політичного розвитку США прийняття цих законів мало велике значення, адже вони не тільки сприяли розвитку

антимонопольного руху в країні, а і показували шляхи боротьби за охорону лісу та інших природних ресурсів [104, с.55-56].

Серед найбільш руйнівних для лісів галузей виробництва перше місце займали деревообробна промисловість і будівництво. На кінець XIX ст. зайнята лісами площа становила 699 млн ас (без урахування Аляски). Першість щодо лісових ресурсів тримали штати Вісконсин, Мічиган, Пенсильванія та Вашингтон [179, с.60]. Великі лісові господарства з широкою вирубкою організовувались на комерційних засадах. У північних штатах ліси вирубали в основному взимку, в південних – протягом усього року. Надмірно розвинута лісова промисловість і прагнення збільшити кількість орної землі для потреб сільського господарства протягом кількох десятиліть знищили у США великі площі лісів, що мало наслідком зростання кількості ініціатив з впровадження в лісництво більш раціональних методів господарювання.

У 1873 р. натураліст Хот проголосив перед Американською асоціацією успіхів науки у Портленді (штат Мен) доповідь, в якій яскраво змалював страхітливі картини розорення лісів та переваги від їх відновлення для регулювання водних ресурсів і запобігання повеней. Цього ж року Американська асоціація успіхів науки заявила про необхідність створення у Конгресі та в законодавчих органах штатів спеціальних комітетів для прийняття нормативних актів щодо збереження лісів. Доповідь, яку вона підготувала, була передана Конгресу в супроводі спеціального послання президента У. Гранта. Це спонукало до прийняття в 1873 р. на федеральному рівні Закону про культуру лісництва (The Timber Culture Act). Національний лісовий з'їзд, який відбувся в Чикаго (штат Іллінойс) у 1875 р., мобілізував громадськість і наукову спільноту, яка почала виступати за необхідність більш раціонального ставлення до лісів. У федеральному бюджеті на 1877 р. вже була передбачена заробітна плата «кваліфікованій людині», яка могла би фахово вести «лісову» статистику і передавати її в Конгрес [179, с.69]. У 1882 р. на Американському лісовому конгресі у місті Цинциннаті було оголошено про створення Американської лісової асоціації. Встановивши зв'язки з іншими організаціями, вона почала агітацію за прийняття у США перших лісоохоронних законів.

Варто відзначити велику роль тогочасних експертів у формуванні розуміння необхідності охорони природних багатств країни, головними з яких є натуралісти і вчені, які ініціювали створення різних товариств зоологічного, орнітологічного та натуралістичного напрямів, видавали різні наукові праці та доповіді з проблем рослинного і тваринного світу,

в яких робився висновок про необхідність збереження певних видів дикого життя. Крім вказаних вище асоціацій, велику роль у цьому зіграло створення в 1867 р. Нью-Йоркського ботанічного клубу, в 1873 р. – орнітологічного клубу в Кембриджі, у 1883 р. – американського орнітологічного об'єднання та об'єднання натуралістів східних штатів. У 1894 р. з'явилося натуралістичне об'єднання в Пенсильванії та орнітологічний клуб у Мічигані; у 1890-х рр. такі ж організації виникли у штатах Огайо, Філадельфія, Каліфорнія, Іллінойс, Небраска. Поява цих товариств, а також експертних оцінок стану лісів, флори і фауни сприяла поширенню серед населення наукових знань про природу. Це створило підґрунтя для прийняття в майбутньому багатьох природоохоронних законів. Зокрема багато представників політичної еліти США кінця XIX – початку XX ст. перебувало під впливом цих наукових відкриттів, що спонукало їх до екологічного активізму [104, с.32-33].

Перший національний парк у США – «Йеллоустон» – у вигляді невеликої ділянки землі, що охоронялась державою, був створений у 1872 р. згідно до закону, підписаного президентом США У. Грантом. Велику популярність ця місцевість отримала завдяки картинам художника Т. Морана, на честь якого пізніше була названа одна з гір парку. Однак законодавче підґрунтя для створення національних парків було створено лише на початку 1890-х рр.

3 березня 1891 р. під час обговорення Конгресом проблеми земельних шахрайств, пов'язаних із Законом про культуру лісництва, було прийнято поправку (розділ 24), яка отримала назву Закону про заповідник лісу (The Forest Reserve Act). Вона дозволила президенту вилучати до лісового фонду земельні ділянки і підпорядковувати їх Департаменту внутрішніх справ. У ній декларувалось: «Президент Сполучених Штатів час від часу може відокремити і зарезервувати в будь-якому штаті або на території, що має державні лісові угіддя, на будь-якій частині державних земель, повністю або частково охоплених лісом або молодими побігами, незалежно від її комерційної цінності, державні заповідники» [179, с.8]. Цим одразу скористався президент США Б. Гаррісон, який у 1892 р. створив перший в історії США національний історичний монумент на місці археологічних руїн у місті Каса-Гранде в Арізоні. Навесні 1893 р., незадовго до закінчення терміну президентства, він ініціював закладання ще 15 заповідників площею 13 млн ас. 28 вересня 1893 р. його наступник президент США Г. Клівленд доповнив цей список ще двома лісовими заповідниками у штаті Орегон загальною площею 5 млн ас. [179, с.9-10].

На перший погляд може здатися, що процес створення національних заповідних територій (лісів, парків, історичних пам'яток) був безхмарним. Однак досить часто це вимагало тривалих зусиль багатьох прихильників консервації. Яскравим підтвердженням цього є історія створення національного парку «Йосеміті». Долина Йосеміті була утворена багато тисяч років тому льодовиками, які просувалися вздовж русла ріки Мерсед. Річки, що протікають посеред гірських лук, впадають у глибокі ущелини та перетворюються на високі водоспади, створюють надзвичайно красиві пейзажі. Різноманітність природного ландшафту та існування багатьох інших пам'яток принесли Йосеміті славу одного з найкрасивіших природних куточків Америки, завдяки яким він був включений до списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО в 1984 р.

Долину Йосеміті відкрив у 1833 р. Дж. Вокер, який очолив групу мисливців, що перетинала Сьєрра-Неваду і впритул підійшла до її краю. Цей загін першим побачив гаї з гігантськими секвоями – деревами, що тисячоліттями ростуть вгору і вище і на сьогоднішній день є найвищими рослинами світу. У середині XIX ст. у цій місцевості були відкриті родовища золота і почалась «золота» лихоманка, в результаті якої були не лише витіснені місцеві індіанські племена, а і знищені сотні унікальних дерев.

Першими туристами долини стали підприємець Дж. Гачингс, художник Т. Айрес і ще двоє мандрівників, які відвідали її в 1855 р. Після подорожі Гачингс випустив буклети і книги, які описували їхні пригоди, а створені Айресом малюнки стали першими доброякісними зображеннями місцевої флори і фауни. Фотограф Ч. Від зробив у 1859 р. перші фотографії цих краєвидів, які почали швидко поширюватись в американському суспільстві. Перспективи розвитку туристичного бізнесу в долині зацікавили підприємців Г. Кларка і Дж. Коннесса, які виступили з ідеєю створити у цій місцевості громадський парк. 30 червня 1864 р. президент США Лінкольн підписав схвалений Конгресом документ, який отримав назву Йосемітського Гранту. Долина Йосеміті та гай Маріпоса були передані Каліфорнії і отримали статус державного парку.

Після будівництва в 1869 р. першої трансконтинентальної залізниці потік відвідувачів в парк почав помітно зростати, однак довга подорож верхи на конях для в'їзду на його територію відлякувала багатьох потенційних туристів. У середині 1870-х рр. були прокладені три дороги для диліжансів, що збільшило кількість бажаючих помилуватися місцевими краєвидами. Однак розвитку туризму

заважало використання цієї території для сільськогосподарських і промислових потреб.

Ще в 1868 р. її відвідав Дж. Мюїр, який був настільки вражений величчю пейзажів, що присвятив все своє життя боротьбі за охорону унікальної природи Йосеміті. Проживши кілька років у долині, в 1871 р. він написав свою першу статтю про льодовики і опублікував її в авторитетній газеті «Нью Йорк Трібьюн». У 1880-х рр. він зосередив увагу на спустошенні природних ресурсів у районах, прилеглих до охоронних територій долини Йосеміті і Гаю Маріпоса. Мюїр був стурбований шкодою, яку завдавали уразливій екосистемі «копитна сарана» (так він називав овечок), вирубування секвоядендронів та інша діяльність, що руйнувала природу. Тому він написав низку статей, які повинні були привернути увагу до цієї проблеми не лише пересічних громадян, а і науковців. Він розраховував на створення потужної групи підтримки ідеї охорони цієї території. Мюїр прагнув переконати впливових відвідувачів парку у необхідності надати йому федеральний захист. Одним з таких відвідувачів став видавець журналу «Сенчурі» Р. Джонсон, за допомогою якого Мюїр зміг пролобіювати прийняття Конгресом 1 жовтня 1890 р. закону, який надав парку статус національного. Попри це штат Каліфорнія зберіг контроль над долиною і гаєм Моріпаса і ситуація не змінилась. Заклики Мюїра до місцевих урядовців припинити використання альпійських лук для пасовиськ не мали великого успіху. 19 травня 1891 р. парк перейшов під охорону Четвертого кавалерійського полку армії США, що змусило його і створений ним клуб «Сьєрра» активізувати роботу серед можновладців щодо лобіювання ідеї створення об'єданого національного парку Йосеміті. У травні 1903 р. парк відвідав президент США Т. Рузвельт, який провів у ньому три дні, зупинившись разом з Мюїром біля Льодової точки. Рузвельт назвав парк найкрасивішим місцем на Землі. Наслідком цієї зустрічі стало підписання ним у 1906 р. указу, який передав контроль над парком федеральному уряду [235, с. 2-19].

Влітку 1896 р. за ініціативи Академії наук Конгрес прийняв рішення про фінансування діяльності Національної комісії з лісу, до складу якої увійшли Ч. Сарджент, Г.Л. Аббот, В.Х. Брюер, О. Агассіз, А. Гаага, Г. Пінчот та В. Гіббс. Подорожуючи землями Заходу, вони провели ревізію територій, на яких запропонували створити нові лісові заповідники [232]. 22 лютого 1897 р. за результатами рекомендацій комісії президент Клівленд оголосив про створення на цих територіях 13 нових лісових заповідників. Пізніше ця дата отримала назву «Дня народження Вашингтонських заповідників». Не дивлячись на

прогресивність цього заходу з точки зору охорони довкілля, він зустрів бурхливий спротив у багатьох можновладців і представників бізнесу, які мали на ці території зовсім інші плани.

У наступні десятиріччя була зроблена низка законодавчих кроків, яка сприяла вдосконаленню процедури створення державних лісових заповідників. 18 серпня 1894 р. набрав чинності Закон про асигнування на будівництво, ремонт, і здійснення певних державних робіт на річках та у гаванях та для інших цілей (An Act Making Appropriations for the Construction, Repair, and Preservation of Certain Public Works on Rivers and Harbors, and for Other Purposes) [41]; 4 червня 1897 р. Президент В. Мак-Кінлі підписав Закон про інше (The Sundry Civil Act). Одна зі змін – так звана «Поправка Петтігрю» (The Pettigrew Amendment to the Sundry Civil Act) пізніше названа «Органічним законом» 1897 р., встановила засади управління національними лісами і надала президентам США право створювати заповідники. Були визначені їхні цілі і критерії, серед яких – відповідність потребам захисту лісу, водозбору та виробництва деревини. Це, з однієї сторони, встановило ознаки територій, на яких у перспективі могли створюватися заповідники, а з другої – продемонструвало шляхи їх подальшого розвитку. Цей закон є одним із декількох основоположних федеральних нормативних актів, які визначали діяльність Лісової служби США протягом багатьох десятиліть. У 1898 р. було призначено перших керівників лісових заповідників, а для патрулювання територій – лісових рейнджерів [179, с.20-35].

З перших днів створення лісові заповідники почали привертати увагу американців, які все більше цікавилися відпочинком на природі. Наприкінці XIX ст. через значну віддаленість від міст і відсутність зручної логістики такі місця були нечисленними. Тому як серед фахівців, так і серед усіх зацікавлених осіб (чиновників, представників бізнесу та громадськості, пересічних громадян) розпочалась дискусія щодо шляхів подальшого розвитку державних лісів і парків, зокрема створення умов для відпочинку на свіжому повітрі. Її пік припав на першу третину XX ст.

Першим нормативним актом, який легалізував відпочинок у лісових заповідниках, є прийнятий 28 лютого 1899 р. Закон про лізинг мінеральних джерел (The Mineral Springs Leasing Act). Він дозволив будувати санаторії і готелі для підтримки здоров'я громадян і створення умов для їхнього відпочинку в тих місцях, де були знайдені мінеральні або інші водні джерела. У законі зазначалося, що це робиться «для зручності людей, які відвідують такі джерела, з посиланням на

приміщення та місця розташування, для зведення наметів або тимчасових житлових будинків, які будуть побудовані для використання тих, хто відвідує ці джерела для здоров'я і задоволення» [46]. Його доповнили: Закон про річку та гавань (The Rivers and Harbors Act) 1899 р., який заборонив навігацію у судноплавних водах або їхніх притоках, заводнення або зміни курсу, стану чи можливостей будь-якого порту, гавані, каналу без державного дозволу [48]; Закон Лейсі (The Lacey Act) 1900 р., що забороняв торгівлю елементами дикої природи, рибою та рослинами, що були незаконно отримані, транспортовані або продані [52]; Закон 6 червня 1900 р. який вніс зміни до деяких положень Закону 4 червня 1897 р., стосовно продажу лісової деревини із заповідників [179, с.40].

Початком інституалізації державної природоохоронної політики у США прийнято вважати створення в 1871 р. Комісії США з риби і рибного господарства. Документи Лісової служби, які знаходяться у Національному архіві США, свідчать, що ще в 1876 р. у рамках Департаменту сільського господарства Конгрес створив офіс Спеціального агента для оцінки стану лісів країни. Начальником офісу був призначений Ф.Б. Хоф. У 1881 р. під керівництвом Секретаря сільського господарства створили Відділ лісового господарства, який у 1886 р. отримав статус окремого підрозділу цього міністерства. Одним із перших співробітників відділу був Г. Пінчот, який став до роботи влітку 1897 р. Спочатку він виконував обов'язки спеціального лісового агента, до чийх завдань входило вивчення лісових ресурсів і вироблення рекомендацій щодо їхнього використання. У 1898 р. Пінчота призначили головою відділу. Для роботи на цій посаді він відповідав якнайкраще: мав відповідну освіту (Єльський університет та стажування у Франції і Німеччині), досвід управління нерухомістю у Північній Кароліні і роботи в Національній комісії з лісу. Новий харизматичний лідер багато років успішно керував шістдесятьма відданими працівниками та ентузіастами своєї справи. Його штаб-квартира розташовувалась у приміщенні Департаменту сільського господарства у Вашингтоні, округ Колумбія. Ставши до роботи, Пінчот одразу змінив назву своєї посади з «Голови Відділу лісового господарства» на «Головний Лісник Відділу лісового господарства», мотивуючи це тим, що «у Вашингтоні є багато керівників і лише один лісник» [221, с.173].

Роль Пінчота в боротьбі за охорону природи, зокрема лісів США, важко переоцінити. Він домогся того, що Відділ лісового господарства отримав статус повноцінної установи – 2 березня 1901 р. на його основі

було створено Бюро лісового господарства. Під час «епохи Пінчота» установа зробила величезну роботу для налагодження системної і комплексної діяльності з охорони національних лісів. У 1905 р. у Сполучених Штатах вже існувало 60 лісових заповідників площею 56 млн ас; у 1910 р. їх кількість зросла до 150 площею 172 млн ас [237, с.419]. В адміністрації Пінчота була впроваджена ефективна модель управління, а розвинена ним ідея консервації природних ресурсів стала широко відомим поняттям і одним із важливих напрямів внутрішньої політики США на початку ХХ ст.

Крім охорони лісів наприкінці ХІХ ст. у США почав розвиватися і такий напрям, як іригація (зрошення), адже значні простори країни знаходились у зоні посушливого та напівпосушливого клімату. На перших етапах діяльності уряду було поставлено завдання ревізії усіх існуючих в країні водних ресурсів. З цією метою в 1873 р. Конгрес створив комісію у складі чотирьох чоловік, яка сконцентрувала увагу на вивченні досвіду Індії. У США питанням іригації займалися Департамент сільського господарства, який у 1865 р. почав публікацію доповідей про стан територій на місцях, та Департамент внутрішніх справ, зокрема Відділ географії і карт. Саме під егідою цієї установи в 1889 р. було проведено перше офіційне дослідження територій США, які потребували зрошення. Велика роль в організації цієї роботи належить майору Дж. Пауеллу. Невтомний дослідник, талановитий письменник і видатний борець за охорону природи майор Пауелл очолив експедицію, яка описала річку Колорадо і сприяла розміщенню її на картах країни, а також відкрила світові Великий каньйон [270].

Законодавство щодо іригації почало формуватися в США в останній третині ХІХ ст. Ще в 1866 р. Конгрес прийняв Закон про надання права проїзду власникам через рови та канали на державних землях та для інших цілей (*An Act Granting the Right of Way to Ditch and Canal Owners over the Public Lands and for Other Purposes*) [40]. До подальших дій Конгресу у цій царині варто віднести Закон про пустелю (*The Desert Land Act*) 1877 р. [42] і так званий Закон Кері (*Act Making Appropriations for the Construction, Repair, and Preservation of Certain Public Works on Rivers and Harbors, and for Other Purposes*) 1894 р., що спрямовувались на заохочення іригаційних проектів у західних штатах [36]. Крім того, починаючи з 1888 р., Конгрес почав виділяти кошти Геологічній службі США для вивчення потенціалу зрошення посушливих західних територій. У 1890 р. у США відбувся перший Конгрес з питань іригації, де на офіційному рівні було зроблено ґрунтовну доповідь з цього питання.

У 1890 р. Конгрес прийняв Закон резервування для каналів (The Reservation in Patents of Right of Way for Ditches or Canals), який закріплював права на спорудження водосховищ, каналів і ровів на землях, які незабаром почали активно заселятись [53]. Однак представники західних штатів хотіли від федерального уряду більшого – безпосереднього інвестування в іригаційні проекти. Рух за іригацію, яка була життєвою потребою для більшості територій, продемонстрував свою силу під час виборів 1900-х рр., змусивши Демократичну і Республіканську партії включити це питання до своїх передвиборчих платформ [222].

Наприкінці XIX ст. у США вже з'явилась експертиза продуктів харчування, що було зумовлено їх низькою якістю і частими випадками отруєння. Хоча експертиза не стосувалася безпосередньо охорони довкілля, проте позитивно вплинула на санітарний стан населених пунктів і здоров'я американців і перетворилась на невід'ємну складову антитрестовської боротьби. Головну роль у цьому відіграв розвиток м'ясоконсервної промисловості, яка була сконцентрована переважно у штатах Іллінойс, Небраска та у місті Чикаго. Маючи недосконалі технології та прагнучи отримати якомога більший прибуток, ці підприємства не завжди дотримувалися допустимих стандартів і не звертали увагу на наслідки своєї діяльності для довкілля. Низька якість продуктів харчування стала однією з перших проблем, яка привернула увагу прогресивної громадськості США. Закони, що приймалися штатами у цій царині, були досить суворими, хоча порівняно обмеженими (до того ж, вони були прийняті не в усіх штатах). За фактом фальсифікації виробник підлягав суворому судовому переслідуванню. Наприклад, закон, прийнятий у Пенсильванії 15 травня 1899 р., не забороняв продаж олемаргарину, проте вимагав відмовитись від інгредієнтів, які надавали йому вигляд і смак звичайного продукту, але були шкідливими для здоров'я. Кожен торговець цим продуктом мав отримати ліцензію на виробництво і сплатити податки. Етикетка на упаковці повинна була точно відповідати складу продукту. На підставі цього закону лише у 1900 р. було розпочато 1134 судових справ щодо фальсифікацій [103, с.35].

Поява монополій в елеваторному господарстві спонукала до створення державної інспекції, яка встановила стандарти та умови зберігання продукції, зокрема її вагу, колір, твердість, вологість, чистоту зерна, якість помолу. У штаті Міссурі закон був настільки суворим, що призвів навіть до переміщення елеваторного бізнесу з Канзас-сіті (штат Міссурі) до Канзас-сіті (штат Канзас). У цей час було

врегульовано і питання експорту американської свинини, а відтак – впроваджено експертизу експорту м'ясних виробів [104, с.36]. Паралельно почався і розвиток такого тісно пов'язаного з експертизою напрямом, як професійна гігієна [246].

Таким чином, у другій половині XIX ст. у США склалися передумови для зародження державної екологічної політики. Становлення капіталістичних відносин призвело до загострення в американському суспільстві соціально-економічних протиріч. У відповідь на свавілля монополістичних об'єднань в країні почав розвиватися антитрестовський рух, який став частиною більш широких виступів населення за здійснення прогресивних реформ. В екологічній царині він проявився у боротьбі з беззаконням залізниць, які завдавали найбільших збитків лісам. Перші кроки з охорони природних ресурсів у США були тісно пов'язані з антитрестовською діяльністю і спробою держави поставити під контроль приватних акторів – монополістичні об'єднання. Перші нормативні акти у цій царині були прийняті на рівні штатів, що стало прикладом для розвитку федерального законодавства. Наприкінці XIX ст. розпочалась інституалізація охорони природи і були закладені такі напрями екологічної політики, як охорона дикого життя, іригація посушливих територій та експертиза продуктів харчування.

Розділ 3
**ОХОРОНА ПРИРОДИ ПІД ЧАС
«ПРОГРЕСИВНОЇ ЕРИ»**

3.1. Формування підвалин державної екологічної політики: Т. Рузвельт і консервація природних ресурсів

Початок ХХ ст. увійшов в історію США під назвою «прогресивна ера» (охоплює діяльність президентів Т. Рузвельта, В.Г. Тафта та В. Вільсона), яка характеризується високою політичною активністю середнього класу і соціальних низів. Це привело до масштабних соціальних і політичних реформ в країні. Одним із головних завдань прогресистів була боротьба з корупцією політичної верхівки США. Прибічники реформ вимагали модернізації багатьох сфер життя: демократизації виборчої системи, встановлення контролю за діяльністю великих корпорацій, проведення реформи оподаткування, запровадження соціального страхування, закриття питних закладів і прийняття сухого закону.

Важливе місце у прогресивному русі США зайняли макрейкери американські письменники і публіцисти (А. Сінклер, Л. Стеффенсон, І. Тарбел, Ч. Рассел, С. Адамс, В. Ірвін, П. Андерсон, Д.Г. Філіпс, Я. Ріс, Р. Бейкер, Г. Майерс, Дж. Лондон, Т. Драйзер). Свою назву (від англ. *muckrakers* – «розгрібачі бруду») вони отримали внаслідок викриття негативних явищ тогочасного суспільства [257, с.2-3]. Публікації макрейкерів торкалися злободенних питань розвитку США – хабарництва, політичної корупції, важких умов праці іммігрантів і кольорового населення, збагачення внаслідок експлуатації дітей, проституції, злочинних дій власників заводів м'ясних консервів і медичних препаратів, які були відповідальні за випадки отруєння населення недоброякісною продукцією. Макрейкери відобразили невдоволення ліберальної інтелігенції засиллям монополій і появу антимонопольних настроїв серед широких кіл громадян.

Одним із головних реформаторів початку ХХ ст. став 26-й президент США Т. Рузвельт, який проголосив себе прихильником прогресистів. Доступившись до влади у 1901 р., він провів низку реформ, спрямованих на посилення ролі держави в суспільному та економічному житті. Він уважав, що держава, всупереч доктрині лібералізму, повинна регулювати розвиток економічних і трудових відносин, зокрема взяти під контроль діяльність трестів. Проводячи цей курс, він намагався розширити повноваження федерального уряду в

усіх сферах життя. Хоча Рузвельта часто називають «руйнівником трестів» (у 1901–1908 рр. уряд організував понад 20 судових процесів проти великих корпорацій, висунувши їм звинувачення у порушенні Закону Шермана), його головна мета полягала у впровадженні державного контролю за діяльністю корпорацій. На той час справжнім лихом для американських фермерів було свавілля залізничних компаній, які під час збору врожаїв у кілька разів підвищували тарифи на перевезення зерна. У 1903 р. з ініціативи президента Конгрес заборонив це робити залізничним компаніям. У 1906 р. набрав чинності Закон Хепберна (The Hepburn Act), який дозволив уряду встановлювати граничну межу підвищення тарифів залізницями. Популярність президенту принесли також закони про контроль над виготовленням харчових продуктів і ліків, умови праці робітників на бійнях. Така антитрестовська спрямованість діяльності Рузвельта мала велике значення для розвитку державної політики з охорони природних ресурсів. Зокрема, американський історик Г.Ф. Прінгл наголошує, що інтерес до охорони природи можна вважати частиною компанії президента проти злочинних дій власників величезних багатств [227, с.61].

В американській науковій літературі традиційно підкреслюється визначальна роль Т. Рузвельта в наданні охороні природи статусу національної політики. Часто його називають першим «консерваціоністським» президентом. Усі американські історики: і сучасні і очевидці подій високо оцінюють реформи Т. Рузвельта у цій царині. Дослідник Дж. Маурі, голова Лісової служби Г. Пінчот [221, с.68] та сенатор Р. Лафоллет [182, с.52] вважають, що Рузвельт поклав початок світовому руху за припинення виснаження ґрунтів і збереження багатств природи для людини, що є його найбільшим досягненням.

Майбутній президент зацікавився проблемами охорони природи ще в дитинстві. Хоча його батько був крупним підприємцем, який займався виробництвом скляної продукції на Східному узбережжі США, він заснував Національний музей історії природи у Вашингтоні. Крім того, саме батько познайомив сина з таксидермістом – фахівцем, який займався виготовленням опудал тварин і птахів для потреб відомого американського натураліста, автора книги «Птахи Америки» та засновника Національного товариства «Одюбон» Дж. Одюбона. Безперечно, що знайомство з людиною, яка зробила вагомий внесок у вивчення американської дикої природи, сприяло появі інтересу до довкілля у юного Теодора. Крім того, дядько Рузвельта – Роберт – був одним з перших професійних іхтіологів Сполучених Штатів і виступав

проти рибальства в промислових масштабах. Подорослішавши, Теодор познайомився з видатною плеядою американських екологів, серед яких були Дж. Гріннел – відомий антрополог і дослідник дикої природи, натураліст Дж. Бурроуз і орнітолог Ф. Чапман [192, с.34].

Пристрасть до мисливства також зіграла не останню роль у формуванні його відношення до природи, зокрема до диких тварин. У 1887 р. він ініціював створення клубу «Бун і Крокет», який відстоював чесне полювання задля збереження середовищ проживання тварин. Клуб був названий на честь популярних в американському суспільстві героїв – мисливців Д. Буна та Д. Крокетта, яких засновники клубу вважали першими людьми, що зрозуміли наслідки надмірного знищення тварин заради забаганок людей. Крім розробки правил «справедливого переслідування» (цей термін використовували мисливці для опису етичного у їхньому розумінні підходу до полювання на великих тварин), члени клубу працювали над розширенням і захистом Національного парку «Йеллоустон» і розвитком американського руху за консервацію природних ресурсів. Крім Т. Рузвельта, членами клубу були Дж. Гріннелл, М. Грант, Ч. Шелдон, В. Шерман, Г. Пінчот, Ф.Р. Бернхем, Ч. Деринг і О. Леопольд. Майбутній президент неодноразово брав участь в експедиціях клубу, шукаючи експонати для Нью-Йоркського музею історії природи.

Вже перші кроки політичної кар'єри Рузвельта пов'язані з охороною природи. Перебуваючи на посаді генерал-губернатора штату Нью-Йорк, він почав боротьбу за перебудову лісництва та його розвиток на наукових засадах. У межах штату досить вдалою була його діяльність щодо створення національного парку на березі річки Гудзон («Паллісайд парк»), де розташовувались унікальні поклади діабазу. Чарівний куточок природи нещадно розграбовувався будівельними корпораціями, які використовували цей мінерал при шляхобудівництві. Рузвельт підтримав ідею оголосити цей район заповідником і сприяв створенню комісії двох штатів (Нью-Йорку та Нью-Джерсі) для контролю за ситуацією. Він навіть домігся від законодавчих зборів асигнувань у розмірі \$10 тис. на перші потреби цієї комісії [192, с.231]. Пункт про необхідність охорони природних ресурсів був включений і у його передвиборчу програму.

Саме завдяки зусиллям Т. Рузвельта на початку XX ст. охорона природних ресурсів перетворилась на один з важливих напрямів внутрішньої політики США. Президент розглядав природні ресурси, як важливу стратегічну умову швидкого економічного зростання країни. Він був упевнений, що якщо США продовжать займатись

марнотратством природних багатств, то це принесе країні непоправні збитки. Тому Рузвельт неодноразово наголошував на необхідності розумного підходу до ресурсів, запорукою чого мав стати державний контроль за їх використанням. В основу його природоохоронної політики була покладена ідея консервації. Її сутність найбільш точно передають слова Г. Пінчота: «Консервація виступає проти розорення природних ресурсів, які не можуть бути відновлені, наприклад вугілля та залізна руда, ґрунти та ліси... а ще більше спирається на рівні можливості для всіх американських громадян віддати свою віру цим ресурсам, як сьогоднішнім, так і майбутнім» [220, с.28]. Головними принципами цієї політики вважалися: використання природних ресурсів в інтересах існуючих поколінь, запобігання їх руйнуванню, розробка і збереження заради добробуту багатьох людей.

Надання консервації природних ресурсів статусу державної політики вказує на закріплення в американському суспільстві антропоцентричного підходу до довкілля. Природа почала розглядатися як ресурс для економічного зростання країни з яким асоціювалось, у першу чергу, процвітання великого бізнесу.

Ідея консервації пронизує перше послання президента до Конгресу (1901 р.). Головну увагу Рузвельт приділив охороні лісів, якій він надав стратегічне значення: «Основна ідея лісового господарства полягає у збереженні лісів завдяки використанню. Захист лісів не є самоціллю... а засобом для розвитку і підтримки ресурсів нашої країни і галузей, які залежать від них. Збереження наших лісів є імперативом і бізнес-необхідністю. Ми прийшли, щоб ясно побачити, що все, що руйнує ліс, за винятком того, що звільняє місце для сільського господарства, ставить під загрозу наш добробут». Знищення лісів він вважав вузловою проблемою, яка вплинула на появу інших екологічних проблем. Саме через призму охорони лісів у промові були виголошені головні напрями природоохоронної політики, які впроваджувались протягом двох каденцій його президентства. Це: створення державного фонду земель, національних лісів і парків; розробка корисних копалин і відновлення ґрунтів; охорона тварин; іригація та гідроенергетика [6].

Одним із незаперечних досягнень Т. Рузвельта на посаді президента є розширення фонду державних земель. Саме завдяки його рішучим діям протягом 1901–1909 рр. він збільшився майже у п'ять разів (з 45 до 162 млн ак) [180, с.58-59].

Хоча у своєму посланні до Конгресу в 1903 р. президент наголошував, що розуміння необхідності охорони лісів знайшло широку підтримку серед усіх верств населення, в тому числі, і серед

членів Конгресу («необхідність увічнення наших лісових ресурсів, як у державних, так і в приватних руках, визнається зараз, як ніколи раніше») [4, 9], його політика зустріла значний спротив. 19 лютого 1907 р. сенатор Ч. Фултон (штат Орегон) вніс Закон про надходження (The Receipts Act), який забороняв в шести західних штатах (Орегон, Вашингтон, Айдахо, Монтана, Колорадо та Вайомінг) передавати будь-які угіддя до державного фонду без дозволу Конгресу. Його було передано на розгляд Комітету в справах державних земель, а Рузвельт тим часом передав до державного резерву ще 32 ділянки [178, с.60].

Паралельно були зроблені кроки з вдосконалення законодавства з охорони державних земель. Головна увага приділялась розширенню контролю за розвитком цих територій. У 1903 р. президент призначив комісію у складі Комісара Генерального земельного управління В.А. Річардса, начальника Бюро лісового господарства Г. Пінчота та головного гідрографа установи Ф.Х. Ньюела, яка повинна була оцінити існуюче законодавство щодо земельних ресурсів і стан використання державних земель. Крім цього, згідно до поправки 1905 р. до закону 1897 р. усі особи, які працювали в національних лісах, отримали право накладати штрафи і арештовувати порушників. Через два роки було проголошено, що і самі контролери повинні дотримуватися встановлених норм. У 1906 р. ввели норму, згідно до якої 10% прибутку від діяльності в національних лісах мало використовуватись для розвитку шкіл або шляхів у межах штатів, на території яких вони розташовувались [180, с.213]. Цим заходом уряд планував заохотити населення та підприємців до дбайливого використання лісових ресурсів, що принесло комерційну вигоду і державі. Так, у 1908 р. відрахування в державний фонд зросли до 25%.

Для підвищення ефективності охорони лісів Рузвельт реорганізував відповідні служби. Після Американського лісового конгресу, що пройшов у Вашингтоні в 1905 р., Бюро лісового господарства було перейменовано на Лісову службу, яку очолив Г. Пінчот. Президент вивів національні ліси з підпорядкування Департаменту внутрішніх справ і передав їх у підпорядкування Департаменту сільського господарства. Створення нової установи з широкими повноваженнями засвідчило важливість охорони лісів у внутрішній політиці Т. Рузвельтата та значно підвищило її статус. Того ж дня, коли був підписаний президентський указ, 1 лютого 1905 р. Секретар сільського господарства Дж. Уілсон направив новому керівнику служби листа, в якому попросив розробити принципи її діяльності та посадові інструкції для працівників. Він зазначив, що «надзвичайна важливість

створення лісових резервів обумовлюється зростаючими потребами великих галузей промисловості західних штатів, які будуть збільшуватися в процесі подальшого розвитку. Тому підтримка резервів у стабільному стані є невід'ємною умовою подальшого процвітання... інтересів сільського господарства, тваринництва, лісового господарства, добування корисних копалин... і політика цього відділу щодо їх захисту і використання має керуватися цим фактом, однак брати до уваги і те, що охоронне використання цих ресурсів не конфліктує з їхньою постійною цінністю».

Аналіз листа розкриває бачення Уілсоном засад діяльності нової служби: «При управлінні лісовими ресурсами слід враховувати, що воно має спрямовуватись на найбільш продуктивне їх використання для постійного блага всього народу, а не тимчасової вигоди окремих осіб або компаній... Воно повинно здійснюватись оперативно та діловито, а обмеження мають спрямовуватись лише на забезпечення стійкості цих ресурсів». Також він сформулював такі принципи діяльності установи: вирішення місцевих питань на локальному рівні; пріоритет інтересів домінуючої промисловості однак з якнайменшими обмеженнями для невеликих галузей; коригування змін розвитку промисловості; уникнення конфлікту інтересів; вирішення суперечок з точки зору найбільших переваг для більшої кількості людей у довгостроковій перспективі [80]. В наступні роки ці принципи були доповнені Г. Пінчотом, який вказав на необхідність відкритості ресурсів національних лісів для регулярного використання, комплексної експлуатації, оренди державної власності [221]. Ці ідеї демонструють зміну на початку XX ст. акценту в лісовій політиці [204], яка почала будуватися на відверто утилітарному підході, який передбачав їхнє відновлення і розвиток на основі наукових знань з метою створення основи для економічного зростання країни.

На першому етапі формування лісової політики Г. Пінчот активно співпрацював з «батьком» природоохоронного руху США Дж. Мюїром. Разом вони боролися за прийняття лісоохоронних законів, створювали лісові заповідники, захищали американські ліси від знищення фермерами і промисловцями. Однак з часом виявилися, що два харизматичні лідери мають відмінні погляди на шляхи розвитку національних лісів і парків, один з них стояв на позиції «консерваціоністів», інший – «презерваціоністів». Мюїр виступав за збереження недоторканості великих ділянок дикої природи, вважаючи, що вона має духовні, естетичні та релігійні цінності. Пінчот підтримував впровадження раціональних методів лісокористування і не

схвалював ідею створення заповідників дикої природи; ліси він розглядав не як місце натхнення красою краєвидів, а як «комору деревини», корисної для економічного розвитку. Він навіть запропонував свою формулу консервації – використання максимальної кількості природних ресурсів в максимально тривалий термін для максимальної кількості людей. Такий підхід до консервації передбачав стаке природокористування задля інтересів як існуючих, так і прийдешніх поколінь. Його можна простежити у позиції, яку Пінчот зайняв щодо створення лісового заповідника в Адірондак і проекту будівництва греблі у долині Хетч-Хетч у національному парку Йосеміт. Зокрема він підтримав затоплення цієї долини, обґрунтовуючи це необхідністю збільшити виробництво електроенергії для потреб міста Сан-Франциско, яке дуже швидко зростало. Це привело до остаточного розірвання відносин між Пінчотом і Мюїром, який наголошував на небезпеці цієї ідеї і виступав за збереження краєвидів цієї місцевості для розвитку естетичних почуттів американців. Вбачається, що Пінчот намагався поступово замінити охорону природи «розсудливим використанням природних ресурсів», що співпадало з баченням змісту політики консервації Т. Рузвельта.

Завдяки рішучості, ініціативності та мобільності Г. Пінчота за порівняно короткий термін відбулись помітні зрушення в охороні лісових багатств США. Прагнучи заручитися широкою підтримкою американського суспільства, Лісова служба приділяла велику роль агітаційній роботі. Кожен місяць друкувалося близько 50 млн інформаційних листівок з питань охорони лісів, які безкоштовно роздавалися населенню; сукупний бюджет цих витрат складав \$6 млн на рік [178, с.21].

Політика з охорони лісів спонукала до створення національних парків і заповідників для збереження найбільш цінних видів флори і фауни. Ще в другому посланні до Конгресу президент Рузвельт наголосив на необхідності прийняття законодавства для захисту дичини і лісових ресурсів. Він заявив: «Необхідно призупинити безглузду бійню дичини, яку можна завчасно захистити у національних резервах, раз і назавжди. Це стане доброю справою, яка дозволить припинити сучасну практику вбивства заради рогів таких величних і прекрасних істот, як лосі» [7]. Загалом у 1903–1909 рр. у США з'явилося 50 національних заповідників для птахів на території 17 штатів, 4 резервати для диких тварин в Оклахомі, Аризоні, Монтані та Вашингтоні [231]. Перед закінченням терміну президенства, у 1909 р. за його ініціативи було створено 5 національних парків у Північній та

Південній Дакоті, Оклахомі, Орегоні та Колорадо («Кратер Лейк нешнл парк» – 1902 р., «Вінд Кейв нешнл парк» 1903 р., «Салліз Хілл» – 1904 р., «Платт Нешнл парк» – 1906 р., «Меза верде нашнл парк» – 1906 р.) [163, с.77-83].

За президентства Рузвельта були також зроблені важливі кроки у розширенні поняття «національна спадщина». Одним із найбільш важливих правових актів того часу є Закон про старожитності (The Antiquities Act), прийнятий у 1906 р. Він зобов'язав уповноважені федеральні установи зберігати для нинішніх і майбутніх поколінь історичні, наукові та культурні цінності археологічних й історичних об'єктів і споруд, що надало їм статус важливих державних ресурсів. Закон також забороняв здійснювати розкопки або присвоювати старожитності на федеральних землях без дозволу державного органу, що мав відповідні повноваження. Одним із чинників прийняття цього закону став потужний рух історичної презервації, який виступав за правовий захист історичних пам'яток від пограбувань і вандалізму. Цей крок Рузвельта вказує на особливості державної політики США щодо збереження історичних і природних пам'яток, які почали розглядатися у комплексі та як рівноцінні складові національної спадщини.

Протягом двох каденцій президентства Т. Рузвельта було створено 18 національних пам'ятників, до яких віднесено місця, що мали як природну красу, так і історичне значення і були важливими з точки зору наукових досліджень та національної спадщини. Першим став вулканічний стовбур висотою 650 футів у Вайомінгу «Башта Диявола». Майже чверть національних парків, що на даний час знаходяться у системі національних парків США, були створені на основі цього закону.

На початку XX ст. політика консервації природних ресурсів включила і такі аспекти, як гідроенергетика та супутнє зрошення (іригацію) посушливих територій, що набуло стратегічного значення особливо у західних штатах. У першому посланні до Конгресу Т. Рузвельт не лише підтримав діяльність у цій сфері, а й висловився за необхідність її розширення: «зрошення і заселення засушливих земель збагачують кожную частину країни...І недостатньо тільки регулювати водотоки, завдання уряду є значно ширшим... Наші люди в цілому будуть отримувати прибуток, для успішного розвитку домашнього господарств, що є ще однією цеглиною у формування нації» [6]. Він підтримав рух за іригацію з кількох причин. Перш за все, Рузвельт прагнув завоювати прихильність фермерів. Президент уважав, що зрошення посушливих територій дозволить домогосподарствам

підтримувати аграрні ідеали «джефферсонівської демократії» (зокрема ідеї президента Джефферсона, що фермери є «найціннішими громадянами» і справжніми республіканцями). Тому державна програма з іригації мала сприяти розвитку сімейних ферм і розширенню будівництва житла, що мало сприяти підвищенню їх благоустрою.

Після нетривалих дебатів, пройшовши обидві палати Конгресу, Закон про меліорацію (The National Reclamation Act) був підписаний президентом Рузвельтом 17 червня 1902 р. На честь найактивнішого поборника його прийняття цей документ отримав неофіційну скорочену назву Закону Ньюлендса щодо рекультивації земель (An Act Appropriating the Receipts from the Sale and Disposal of Public Lands in Certain States and Territories to the Construction of Irrigation Works for the Reclamation of Arid Lands). Він передбачав спрямування коштів від продажу державних земель на рекультивацію й іригацію і став одним з основних законодавчих актів, серед тих, що сприяли першим крокам розвитку руху за охорону навколишнього середовища. Також закон зобов'язав федеральний уряд підтримати і, в кінцевому рахунку, поставити під контроль масштабне зрошення, яке мало перетворити ландшафт, економіку, соціальну та політичну структуру двадцяти західних штатів. Програма була розрахована на 4 роки, до 1906 р. [39].

У липні 1902 р. Секретар внутрішніх справ Е. Хічкок у рамках Геологічної служби США створив Службу меліорації Сполучених Штатів, на яку поклався обов'язок вивчення можливості впровадження потенційних проектів з розвитку водних ресурсів у західних штатах. Ч. Уолкотт, директор USGS і перший керівник USRS розмістив свій робочий офіс у Відділі гідрографії служби. Першим головним інженером нової установи став Ф. Ньюел, який продовжував виконувати обов'язки начальника Відділу гідрографії [121].

У посланні до Конгресу 1907 р. президент зазначив, що «постійна мета уряду щодо Служби меліорації полягає в тому, щоб використовувати водні ресурси державних земель для досягнення найбільшої користі; іншими словами, створити умови для роботи на землі постійним домашнім виробникам, які будуть використовувати та розвивати її для себе та своїх дітей» [8]. У перші роки діяльності Служба меліорації використовувала попередні дослідження потенційних проектів, що проводилися Відділом гідрографії у кожному західному штаті, в результаті чого між 1903 і 1906 рр. було затверджено близько 25 проектів [127].

У 1907 р. Служба меліорації відокремилася від Геологічної служби США і перетворилась на незалежне бюро Департаменту внутрішніх

справ. На той час Конгрес і виконавча гілка влади, в тому числі USRS, лише розпочали дослідження ситуації у цій царині з метою вироблення більш чіткого уявлення про економічні та технічні потреби проектів з меліорації. На перших порах Конгрес досить оптимістично оцінював здатність водопостачальників повертати банкам кредити на будівництво, встановивши для цього 10-річний термін. Пізніше його було збільшено до 20 та до 40 років. Однак унаслідок багатьох проблем, з якими стикалися девелопери, встановили невизначений термін у відповідності до їх платоспроможності. Серед проблем, що виникли у процесі розвитку проектів з рекультивації, були питання, пов'язані з ґрунтознавством (особливості будівництва на різних типах земель та здатність вирощувати на них урожай); перспективами реалізації проектів (потенціал погашення кредитів, на що впливали вартість сільськогосподарських культур та заболочування зрошуваних земель); землеробським досвідом їх учасників. На першому етапі розвитку меліорації, що припав на діяльність Т. Рузвельта, головна увага була зосереджена на проектах з водопостачання та дослідженні їх впливу на екологічну, соціальну та економічну ситуацію. Лише у 1930-ті рр. акцент у розвитку таких проектів змістився на генерацію електроенергії.

Дослідженням проблеми мінералізації земель у США займався Інститут гірничих інженерів. Він розробив кілька рекомендацій, що мали сприяти поширенню політики консервації у гірничодобувній галузі. З метою припинення неконтрольованого видобутку нафти та вугілля пропонувалося оголосити багаті на ці ресурси землі національним багатством США. З'явилась пропозиція здавати родовища в оренду, але під суворим контролем їхньої експлуатації. Для регулювання процесу видобування корисних копалин таким способом, який би не руйнував верхній родючий шар ґрунтів, відповідним інстанціям рекомендувалось проводити чітке розмежування між поняттями верхнього родючого шару та шаром, що містив корисні копалини. Обидві пропозиції сприяли формуванню більш чіткої уяви щодо сутності конкретних заходів у цій сфері, які були впроваджені вже за президентів США Г. Тафта та В. Вільсона.

Т. Рузвельт надавав важливе значення створенню та роботі різних комісій, які повинні були здійснити інвентаризацію державних земель та розробити заходи з покращення їхнього розвитку. До того ж, робота комісій привертала увагу до природних ресурсів не лише можновладців, а і пересічних громадян, що сприяло зростанню екологічної свідомості та підтримці суспільством ідеї консервації. Тому

цей напрямок зайняв в урядовій політиці одне з чільних місць. Д. Лунде у книзі «Натураліст» змальовує його як справжнього вченого-любителя, який активно спілкувався з професіоналами та стурбованими станом природи активістами з метою побудови наукових установ та, власне і самої галузі науки охорони природи [192].

14 травня 1907 р. була призначена Комісія наземних водних шляхів під головуванням сенатора Т. Бартона, яку Рузвельт анонсував у посланні до Конгресу. Фактично у цій промові викладена програма розвитку водних ресурсів США: «Наші великі річкові системи повинні розроблятися як державні водні магістралі... Від Великих озер до гирла Міссісіпі необхідно побудувати глибокий водний шлях, з глибокими водними шляхами, що ведуть від нього на Схід і Захід... Аналогічним чином слід також розробити внутрішні водні шляхи на східному та південному узбережжях... Розвиток наших водних шляхів передбачає багато інших важливих водних проблем, які слід розглядати як частину тієї ж загальної схеми. Державні греблі потрібно використовувати для виробництва сотень тисяч кінських сил, як механізм для вдосконалення судноплавства... Уряд повинен будувати глибокі водні шляхи по всій нижній течії Міссісіпі, які разом з контролем верхів'їв відразу і назавжди повністю усунуть загрозу повеней в надзвичайно родючій дельті річки» [8].

У супровідному листі до наказу про створення комісії Рузвельт підкреслив цінність природних водосховищ як великих національних ресурсів і вказав на необхідність створення прогресивного плану їхнього розвитку і контролю. Комісія повинна була зібрати необхідну інформацію в усіх штатах і підготувати на цій основі для Конгресу доповідь, яка б не лише довела необхідність заходів з консервації, а і запропонувала шляхи їх впровадження.

У жовтні 1907 р. комісія здійснила подорож річкою Міссісіпі. У лютому 1908 р. на основі докладного дослідження стану водних артерій країни та прилеглих територій вона підготувала доповідь. У ній були запропоновані такі принципи використання водних ресурсів країни: координація; коригування водного руху з усіма видами наземного та залізничного транспорту; необхідність урахування комерційних та перспективних потреб; співробітництво між федеральним урядом та урядами штатів. Також вказувалось на потребі здійснення систематичного нагляду за станом водних шляхів і їх вдосконалення, розвитку і використання водної енергії («білого вугілля»), важливості проведення робіт з попередження повеней та обводнення посушливих і безплідних територій. Безперечним

здобутком її діяльності був висновок про зв'язок водних шляхів на материку зі збезлісінням районів у верхів'ях водних джерел, на основі чого комісія запропонувала розвивати співробітництво штатів у питаннях контролю за деградованими територіями. Вона рекомендувала президенту скликати нараду губернаторів усіх штатів для детального дослідження питання про охорону водних багатств і об'єднання зусиль, які здійснювалися в цьому напрямі [139, с.115].

Т. Рузвельт, який намагався переконати американську націю, що охорона навколишнього середовища має вирішальне значення для її подальшого існування, підхопив цю ідею з захопленням. Багато років національних турів, президентських указів і політичних переговорів завершилися у 1905 р. безпрецедентною конференцією губернаторів у Білому домі [144, с.111-130]. Одним із задумів заходу стало заохочення ініціатив з консервації природних ресурсів. Президент розіслав запрошення на нараду не лише губернаторам штатів, а і багатьом громадським організаціям, приватним особам і представникам преси. На неї приїхали представники 34 штатів і 68 національних товариств, 7 членів кабінету, 9 судів Верховного суду, багато членів Конгресу. Спеціальними гостями зустрічі стали: В. Дж. Брайан, Е. Карнегі, Дж. Хілл, Дж. Мітчелл. Своїх кореспондентів надіслали журнали «Америкен мегезін», «Сенчурі», «Кольерс Уіклі», «Еврибоді мегезін», «Індепендент», «Аутлук», «Ревью оф ревьюз», «Саксесс», «Уорлдз уорк» та багато інших. Серед численних організацій, які взяли участь у нараді, варто згадати Лігу бізнесменів, Національну асоціацію промисловців, Національну громадянську федерацію, Американську федерацію праці, Бюро паровозних машиністів, Братство залізничних продуктів, Братство паровозних кочегарів [129, с.278].

Протягом трьох днів (13–15 травня) обговорювалися можливі заходи і методи охорони лісових ресурсів, водних шляхів і рудних покладів країни. Президент Рузвельт виголосив на цій нараді свою знамениту промову «Консервація як національний обов'язок», в якій зазначив: «...природні ресурси нашої країни знаходяться під загрозою виснаження, якщо ми допускаємо подальше продовження старих марнотратних методів їх експлуатації. Ми стали великими в матеріальному плані через щедre використання наших ресурсів, і у нас є привід для гордості... Але прийшов час, щоб дізнатися, що станеться, коли зникнуть наші ліси; вугілля, залізо, нафта і газ будуть вичерпані, а ґрунт збідніє і змиється потоками, що забруднять ріки, оголять поля і перешкодять навігації. Ці питання не є питаннями лише наступного століття або наступного покоління... Ми повинні проявляти

далекоглядність зараз, як розсудливий чоловік... відноситься до своєї власності, яка... гарантує благополуччя для нас і наших дітей» [67]. Консервацію він назвав не лише питанням матеріальним, а і фундаментальним питанням моралі.

Нарада висловила гарячу підтримку доповіді Комісії внутрішніх водних шляхів, а після обміну думками прийняла рішення про створення Національної комісії з консервації природних ресурсів на чолі з Г. Пінчотом та постійно діючих комісій з консервації у 36 штатах.

У декларації, прийнятій на нараді губернаторів, відобразились прогресивні погляди передових представників американського суспільства. Зокрема в ній зазначалось: «... ми вимагаємо продовження і розширення лісової політики, яка передбачає економію і відродження наших лісових запасів, що постійно зменшуються, попередження ерозії ґрунтів, захист верхів'я річок і підтримку чистоти та судноплавства на наших річках. Ми визнаємо, що приватне володіння лісовими угіддями накладає обов'язки в інтересах всього народу, і ми вітаємо введення нових законів, які передбачають охорону і відновлення лісів, що знаходяться в приватному володінні». Вказуючи на велике значення річок для благоустрою всього народу, резолюція зверталась безпосередньо до Конгресу з проханням негайно прийняти закони, які б передбачали «швидке покращення наших річок та охорону їх басейнів, що необхідно для користі торгівлі і захисту інтересів усього народу» [66]. Також було поставлено питання про прийняття законів, які попередять виснаження та розграбування мінеральних багатств США – вугілля, нафти, газу.

Нарада губернаторів мала велике історичне значення. Порівняно з комісіями, які, по-перше, не затверджувались Конгресом, а по-друге, працювали у вузькоспеціалізованих напрямках, вона стала першим авторитетним зібранням людей, які мали певний політичний вплив на суспільне життя країни. Те, що в ній взяли участь сенатори, судді та члени кабінету, засвідчує, що хоча не всі члени Конгресу підтримували політику консервації, серед політичної еліти країни зросла зацікавленість ідеями охорони природи. Вперше в історії США були ухвалені рішення, які мали великий резонанс на національному рівні.

Одразу після наради Т. Рузвельт підібрав членів Національної комісії з консервації. Вона налічувала 49 чоловік, третину з яких складали політичні діячі, третину – промисловці, а третину – вчені. У рамках Комісії створили виконавчий комітет з чотирьох секцій – водних шляхів, лісів, землі та мінералів, що відобразили головні

вектори урядової природоохоронної політики. Виконавчий комітет очолив Г. Пінчот, якого без сумніву можна вважати головним натхненником та ентузіастом консервації. Хоча комісія не була затверджена Конгресом і не мала адміністративних прав, президент видав спеціальне розпорядження всім федеральним установам надавати їй необхідну допомогу при збиранні інформації і здійсненні різних досліджень.

За кілька місяців роботи комісія збирила цінну інформацію про стан державних ресурсів і їх використання. Доповідь рекомендувала переглянути деякі закони (у тому числі – Закону про гомстеди та Закону про пустельну землю) з метою припинення хижацької експлуатації посівних земель і мінеральних покладів, причому, не лише на державних землях. Однак внаслідок відмови Конгресу виділити необхідні \$25 тис. на роботу комісії, вона була розпущена.

Діяльність президента у питанні охорони природних багатств і контролю за експлуатацією лісів так і не знайшла одностайної підтримки в Конгресі. Заходи уряду в цій сфері підтримувались окремими сенаторами і конгресменами прогресивних поглядів. Представники консервативного табору відносились до них з ворожістю. Тому майже всі важливі комісії, що планувалось створити з різних аспектів охорони природи, не були підтримані Конгресом і проіснували нетривалий час. Фактично їх робота обмежувалась збиранням інформації і складанням доповідей.

Вороже ставлення до новаторських ідей Т. Рузвельта щодо охорони природи особливо гостро проявилось перед самим закінченням його другої каденції, під час розгляду в лютому 1908 р. у Конгресі доповіді Комісії з сільського життя (County Life Commission). Вона була призначена Рузвельтом кількома місяцями раніше («по гарячих слідах» консервації) під головуванням відомого ботаніка, директора сільськогосподарського коледжу в Корнеллі Л. Бейлі. Комісія збирила багато цінної інформації і підготувала доповідь про економічні та соціальні проблеми фермерів [77]. Екологічний характер цим дослідженням надавав висновок, що покращення роботи фермерів неможливо без раціонального ставлення до довкілля [71]. На думку Рузвельта, фермер, який мав сприятливі умови для ведення своєї справи, повинен був розумно використовувати природні ресурси та більш дбайливо ставитися до них [72, с.1-65]. Для підвищення ефективності роботи фермерів уряд пропонував розширити їх співпрацю, організувати сільськогосподарські школи нового типу для підготовки спеціалістів, покращити зв'язок, включаючи розвиток доріг

і поштових пересилок. Проте Конгрес не виділив для публікації та розповсюдження доповіді \$25 тис., у результаті чого корисні ідеї на довгий час лягли «під сукно».

Не дивлячись на зусилля прогресистів обох партій, «стара гвардія» республіканської партії змогла також відхилити Закон про створення постійно діючої Національної Комісії з наземних водних шляхів, який був внесений в Конгрес ще в кінці 1907 р. Лише через рік, внаслідок наполегливості лобіста консервації Ф. Ньюлендса вона отримала статус визнаної державою установи. Сенаторам Ньюлендсу, Лафаллету та іншим прихильникам консервації вдалося «протягнути» постанову про її створення у вигляді додатку до Закону про покращення річок і гаваней, прийнятого Конгресом на початку березня 1909 р. [14, р.303]. Рузвельт підписав в день, коли він залишив посаду президента. У 1910 р. Комісія з дванадцяти конгресменів подала доповідь про Великі озера та можливість використовувати для торгівлі внутрішні водні шляхи. Це спонукало до продовження досліджень у цій царині та завершення супровідних проєктів; при цьому були відкинуті проєкти, які не вважалися суттєвими для навігації. Остаточний звіт комісії 1912 р. містив обґрунтування створення каналу до озера Ері-Огайо на противагу каналу Анакостія-Чесапек.

Попри протиріччя з Конгресом, 22 січня 1909 р. Т. Рузвельт виступив ще з одним посланням, в якому, спираючись на доповідь Національної комісії з охорони природних ресурсів, наголосив на необхідності продовження заходів з консервації. Пропозиції президента передбачали подальше розширення державних лісових резервів; державний контроль над пасовищами; захист від повеней полів; передачу в оренду родовищ вугілля та багато інших важливих заходів у царині охорони довкілля і покращення сільського господарства [9]. Однак зайнятися усім цим уряд вже не встиг.

Кульмінацією екологічного руху на початку XX ст. став Національний конгрес з питань консервації, який відбувся в грудні 1909 р. Т. Рузвельт став почесним головою цієї зустрічі. Люди різних соціальних, політичних та економічних поглядів об'єдналися в одному бажанні підтримати та поширити ідеї консервації. На ньому були присутні: вчені, що виступали проти розорення природних ресурсів; бізнесмени, які намагались дійти згоди і припинити руйнівну для природи конкуренцію; представники соціальної сфери, що прагнули поширити ідеї консервації серед пересічних громадян; жінки з різних патріотичних організацій, які боролися з притаманною багатьом американцям психологією індивідуалізму. Матеріали конгресу

підкреслюють важливість приватної діяльності з охорони природи пересічними громадянами, включаючи участь жінок, та великий громадський резонанс наради губернаторів 1908 р. [162, с.246]. Він підсумував досягнення руху за консервацію природних ресурсів у 1900–1908 рр. та засвідчив інтеграцію його ідей в суспільно-політичне життя США початку XX ст. До початку Першої світової війни такі конгреси проводились у вигляді щорічних форумів, що слугували майданчиками для обговорення і дискусій серед державних діячів і громадських активістів, які підтримували ідеї консервації.

Ще одним досягненням політики консервації на початку XX ст. є вихід на міжнародний рівень. У лютому 1909 р. відбулася Конференція з Північноамериканської консервації. У ній взяли участь: від Сполучених Штатів: Г. Пінчот – голова Лісової служби США та голова Національної комісії з консервації, Р.Л. Бекон – державний Секретар, Дж. Гарфілд – Секретар внутрішніх справ; від Канади: С. Фішер – Міністр сільського господарства, К. Сіфтон – экс-міністр внутрішніх справ, А. Белан; від Мексики: Р. Ескобар – колишній Секретар сільського господарства та колишній Комісар лісового господарства, М. де Кведео – Комісар Лісництва та інженер санітарної комісії, К. Весільє – Секретар сільського господарства та інспектор шахт федерального уряду.

У вітальному листі до конференції Т. Рузвельт зазначив: «Панове, ця конференція є одним з багатьох кроків, зроблених останніми роками, спрямованими на гармонізацію співпраці між народами Землі для загального просування благоустрою усіх. У міжнародних відносинах великою особливістю зростання минулого століття стало поступове визнання того факту, що замість того, щоб цікавитись зростанням однієї нації і бачити депресію іншої, збільшується зацікавленість кожного народу у зростанні сусідів. На цій конференції нам усім буде надана можливість об'єднатись у роботі, яку найкраще зробити в союзі... з народами, чиї кордони є спільними. Є великі ділянки землі, на яких добробут людей залежить від дії не лише цієї країни, а й сусідньої. Це особливо стосується наших водних потоків. Ви не можете вирізати ліс у верхів'ях міжнародних потоків без шкоди тим, хто знаходиться у низинах... Мені дуже хочеться зробити все, що в моїх силах, для об'єднання людей ідеєю працювати в гармонії для спільного блага... В кінцевому підсумку кожен з нас незмінно отримає прибуток».

Учасники конференції підписали Декларацію принципів, які визначали засади діяльності та співпраці у сфері лісів, здоров'я

громадян, водних ресурсів, земель, мінералів, захисту сховищ тварин і птахів. Для отримання максимальної вигоди від роботи, яка вже була зроблена, а також для забезпечення належного та ефективного механізму майбутньої роботи, представники Мексики та Канади заявили про створення у своїх країнах постійних комісій з охорони природи [132, с.159-168]. Оцінюючи цю зустріч, американський дослідник А. Тарелл відкидає традиційні наративи, які виділяють консервацію, як суто внутрішню проблему США і показує, що цей рух мав глобальне значення, відігравав велику роль у внутрішній безпеці та визначенні американських інтересів у всьому світі [262, с.313].

Таким чином, охорона природних ресурсів, що отримала назву консервації, стала одним із пріоритетних напрямків діяльності президента Т. Рузвельта, якого без перебільшення можна назвати засновником природоохоронної політики США. Хоча перші кроки у цій царині були зроблені ще його попередниками – президентами Г. Клівлендом і В. Мак-Кінлі, саме Рузвельт надав цій діяльності системний і цілеспрямований характер. У його діях вже простежується розуміння взаємозв'язку різних екологічних проблем (зокрема вирубки лісів з повеннями та ерозією ґрунтів), прагнення втілити рекомендації експертів у практичну площину.

На відміну від кінця XIX ст., коли в американському суспільстві досить поширеним був еконцентризм (мається на увазі обожнення дикої природи і прагнення отримувати насолоду від її споглядання), у рузвельтівську епоху відбувся поворот до антропоцентризму. У відносинах до природних ресурсів з боку держави почав панувати прагматизм, унаочнений у розумінні, що вони є запорукою довгострокового економічного процвітання Сполучених Штатів, що пріоретизувало їхнє збереження і раціональне використання на благо усіх громадян, у тому числі, майбутніх поколінь. У цьому простежується початок формування довгострокового підходу до експлуатації природних ресурсів, яке через кілька десятиліть було унаочнено у прагненні законсервувати використання деяких власних природних ресурсів (наприклад, газу, нафти). Хоча багато починань президента так і не були впроваджені, його діяльність заклала головні напрями майбутніх дій щодо охорони природних ресурсів нації. Вони були розвинуті у XX столітті й інтегровані до сучасної екологічної політики США.

3.2. Охорона довкілля в політиці президентів США Г. Тафта і В. Вільсона

Рух за консервацію природних ресурсів за часів Т. Рузвельта був його найвищою точкою. Хоча під час президентства Г. Тафта і В. Вільсона політику охорони природи було продовжено, діяльність уряду в цій царині не мала значних здобутків.

До перемоги на президентських виборах у 1909 р. Г. Тафт ніколи не обіймав виборні посади, однак мав досвід роботи на державній службі. Зокрема він працював суддею, заступником Генерального прокурора США при президенті Гаррісоні, першим цивільним губернатором Філіппін і Секретарем з військових справ при президенті Рузвельтові. Характеризуючи здобутки адміністрації президента Тафта, американські дослідники вказують, перш за все, на такі: надання Міжштатній торговельній комісії додаткових повноважень; створення поштово-ощадної і поштово-посилкової систем; доповнення складу уряду новою посадою Секретаря праці; набуття чинності 16-ї та 17-ї поправок до Конституції США, які передбачали введення прогресивного податку на прибуток і прямі вибори сенаторів [161, с.25-55].

Протягом 1909–1912 рр. президент ухвалив кілька законів, які стимулювали розвиток літератури і мистецтва та здійснив реформи в галузі навігації. Асигнування на розвиток державних земель дозволили впорядкувати територію площею 198 млн акрів, що, в свою чергу, створило умови для більш швидкого будівництва залізниць. Завдяки активній діяльності Департаменту сільського господарства фермери почали використовувати новітні методи обробки землі, що призвело до збільшення виробництва сільськогосподарської продукції [238].

Водночас політика адміністрації Тафта сприяла виникненню гострих політичних конфліктів, зростанню міжпартійних суперечок і консолідації прогресивних елементів у сильну опозицію уряду. Як зазначає Х. Мей, така неоднозначність відобразилось і на природоохоронній політиці—рух за консервацію природних ресурсів хоч і продовжився, однак відбувалося скоріше за інерцією [197, с.213].

Тафт продовжив рузвельтівську політику «розгрому трестів», хоча вона носила обмежений характер. Не дивлячись на те, що його адміністрація порушила у два рази більше позовів проти корпорацій за законом Шермана, ніж адміністрація Рузвельта, результати судових процесів були на користь монополій [161]. Наприклад, у 1911 р. Верховний Суд США виніс постанову про розпуск «Стандарт ойл», однак корпорацію було розділено на кілька компаній, розташованих у

різних штатах, а все майно залишилось у руках Рокфеллера. Аналогічна ситуація склалася і з такими компаніями, як «Генеральна електрична компанія», «Інтернешнл харвестер компані», «Товариство виробників порошку», «Південна асоціація з продажу бавовни» та багато інших [250, с.59].

В урядовій політиці з регулювання діяльності трестів спостерігались суперечливі тенденції. З одного боку, зберігалась традиція антитрестовської боротьби, яка найбільш яскраво виявилася в епоху прогресизму і становила один з головних напрямів внутрішньої політики США початку XX ст. З другого боку, всі президенти – і Рузвельт, і Тафт, і Вільсон відображали інтереси певних політичних угруповань, яких підтримували монополістичні об'єднання, що суттєво пом'якшувало гостроту цієї боротьби. Треба взяти до уваги і той факт, що в результаті ухвалення поправок у Конгресі досить часто спотворювався початковий зміст законодавчих актів. Наприклад, Тафт підтримав Закон про обмеження прав Міжштатної торговельної комісії, який суперечив Закону Шермана. Лише зусиллями прогресистів на чолі з сенаторами Лафоллетом, Колінзом та іншими було внесено низку поправок, які за Законом Менна-Елкінса (The Mann-Elkins Act), прийнятим 18 червня 1910 р., поширювали юрисдикцію цієї комісії на телефонні та телеграфні компанії [228].

Ставлення президента Тафта до проблеми охорони природних ресурсів суттєво відрізнялось від рузвельтівського. Було би перебільшенням сказати, що члени президентської адміністрації не розуміли значення їх консервації як національного завдання. Наприклад, у 1909 р. Сенат США створив Комісію з консервації природних ресурсів, яка припинила свою діяльність лише у 1921 р. Її першим головою став Дж. Діксон, лідер прогресивного руху в Монтані. Проте вузько егоїстичні інтереси деяких членів уряду, пов'язаних з монополістичними угрупованнями, бралися до уваги в першу чергу. Характерною рисою політики Тафта щодо природних ресурсів була її обмеженість, неспроможність мислити більш широкими категоріями. Показовою у цьому відношенні є справа «Баллінджера-Пінчота». Питання про особисту чесність очільника Департаменту внутрішніх справ Баллінджера переросло у більш широку проблему політики президента Тафта з охорони природних багатств країни.

Перед тим, як стати Секретарем внутрішніх справ у Кабінеті Тафта, Баллінджер обіймав посаду начальника Головного земельного управління Департаменту внутрішніх справ (з травня 1907 по травень 1908 рр.). Він вийшов у відставку, оскільки був не згоден з політикою

консервації та експлуатації державних земель, яку здійснювала адміністрація Рузвельта. Баллінджер мав багато розходжень з політикою Рузвельта і Пінчота, який у всьому підтримував президента. Рузвельт і його прихильники, які обіймали ключові посади в департаментах і управліннях, намагалися посилити владу президентської адміністрації, наполягали на передачі їй права робіт з меліорації, використання енергії води, земельних надр тощо. Що ж до Баллінджера, то він систематично виступав проти заходів Рузвельта з відчуження відведених для розпродажу земель, багатих на корисні копалини, в спеціальний державний фонд. Баллінджер не підтримував створення на Алясці великого лісового заповідника, наполягав на передачі у приватні руки багатьох земель, що потребували зрошення. Не дивно, що призначення Баллінджера головою Департаменту внутрішніх справ замість помічника Рузвельта Гарфілда викликало занепокоєння у прихильників консервації.

Коли Баллінджер став до справи, він заявив, що 3,4 ас земель було вилучено з обігу вже не за президентства Рузвельта, а після його відставки, коли на чолі Департаменту внутрішніх справ став Гарфілд. При цьому 1,6 млн ас було вилучено з метою консервації водних ресурсів, а 1,8 млн ас – для проектів з іригації. Це було зроблено для посилення державного контролю над гідроенергетикою. Баллінджер виступив проти продовження цієї політики, вважаючи її надмірним втручанням держави в інтереси бізнесу. Після 1909 р. новий Секретар внутрішніх справ почав здійснювати політику повернення земель у приватні руки. Це суттєво послаблювало роль держави у регулюванні діяльності монополій. Г. Пінчот оцінив її, як зраду руху за консервацію та зусиллям Рузвельта і Гарфілда.

У справу «Баллінджера – Пінчота» були втягнуті чиновники Департаменту внутрішніх справ, багато приватних осіб і персонально очільник установи Баллінджер. Вони звинувачувались у протиправному сприянні корпорації вугільного промисловця Гутгенхейма, яка намагалася захопити в свої руки багаті на поклади вугілля землі Аляски. Головним обвинувачувачем виступив молодий чиновник установи Л.Р. Глевіс, який обіймав посаду начальника Відділу з земельних питань у місті Портленд. Те, що саме простий службовець став на захист природних багатств країни, свідчить про поширення ідей консервації в американському суспільстві.

На той час законодавство Конгресу щодо земель на Алясці складалося з двох головних нормативних актів. Згідно до закону 1900 р. дозволялося подавати заявки на розробку земельних ділянок лише на

досліджених територіях, а закон 23 квітня 1904 р. поширив можливість подавати заявки і на розробку територій, які ще не були досліджені. Розмір ділянки встановлювався в розмірі 160 ас на одну особу. Віддаленість земель на Алясці та незручність, дорожнеча обладнання шахт, труднощі його доставки на місце розробки ставили під сумнів можливість видобутку вугілля власником однієї ділянки. Не дивно, що цим зацікавився синдикат Моргана-Гуггенхейма, який контролював видобуток і обробку міді в західних штатах і вже володів акціями багатьох компаній у цих районах: пароплавної, залізничної, рибної та ін.

Вирішенням цього питання зацікавилася вся прогресивна громадськість США. Багато відомих журналістів-макрейкерів також приділили йому увагу. Боротьбу прогресивних сил очолив Г. Пінчот, який 26 грудня 1909 р. виступив перед широкою аудиторією з промовою, в якій різко розкритикував адміністрацію Тафта. Проблема охорони природних багатств, як заявив Пінчот, включає найважливішу складову – на чию користь буде вирішено питання – всієї нації чи купки бізнесменів, адже в його основі лежить конфлікт «... між соціальними інтересами та рівними можливостями, між привілеями меншості і правами багатьох... між людьми, які стоять за політику Рузвельта і тими, хто стоїть проти неї» [222, с.88].

Конфлікт між дрібним чиновником і керівником Департаменту внутрішніх справ вийшов за рамки установи і навіть столиці і обговорювався по всій країні не як питання приватного характеру про звільнення чиновників, а як питання про позицію адміністрації Тафта в такій важливій справі, як охорона природних багатств США. У результаті цього процесу на початку березня Баллінджер змушений був піти у відставку. Замість нього призначили У. Філлера, який анулював понад 10 тис. заявок на видобуток вугілля на Алясці. Таким чином, природні багатства Аляски було врятовано [62]. Уряд змушений був піти ще далі: відповідно до закону 1910 р. на території Аляски розпочалось створення перших державних національних лісових заповідників, які мали розвиватись на основі принципів консервації. Стосовно земель, які були придбані згідно до Закону про гомстеди (крім вугле- і нафтоносних), то для їх розробки необхідно було отримати патенти.

Незважаючи на певну короткозорість та обмеженість природоохоронної політики уряду Тафта, в цей період спостерігаються певні успіхи в царині консервації. Зокрема це стосується розвитку ресурсної бази країни, що було важливо у світлі передвоєнних приготувань. У цьому контексті вкажемо на проведення в 1909–

1910 рр. підготовчої роботи з класифікації земель, багатих на поклади різних мінералів і корисних копалин. Велику роль у цьому процесі відіграв Інститут гірничих інженерів, який обґрунтував і розробив принципи експлуатації корисних копалин з метою їх найбільш ефективного використання. Що стосується вугленосних земель, то в 1913 р. Департамент внутрішніх справ видав документ, в якому аргументувалась необхідність їх класифікації. Таку ж роботу було проведено щодо газо- та нафтоносних земель (1912 р.), покладів солі та фосфатів (1912–1913 рр.). 25 червня 1910 р. Конгрес виділив асигнування для більш детального дослідження територій, що містили поклади металевих руд. У 1910 р. такі роботи здійснювались у штаті Айдахо, а в 1913 р. – у штаті Монтана [64, с.112].

Крім того, території, які містили цінні природні ресурси, були вилучені з обігу і передані до державного земельного фонду. Першими стали нафтоносні землі Каліфорнії та Вайомінгу. У 1909 р. 3 млн. ас повернули в державний фонд [64, с.187]. Правовою основою для цієї діяльності став закон 1909 р., який надав президенту особливі повноваження вилучати з приватного користування землі, які були найбільш цінними у стратегічному відношенні. Цей закон мав досить широкий діапазон дії і сприяв поповненню фонду державних земель та поширенню політики консервації на видобуток корисних копалин. Вже у 1910–1912 рр. президент видав розпорядження про вилучення з обігу земель, що містили цінні «неметалічні» ресурси: гіпс, боксит, азбест, графіт, магнезит, які активно використовувалися у будівельній промисловості. У цей період було також класифіковано водні ресурси США, а деякі найбільш цінні території з точки зору розвитку навігації та зрошення були включені до державного фонду. Такі проекти охопили велику територію – 193 млн ас державних земель [64, с.67].

У 1910 р. у США відбувся Другий національний конгрес з питань консервації. Т. Рузвельт надіслав йому вітання. Він заявив, що «репутація Сполучених Штатів Америки в світі у зв'язку з охороною природи досить висока. Проте безконтрольне ставлення до природних ресурсів продовжує завдавати країні великі збитки, бо ще не всі американці усвідомили важливість цієї проблеми» [161, с.256]. Учасники заходу підкреслили високу активність у русі за консервацію різних течій прогресистського руху та жінок. Високо оцінювались і практичні результати консервації в окремих штатах. Міннесоту було названо передовим штатом у теоретичній і практичній консервації. Однак окрім цього конгресу до Першої світової війни не було проведено ніяких зустрічей чи нарад, тим більше за участю впливових

громадських і політичних діячів. Ніяких комісій з консервації або з окремих природоохоронних питань створено не було. Фактично дії уряду звелися до законотворчої діяльності.

Найбільш цілеспрямованою і послідовною політика консервації за часів президентства Тафта була у сфері охорони лісів. Основна увага приділялася розширенню території державних лісів та їхньому управлінню. У 1911 р. Тафт створив Національний пам'ятник «Колорадо» у Колорадо і Національний монумент «Диявольські стовпи» у Каліфорнії.

Завдяки зусиллям Г.С. Глейвіса, який змінив Г. Пінчота на посаді голови Лісової служби, в 1911 р. набрав чинності федеральний закон, відомий під назвою Закону Вікса (The Weeks Act) [243, с.6-14]. Хоча його положення були досить загальними, він забезпечував передумови для створення національних лісів на території східних штатів (зокрема в Аппалачах та Білих горах) шляхом купівлі територій у верхів'ях навігаційних вод, що сприяло збереженню цілісних екосистем, усередині яких був відсутній негативний вплив на природу. Для проведення досліджень на цих землях протягом 5 років виділялася сума \$5 млн. Той факт, що вперше в історії США на аналогічні потреби спрямовувались такі значні кошти, свідчить про зростання розуміння важливості цього питання в природоохоронній політиці США, адже саме в гірських районах починались великі ріки, що несли воду в східні штати. Підтримка лісів цих територій сприяла регулярному водотоку і попередженню повеней, що, в свою чергу, створювало умови для покращення соціально-економічної ситуації не лише в окремих штатах, а і на рівні всієї федерації. Також закон заклав засади співробітництва між федеральним урядом і окремими штатами або групами штатів у боротьбі з пожежами. Однак, не дивлячись на прогресивність цього законодавчого акту, через відсутність оцінки територій (експертизи) він залишався практично бездіяльним протягом цілого десятиліття.

Для більш відповідального ставлення чиновників Лісової служби до своїх обов'язків у 1912 р. набрав чинності закон, який дозволив створення відділів служби у штатах і запровадив ліцензії на продаж деревини. Короткостроковий термін ліцензій (3–5 років) активізував різні ініціативи з управління цими територіями та збільшив інвестиції в лісове господарство. Зокрема вводилась компенсація збитків працівникам національних лісів, які вони могли зазнати під час виконання службових обов'язків. Ці рішення мало позитивні практичні результати, оскільки матеріальна зацікавленість стимулювала персонал до більш старанного виконання своїх обов'язків.

Напередодні Першої світової війни у США поживався інтерес до національних парків. На той час вони перебували у підпорядкуванні Департаменту внутрішніх справ, Департаменту військових справ і Департаменту сільського господарства; окремого органу з їхнього управління створено ще не було. 11 та 12 вересня 1911 р. у Національному парку «Йеллоустон» пройшла перша конференція з питань створення системи національних парків. На ній були присутні керівники багатьох парків, посадові особи Департаменту внутрішніх справ та представники концесіонерів, транспортних компаній і незалежних організацій, зацікавлених у якісному управлінні територій. Актуальність цієї проблеми можна зрозуміти з виступу Секретаря внутрішніх справ В.Л. Фішера. Відкриваючи захід, він заявив: «Після створення низки національних парків за часів президентства Рузвельта ми очікували, що протягом 5–10 років кількість їх відвідувачів збільшиться, однак цього не сталося. Приступивши до виконання своїх обов'язків і вивчивши ситуацію, я зрозумів, що парки не отримали тієї уваги, на яку вони заслуговують, що має стати вихідним пунктом для початку широкої дискусії стосовно майбутнього розвитку цих територій». Ця теза стала лейтмотивом усієї конференції [67, с.1-3].

Фактично на конференції була здійснена перша спроба виробити механізм співпраці між головними партнерами у розвитку системи національних парків: державою і представниками бізнесу – залізницями та інвесторами (концесіонерами). На той час вже стало зрозуміло, що головна проблема розвитку національних парків – відсутність зручного доступу до них. Як зазначив президент компанії «Велика північна залізниця» Л.В. Хілл, замість того, щоб милуватися рідними краєвидами, тисячі американців їхали в Канаду, де була створена більш сприятлива для подорожей туристична інфраструктура. Однак у Сполучених Штатах розвивалась лише реклама національних парків, яку ще з кінця ХІХ ст. почали розмішувати залізничні компанії. Він заявив, що його компанія зацікавлена у розвитку чотирьох національних парків, які вона рекламує під гаслом «Подивись Америку у першу чергу», однак для подальшого інвестування необхідно покращити інфраструктуру – розробити туристичні маршрути, провести телефонні лінії, встановити табори для проживання відвідувачів. Профінансувавши «для старту» створення цих парків, залізниця однак не була зацікавлена у подальшому розвитку готельного бізнесу, а поклала надії на залучення до співпраці інших інвесторів, з якими вона була готова плідно співпрацювати. Одним з таких інвесторів вважалася держава.

Асистент президента Північноатлантичної залізниці Т. Купер наголосив, що найціннішим видом реклами є персональні відчуття і спогади відвідувачів парків, якими вони діляться зі своїм оточенням. Тому для того, щоб забезпечити кращу рекламу, необхідно звести до мінімуму незручності подорожей, а для забезпечення цього потрібно розпочати серйозне співробітництво залізниць, уряду та концесіонерів [67, с.1-201]. Відзначивши позитивний вплив навіть незначного фінансування держави у благоустрій парків, представники залізничних компаній проте наголосили, що ефективне вирішення питання збільшення кількості туристів вимагає більш суттєвої підтримки цієї діяльності з боку законодавців. Цю лінію було продовжено і на другій конференції, яка відбулась у 1912 р. Після цих конференцій у Конгресі розпочались перші дебати щодо створення національної служби з питань парків, які тривали кілька років [262, с.5-7].

Хоча уряд Тафта продовжив політику державного регулювання корпорацій, його зближення з консервативною верхівкою республіканців викликало невдоволення і кризу в партії. На з'їзді республіканської партії влітку 1912 р. стався розкол; з неї виділилася група реформістів на чолі з сенатором Р. Лафоллетом, до яких незабаром приєднався і Т. Рузвельт. У 1912 р. реформісти утворили Національну прогресивну партію, що висунула програму демократичних реформ у галузі виборчого права, митної політики, робітничого питання. Це значно полегшило перемогу В. Вільсона, який отримав на виборах 6,3 млн голосів виборців (Т. Рузвельт отримав 4,1 млн, Г. Тафт – 3,5 млн). У минулому професор історії та права Принстонського університету, Вільсон завоював довіру виборців, ще перебуваючи на посту губернатора штату Нью-Джерсі. Свою передвиборну програму він назвав «ною свободою» або «ною демократією». Як і його попередники, уряд Вільсона не прагнув жорстко контролювати діяльність великих корпорацій, а лише намагався боротися проти «нечесної конкуренції» і її наслідку – монополізації ринку.

Програма демократів містила всі вимоги прогресистів, і новий президент продовжив курс реформ, розпочатий Рузвельтом. В інтересах споживачів уряд зменшив до 27 % мита на ввезені до країни товари, причому низка продуктів харчування звільнялася від них повністю. У 1913 р. згідно до прийнятої 16-ї поправки до Конституції в країні було запроваджено систему прогресивного оподаткування та створено Федеральну резервну систему, покликану забезпечити контроль над грошовим обігом і кредитно-фінансовими установами. Закон Клейтона,

прийнятий у 1914 р., вніс необхідну для підприємців ясність в антимонопольне законодавство і заборонив його використовувати проти профспілок і страйкуючих робітників. Адміністрація Вільсона провела також низку соціальних реформ [126, с.88]. Наприклад, у 1916 р. у США було законодавчо обмежено застосування дитячої праці і запроваджено страхування робітників від нещасних випадків на виробництві [99, с.282-290].

У природоохоронній політиці Вільсон загалом продовжив курс, який взяв Т. Рузвельт. Зокрема, цьому сприяв Закон про лісові дороги та стежки (The Forest Roads and Trails Act), прийнятий 4 березня 1913 р., який дозволяв використовувати національні ліси для будівництва телефонних ліній і поширення інших комунікацій [37]. Він заклав основу для створення розгалуженої інфраструктури, що сприяло швидкому розвитку туризму і рекреації у наступні роки. У 1914 р. президент затвердив створення Національного монументу «Папаго Сагуаро».

У 1913 р. було вирішено протистояння, що тривало з 1908 р. з приводу будівництва греблі в долині Хетч-Хетч, яка знаходилась у національному парку «Йосеміті». Розширення міста Сан-Франціско вимагало здійснити запруду долини, однак чимало представників американського суспільства, включаючи Дж. Мюїра, виступали за збереження цієї долини від втручання людини, зберігши її природну красу. Сотні людей та організацій з усієї країни подали клопотання до Конгресу щодо заборони економічного розвитку долини. Ці петиції засвідчили про зародження екологічної активності громадян, які не побоюлися висловити свої думки стосовно належного використання землі національного парку та відношення місцевих бізнесменів до національної спадщини. Проблемі долини Хетч-Хетч була присвячена низка публіцистичних творів, зокрема брошури І.Бренсона «Йосеміт проти корпорації «Грід»; половина національного парку Йосеміт буде знищена Сан-Франциско?» (1909 р.), Дж. Мюїра «Нехай кожен допоможе врятувати знамениту долину Хетч-Хетч і зупинить комерційне знищення, яке ставить під загрозу наші національні парки» (1911 р.), М. Віллеса «Вода і влада в Сан-Франциско в долині Хетч-Хетч у національному парку Йосеміт» (1915 р.). Однак Конгрес прийняв законодавство, яке дозволило побудувати греблю в долині Хетч-Хетч. Президент Вудро Вільсон підписав законопроект 19 грудня 1913 р.

У передвоєнний період велася активна робота у лісовому господарстві і на рівні штатів, які зосередили увагу на діяльності по створенню нових національних лісів; у 1914 р. набрала чинності низка

відповідних законодавчих актів. Приймалися і закони, які сприяли комерційному розвитку територій національних парків з метою майбутнього розвитку туризму, зокрема було дозволено будівництво різних майданчиків і таборів [16].

Що стосується охорони рослинного і тваринного світу, то їй була приділена незначна увага. Функціонували ще створені за президента Рузвельта заповідники та резервати з охорони дикої природи. У 1913 р. Конгрес прийняв Закон про мігруючих птахів (The Migratory Bird Act), який ще називають Закон Вікса-МакЛіна (The Weeks-McLean Act) [36]. Він оголосив всіх мігруючих і комахоїдних птахів під захистом федерального уряду (у 1918 р. він був замінений Законом про перелітних птахів (The Migratory Bird Treaty Act of 1918)). Конгрес прийняв також положення Федерального закону про тарифи, що заборонив ввезення багатьох видів диких птахів, пір'я яких широко використовувалося для жіночих головних уборів. Це стало результатом тривалої громадської кампанії по захисту природних ресурсів, зокрема товариства «Одюбон» проти використання пір'я диких птахів на дамських капелюшках, що було модним трендом на початку ХХ ст.

У 1914 р. набрали чинності законодавчі акти, які регулювали вилов оселедця та морських котиків. У 1911 р. США, Великобританія і Канада уклали угоду про умови та терміни полювання на морських котиків [51]. Деякі дослідники, наприклад Г. Ходгез, вважають, що саме ця угода остаточно врегулювала дану проблему [169, с.42-45]. Однак факти вказують на протилежне: кількість котиків продовжувала невпинно зменшуватися, в а Конгресі, починаючи з 1910 р., щорічно приймалися резолюції з метою вирішення цього питання.

Охорона поголів'я котиків була не єдиним питанням, для розв'язання якого США вийшли на міжнародну арену. У 1912 р. була створена міжнародна об'єднана комісія США і Канади для розв'язання багатьох прикордонних водних проблем, у тому числі, питання повеней, які завдавали клопоту обом країнам. Так, ліквідація наслідків повені на річці Міссісіпі, що відбулась у 1913 р., коштувала США \$162 млн. Хоча діяльність цієї двосторонньої комісії стосувалась в основному штату Колорадо, де існував 800-мильний кордон між США та Канадою, вона мала велике значення для охорони природи усієї країни [169, с.21-69].

На противагу гальмуванню руху за консервацію природних ресурсів на державному рівні напередодні Першої світової війни розширилась його громадська складова. Крім вище згаданих фактів, згадаємо проведення восени 1913 р. у Ноксвіллі, штат Теннессі, за підтримки

бізнесменів і політичних лідерів, включаючи Г. Пінчота і У. Дж. МакГі, Національної виставки з охорони довкілля. Вона стала амбітною спробою інформування громадськості та поширення знань з консервації, зокрема з метою «навчити фермерів і власників лісозаготівель співпрацювати у збереженні лісів, потоків і ґрунтів країни». Офіційний пам'ятний альбом цього заходу був надрукований у 1914 р. [212].

У 1911–1913 рр. також з'явилися три регіональні лісові організації: у Північній Кароліні, Нью-Йорку та Массачусетсі. Хоча вони займалися виключно науковою діяльністю, проте широко пропагували свої здобутки серед населення.

Отже, за президентства Тафта і Вільсона (1909–1914 рр.) політику охорони природних ресурсів було продовжено, хоча вона була менш активною у порівнянні з діяльністю Т. Рузвельта. Причинами цього є зниження інтенсивності демократичного і природоохоронного руху США, закінчення «прогресивної доби», втрата лідера руху за консервацію в особі Т. Рузвельта. Водночас напередодні Першої світової війни охорона навколишнього середовища в США вже перетворилась на самостійний напрям внутрішньої політики країни, що мав головні вектори і принципи розвитку. Відбулися і певні практичні зрушення (прийняття низки природоохоронних законів, створення нових заповідників). Динаміка участі громадськості в різних природоохоронних заходах засвідчує поступове зростання екологічної свідомості пересічних американців, які почали проявляти інтерес до політики консервації.

РОЗВИТОК КАПІТАЛІЗМУ І ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ У США

4.1. Ресурсна політика Сполучених Штатів Америки під час Першої світової війни

З початком Першої світової війни характер природоохоронної діяльності уряду США суттєво змінився. Оскільки всі матеріальні та фінансові ресурси держави були мобілізовані на виконання союзницьких зобов'язань, здійсненню заходів з охорони довкілля не приділялося належної уваги. Швидке зростання галузей промисловості, пов'язаних з військовим виробництвом, привело до збільшення негативного впливу на довкілля. Зокрема війна сприяла формуванню ідеології вседозволеності, в основі якої лежав принцип «більше за будь-яку ціну» [198].

Федеральні закони першої половини 1914 р., прийняті в атмосфері передвоєнних приготувань, були спрямовані на продовження створення фонду державних земель і мали на меті вилучення з обігу і передачу у власність держави найбільш цінних у стратегічному і сировинному відношенні територій [16, 17]. Так, 17 липня було ухвалено Закон про резервування мінеральних ресурсів (The Mineral Reserved Act), згідно до якого землі, багаті на поклади цінних будівельних матеріалів – фосфатів, нітритів, газу, асфальтових мінералів оголошувалися важливим національним багатством і підпадали під юрисдикцію зарезервованих державних ресурсів країни [53]. Прийняття цього закону диктувалося також потребами будівництва, яке широко розгорнулося під час війни. 5 жовтня Конгрес ухвалив Закон щодо дозволу на резервування державних земель для державних парків і громадських центрів в межах меліоративних проектів та для інших цілей (An Act to authorize the reservation of public lands for country parks and community centers within reclamation projects, and for other purposes), який дозволив резервувати всі державні території у межах парків, місць відпочинку і спілкування (резольюція Сенату S.657) [16, с.206]. Завдяки зусиллям уряду на кінець 1914 р. у державному резерві опинилось 658,6 млн ак. земель; 47 млн ак. містили поклади різних природних копалин [82, с.259].

Розробка малодосліджених родовищ у цей період не проводилась, головна увага була сфокусована на дослідженні ресурсів з метою їх оцінки. У 1917 р. воно здійснювалось у 47 штатах за участю

134 геологів. На цей час у 38 штатах були створені географічні відділення, які керували відповідною діяльністю. На державному рівні було підготовлено видання «Наші мінеральні ресурси», в якому описувались усі досліджені та прогнозовані ресурси США. Для кращої організації практичної роботи створили Комітет з питань ресурсів [83, с.259]. У штатах Меріленд і Каліфорнія велись дослідження з метою пошуку хрому та заліза; в Іллінойсі, Канзасі, Теннесі, Оклахомі, Каліфорнії, Вайомінзі здійснювались розвідки родовищ вугілля, нафти та газу. У 1917 р. значно збільшилась територія, на якій реалізовувались проекти з вивчення і розробки корисних копалин (майже 60 тис. ас) [64, с. 65-186].

Початок війни в Європі збігся із закінченням економічної рецесії 1913–1914 рр. Не дивлячись на те, що на початку світового конфлікту США дотримувались політики нейтралітету, країна поступово перетворилась на один із головних постачальників найважливіших продуктів промислового виробництва, в першу чергу, озброєння та військової техніки, а також продовольства і пального до Великобританії та інших країн- союзників. Протягом перших чотирьох років війни об'єм експорту до воюючих країн швидко зростав. Торгівля США з Канадою, Великобританією, Францією, Італією та Росією зросла на 180%. Якщо у 1911–1913 рр. кількість торгових операцій збільшилась на \$3,445 млрд., то у 1915 – 1917 рр. ця цифра досягла вже \$9,796 млрд. [82, с.114-198; 83, с.158-292].

Війна стимулювала розвиток американської економіки, особливо галузей, пов'язаних з військовим виробництвом. Водночас державні асигнування (близько \$35 млн) сприяли розвитку приватного бізнесу. Це особливо стосувалося автомобільної, нафтопереробної, енергетичної, бавовняної та інших галузей промисловості. Так, виробництво електроенергії у 1916–1918 рр. зросло більше ніж на третину і становило наприкінці війни 29,2 млрд кВт годин, видобуток нафти збільшився з 300,5 до 356 млн барелів, а вугілля, відповідно – з 526,8 до 605,5 млрд т. [150, с.140]

Повільніше розвивалась металургія, проте темпи її зростання були досить високими. У 1918 р. США забезпечували більше половини світового виробництва верстатів, сталі, видобутку вугілля та нафти, випускали 85% автомобілів. У середньому індекс промислового виробництва у 1914–1917 рр. збільшився на 32%, ВВП – майже на 20%; зросли виробництво сільськогосподарських продуктів, вивіз товарів і капіталу; покращились й інші економічні показники, за яким США все активніше завоювали позиції найрозвиненішої країни світу. У цей

період зросла цінність і такої стратегічної сировини, як кольорові та некольорові метали. Значно розширився видобуток цинку (на \$98 млн) та міді (на \$552 млн) [98, с.9-10].

Найважливішим наслідком Першої світової війни стало зростання кількості монополій та їх швидке збагачення. Кількість підприємств з вартістю річної продукції понад \$1 млн збільшилась у 1914–1919 рр. з 2,1% до 4,6% від загальної кількості підприємств, а їх частка в загальному виробництві – з 48,6% до 67,8% [126, с. 88; 82, с. 205; 84, с.312-317]. Чистий прибуток корпорацій з 1914 по 1917 рр. зріс утричі [185, с.334]. До складу реформ «нової демократії» Вільсона входили закони, які коригували і доповнювали антитрестівське законодавство «прогресивної доби». Однак, пройшовши через сенатський комітет, Закон про створення Федеральної промислової комісії і Закон Клейтона, які були розроблені прогресистами, повністю втратили свій початковий зміст. Так, Федеральна промислова комісія не отримала право регулювати діяльність корпорацій, як планувалось спочатку. Її функції обмежувались збиранням інформації і притягненням до суду осіб і об'єднань, які були помічені у використанні нечесних методів і оголошувались незаконними. Закон Клейтона уточнював деякі формулювання для визначення законності чи незаконності дій корпорацій, хоча винесення остаточного рішення покладалось на суди [275, с.80].

Вступ США у війну та виконання сюзницьких зобов'язань обумовив активний розвиток паливно-енергетичної бази. 17 жовтня 1914 р. набрав чинності Закон про лізинг вугілля Аляски (The Alaska Coal Leasing Act). Його впровадження сприяло розширенню видобутку вугілля, яке мало важливе значення для розвитку воєнної промисловості. Однак протягом кількох років ситуація у цьому секторі загострилася. Вже влітку 1917 р. вугільна промисловість країни працювала з перебоями, внаслідок чого у багатьох районах відчувалась нестача вугілля. Для врегулювання назрілих питань у паливній промисловості 23 серпня 1917 р. була створена Паливна адміністрація на чолі з Г. Гарфілдом [268, с.99]. На неї покладалось завдання унеможливити націоналізацію галузі. Проте до початку зими постачання паливом різко погіршилось. На додаток на транспорті виникли затори. В цій ситуації Гарфілд за згодою президента Вільсона 17 січня 1918 р. видав розпорядження про припинення постачання вугілля, що означало фактичне закриття на сході країни всіх невійськових підприємств та установ на 5 днів та про запровадження до кінця березня безвугільних понеділків. Внаслідок цього було трохи

лімітовано його видобуток, хоча на той час вугільна промисловість працювала на повну потужність [275, с.60].

Що стосується постачання нафти, то засновник компанії «Стандард Ойл» (пізніше – перший в світі доларовий мільярдер) Дж.Рокфелер швидко підпорядкував собі Паливну адміністрацію і всі її комітети. «Нафтові королі» не лише нажили на війні величезні статки, а й домоглися фактичного картелювання всієї галузі.

Такий швидкий розвиток ресурсної бази створив сприятливі умови для реорганізації і стимулювання різних сфер господарської діяльності, включаючи торгівлю. Так, під час війни торгівля США з Канадою, Англією, Францією, Італією та Росією зросла на 180%. Якщо в 1911–1913 рр. кількість торгових операцій збільшилась на \$3,445 млрд [81], то у 1915 – 1917 рр. ця цифра сягнула майже \$9,796 млрд. Протягом 3-х років (1914–1917 рр.) значно збільшилось і будівництво кораблів – на \$506,674 млрд, вибухових речовин – на \$685,237 млрд [83, с.260].

Монополії збільшували свої прибутки в основному за рахунок експлуатації природних ресурсів. Це виправдовувалося умовами воєнного часу. Потужна американська промисловість забруднювала довкілля, промислові відходи безконтрольно скидались у річки та озера, місця видобутку природних копалин не відповідали жодним екологічним стандартам. Крім того, під час війни виконання багатьох природоохоронних заходів і програм призупинили. Єдиним напрямом, де політика попередніх років продовжилась, стала боротьба з пожежами, адже перехід промисловості на «воєнні рейки» сприяв розширенню мережі залізниць. Так, якщо у 1912 р. щорічно фіксувалось 288 пожеж (із них на державних землях 51), то в 1916 р. ця цифра зросла вдвічі – до 492 пожеж (на державних землях 85) [87, с.537]. Особливо небезпечна ситуація склалась у штатах, де контроль за станом лісів майже не здійснювався. Тому багато штатів були змушені прийняти протипожежні закони: Вірджинія – у 1914 р., Північна Кароліна і Техас – у 1915 р., Джорджія – в 1916 р., Аризона, Канзас, Міссурі, Юта – в 1917 р. [178, с.69]. Їх головна мета полягала в тому, щоб не лише поставити під контроль, а і попередити виникнення пожеж, зберегти від знищення лісові ресурси США.

Значне напруження матеріальних ресурсів змусило уряд США вдатися до регулювання державного, економічного, соціального і духовного життя. Після палких дебатів 10 серпня 1917 р. набрав чинності Закон Левера (The Smith-Lever Act), який створив законодавчу основу для регулювання економіки воєнного часу, що передбачало вирішення питання постачання сировини, палива, транспорту, засобів

зв'язку та мало важливе військове і соціально-політичне значення для перемоги у війні.

Головним питанням для США під час війни стало постачання армії сировини і продовольства. З цією метою уряд вжив низку заходів. Перш за все, була створена Американська адміністрація допомоги (American Relief Administration – ARA) на чолі з Г. Гувером. Їй надавались досить широкі повноваження, особливо щодо забезпечення армії продуктами харчування. Крім того, президенту дозволялося створювати нові установи та вживати будь-які інші заходи для постачання армії і флоту всього необхідного, а також для запобігання спекуляцій; запроваджувалась система ліцензій, передбачалась можливість реквізиції підприємств та їхньої продукції, але за відповідну компенсацію [193, с.35].

Для виконання поставлених завдань адміністрація Вільсона була змушена скоротити вивезення сільськогосподарської продукції в нейтральні країни (пріоритетом вважалося постачання країн-союзниць), спрямувати зусилля на збільшення продуктивності і обсягу сільськогосподарського виробництва та пропагувати економію [275, с. 80].

Проблема збільшення виробництва продукції сільського господарства загострилась у 1916 – 1917 рр. під час активізації воєнних дій. Саме в цей період перед американцями було поставлено завдання заготовити максимальну кількість запасів хліба та овочів. Розв'язанню цієї проблеми сприяв дозвіл використовувати частину кредиту, який надавався за законом Сміта-Левера, для розповсюдження сільськогосподарських знань [91, с.26]. Федеральний уряд звернувся також по допомогу до керівництва штатів. На місцевому рівні ці проблеми вирішувались по-різному. У штаті Нью-Йорк спеціальна комісія вирішила, що доцільно залучити до обігу пустуючі території та пасовиська і, закупивши кілька сотень овечок, розвивати скотарство. В інших штатах пріоритет віддавався рослинництву – збільшувалися посіви пшениці та овочів. Наприклад, мер Бостона запропонував вирощувати на не задіяних у господарстві землях овочі, що привело до покращення санітарних умов міста і його околиць завдяки перетворенню пусток і боліт на оброблені угіддя, а також до зниження захворюваності серед населення [191, с.192]. Маємо констатувати, що в окремих випадках така діяльність принесла позитивні результати для навколишнього середовища, але цей ефект був локальним і короткостроковим.

З метою забезпечення армії одягом та іншою амуніцією щорічно збільшувались посіви бавовни. Це стимулювало розвиток бавовняної

галузі промисловості. Згідно до Закону Сміта-Левера, в країні запроваджувались єдині стандарти до бавовни, що підвищувало її сортність і врожайність.

У цей період значно збільшився вилов риби. У кожному штаті існувала комісія, яка його контролювала. Незважаючи на воєнні часи, держава намагалась регулювати ситуацію. Федеральний уряд дозволив займатися рибним промислом лише протягом чотирьох ночей тижня, проте цю заборону всіляко обходили. Однією з причин цього була зростаюча потреба в продовольстві, в результаті чого в 1915 р. щорічний вилов досяг 500 тис. – 1 млн кг на рік [163].

У результаті таких рішучих заходів США збільшили експорт сільськогосподарської продукції. Вивіз борошна в 1914 р. склав 5,327 млн т, у 1915 р. – близько 11 млн т [124, с. 89]. Експорт цукру оцінювався в \$130,5 млн. Суттєво збільшився і експорт м'яса (на \$475 млн.), його зростання становило 240% порівняно з довоєнним рівнем [82, с.51-74].

Однак для виконання намічених цілей таких заходів уряду було недостатньо і в США проголосили гасло економії. Водночас воно не відносилось до природних ресурсів, а було спрямовано на приватне життя громадян. У побут американців увійшла практика економії продовольства. Було навіть прийнято Закон про контроль за продуктами харчування (The Lever Food Control Act), який констатував велику зайву розтрату продовольства через недосконалість приготування їжі.

Вищезгадані заходи уряду спричинили загострення екологічних проблем у США. Багаторічна експлуатація землі привела до її виснаження, поширення ерозійних процесів. До того ж, розвиток сільського господарства відбувався екстенсивним шляхом, лише за рахунок залучення до обігу нових територій. Охорона земель, зокрема шляхом використання агротехнічних нововведень та боротьби з ерозією, у цей час не здійснювалось.

У 1917–1918 рр., коли стало зрозумілим, що війна наближається до закінчення, природоохоронна діяльність у США значно поживилась. У грудні 1917 р. та в серпні 1918 р. були ухвалені закони, спрямовані на подолання наслідків війни, які передавали штатам деякі вільні державні землі з метою створення сприятливих умов для входження сільського господарства у мирне русло.

Дослідження природних копалин у 1918 р. порівняно з 1914–1915 рр. значно розширились: хоча вони були здійснені лише у 38 штатах, їх фінансування досягло \$650 тис. У результаті було

надруковано понад 3 млн карт. У цей період почали проводитись і перші дослідження якості питної води. Для цих потреб побудували 1,2 тис. дослідницьких станцій у 19 штатах, які працювали в 50 містах [83, с.259].

Незважаючи на скрутні умови воєнного часу, в США залишались люди, які продовжували розвивати ідеї консервації природних ресурсів. Беручи до уваги важливу роль лісів в економічному та неекономічному розвитку країни, все більше американців почали приходити до думки, що національними парками і пам'ятниками повинна керувати єдина установа. Вперше про це заговорив у 1900 р. конгресмен Дж. Лесі. В 1910 р. питання її створення у вигляді окремого бюро національних парків підняли архітектор Ф. Ольмстед і садівник-бізнесмен Дж.Х. МакФорланд, яких підтримали представники залізничних компаній. Глибоко стурбований ідеєю розпочати в долині Хетч-Хетч будівництво греблі, МакФорланд вважав, що спеціальний державний орган зможе захистити ці унікальні території від економічних і урбаністичних проєктів, які могли привести до катастрофічних наслідків для довкілля. Натомість Г. Пінчот вважав логічним підпорядкування національних парків Лісовій службі США.

У 1910 р. почалась компанія за створення спеціального бюро національних парків в рамках Департаменту внутрішніх справ. Вона продемонструвала гостроту протистояння «презерваціоністів», які відстоювали недоторканість дикої природи, і «консерваціоністів», які виступали за раціональне використання природних ресурсів. Дж. Мюір, Р.А. Джонсон та інші прихильники концепції створення спеціальної установи висловлювали побоювання щодо кандидатури Пінчота на посаду її керівника через його підтримку суперечливого проєкту будівництва водосховища в долині Хетч-Хетч. У свою чергу, Пінчот і його наступник Глейвіс критикували позицію своїх опонентів та їхні погляди на охорону природи, вважаючи марнотратством національних ресурсів обмеження продуктивного використання деревини та електроенергії.

Маємо наголосити, що утилітарний підхід до національних парків був на той час досить популярним; цих поглядів дотримувалось багато кращих представників американської нації – політиків, письменників, громадських діячів. Досить часто він переплітався з альтруїстичним відчуттям служіння народу та прагненням принести користь суспільству. Зусилля щодо створення нового бюро підтримувались і представниками індустрії туризму, великими залізничними компаніями та автомобільними асоціаціями, які вважали, що така установа зможе

забезпечити більш ефективне управління національними парками і надати доступ до них широким колам громадян. Зокрема залізниці проявляли інтерес до національних парків вже з другої половини XIX ст. Вони, а також автомобільні асоціації та місцеві бізнес-кола організовували різні рекламні заходи для заохочення відвідувань національних парків. Наприклад, Північно-тихоокеанська залізнична компанія була головним лобістом створення Йеллоустоунського національного парку в 1872 р. і допомагала розвивати парк для туризму (для «вигоди та насолоди людей»), від якого сподівалася отримати прибуток.

Прибічники туризму склали більшість на трьох національних конференціях з питань парків. На першій з них, яка відбулась у Йеллоустоні в 1911 р., захисники туризму разом з концесіонерами, які вже займалися бізнесом у парках, мали більше делегатів, ніж Департамент внутрішніх справ, включаючи його відділення у Вашингтоні та представництво національних парків.

Активізація кампанії щодо створення національного бюро парків сприяла розширенню їх загальнонаціональної реклами, висвітленню цієї проблеми в «Нешнл Географік» та у суспільно-політичній пресі (найбільше писали Р. Стерлінг-Ярд та Мейтер). Не дивно, що, як і конференції з національних парків, так і слухання Конгресу стосовно нового бюро, що пройшли в 1912, 1914 та 1916 рр., відобразили домінуючий інтерес до продовження розвитку великих національних парків як місць відпочинку і туризму. Вони сконцентрували увагу на прагматичних потребах ефективного управління окремими парками і на вимогах до центрального офісу, який повинен був скоординувати діяльність щодо розширення системи національних парків. Головними темами обговорень були: дороги; мости; автомобільний рух; стежки; кемпінги; паркінги; концесії; готелі; санітарія; очищення стічних вод; випасання худоби; робота інженерів і ландшафтних архітекторів; обладнання для захисту від пожеж; координація діяльності парків; а також фінансування і штатний розпис у новому бюро. Цікаво, що під час дискусій щодо створення нової установи використовувались навіть військові аргументи (мовляв, чоловіки, що відвідують парки, стають сильнішими і витривалішими, ніж ті, що проживають у містах) [130].

Потреба створення єдиного керівного органу обґрунтовувалась і тим, що існуюча на той час система національних парків не мала чіткої системи управління. Воно здійснювалось час від часу та нагадувало скоріше ліквідацію надзвичайних ситуацій, ніж системну роботу з

розвитку територій. До того ж, до цієї діяльності майже не були залучені фахівці та експерти.

Водночас під час таких обговорень трохи осторонь залишались археологічні та історичні пам'ятки. Тому до Конгресу було подано кілька законопроектів (сенаторів Дж. Ракера та Р. Смута), які передбачали, що нова установа буде здійснювати контроль не лише національних парків і пам'ятників, що перебували у підпорядкуванні Департаменту внутрішніх справ, але і земель, зарезервованих або придбаних державою у історичних асоціацій.

Цю ідею розвинув Г. Олбрайт, асистент керівника Лісової служби, який у 1913 р. зацікавився американською історією. Провівши багато часу за вивченням місць боїв громадянської війни, він звернувся до С. Мазера (відомого мільйонера, консерваціоніста, прихильника створення нового органу) із запитанням: «Чому військове відомство повинно керувати землями, які є привабливими для всіх людей»? Саме Олбрайт наполіг на необхідності включення історичних місць до системи національних парків [112].

Проти створення нового державного органу, який мав постати у вигляді незалежного бюро національних парків, виступила Лісова служба США. У ході гострого протистояння було вирішено зменшити політичний вплив нової структури, створивши «нейтральний» орган. 25 серпня 1916 р. президент В. Вільсон підписав відповідний правовий акт – Органічний Закон про Службу національних парків (The National Park Service Organic Act), яка мала працювати у рамках Департаменту внутрішніх справ. Її мета полягала «у забезпеченні збереження і регулювання використання... ландшафтів, природних і історичних об'єктів, дикої природи... з метою збереження їх недоторканими для насолоди майбутніх поколінь» [38]. Секретар внутрішніх справ Ф.Н. Лейн виділив з фонду Конгресу фінансування та призначив С. Мазера, який був його однодумцем, першим директором служби. Згідно до закону, всі існуючі і майбутні національні парки та пам'ятники, які до цього часу були у віданні різних установ, переходили в підпорядкування Служби національних парків. Таким чином, охорона національних парків і пам'ятників у США була централізована і перетворена на важливий напрям екологічної політики. С. Мазер і Г. Олбрайт, якого призначили його заступником, відіграли велику роль у діяльності цієї установи протягом двох наступних десятиріч [112].

Поява Служби національних парків значно полегшила створення нових державних парків, хоча це були не найкращі часи для

розгортання діяльності (у 1917 р. Сполучені Штати вступили у Другу світову війну). У 1916 р. були створені два парки – «Гаваї» і «Лассен Волканік»; в 1917 р. – національний парк «Гора Мак-Кінлі» на Алясці (правда Конгрес дозволив проведення гірських розробок і відстріл тварин для потреб геологів, які там проживали); в 1918 р. – національний пам'ятник «Сіону» в штаті Юта, Національний парк «Катмаї» на Алясці; в 1919 р. – національний парк «Лафает» у штаті Мен, Національний парк «Гранд-Каньйон» у штаті Аризона, Національний пам'ятник «Скоттс Блафф» у штаті Небраска.

У 1917 р. у Вашингтоні відбулась четверта конференція з національних парків. Її завдання полягало у вивченні ролі парків у житті американців і формуванні завдань створеної установи. На конференції були запропоновані різні шляхи підвищення ролі національних парків у житті американських громадян. Особливе місце відводилось посиленню естетичних і духовних аспектів руху за консервацію природних ресурсів, їх зв'язку з іншими елементами американської культури та економічного життя. Наприклад, були зроблені доповіді на такі теми: «Аляска, приморська пустеля дядька Сема», «Національні парки як науковий актив», «Письменник і національні парки», «Художник і національні парки», «Духовний підйом від пейзажів Великого каньйону», «Жіноча складова розвитку національних парків». Кілька виступів стосувались питань освіти щодо національних парків, їх використання з метою рекреації, охорони дикої природи [66, с.1-350]. Усі чотири конференції з питань розвитку національних парків дозволяють простежити еволюцію суспільних сподівань щодо їх створення, а також проблем і дилеми, які постали перед ними на початку ХХ ст. Зокрема це стосується розвитку в національних парках і лісах інфраструктури для відпочинку на свіжому повітрі.

На початку 1917 р. Лісова служба найняла на роботу Ф.А. Воо, професора ландшафтної архітектури при Массачусетському сільськогосподарському коледжі для підготовки національного дослідження з використання національних лісів для рекреації. Він відвідав ліси в кожному з семи національних лісових округів країни, приділяючи особливу увагу тим районам, де рекреаційна діяльність була найбільш поширена. У результаті він опублікував три доповіді: «Використання з метою рекреації у національних лісах», «Ландшафтний інжиніринг у національних лісах» та «План розвитку села Великий каньйон, Арізона». У них автор довів, що основними місцями відпочинку на свіжому повітрі в державних лісах були

переважно автомобільні кемпінги та майданчики для пікніків. Не применшуючи їх значення та наголошуючи на необхідності більш активного розвитку цього виду інфраструктури, він обґрунтував рекреаційне значення доріг і стежок; оздоровчий потенціал національних пам'яток; необхідність використання деяких куточків у якості місць милування мальовничими пейзажами; роль ландшафтних архітекторів в облаштуванні лісів. Також Воо розробив проект покращення управління територією на півдні Великого каньйону, який був популярним туристичним об'єктом [173, с.29-30].

Наступним кроком у реалізації ідеї рекреації стало створення в Службі національних парків першої штатної посади ландшафтного дизайнера, яку обійняв А.Х. Кархарт, що мав наукову ступінь з ландшафтно-архітектури. Першими його кроками стало планування у лісах місць відпочинку і створення перших демонстраційних проєктів. Улітку 1918 р. Харкорт зробив розширений дослідницький тур державними лісами у штатах Колорадо, Вайомінг, Південна Дакота і Міннесота, а також Скелястими горами.

Для здійснення першого експерименту було обрано місто Санкт-Ізабель у штаті Колорадо. Його рекреаційні проблеми на той час відображали типові проблеми усіх національних лісів країни. Ця територія розташовувалась недалеко від промислового центру Пуебло і мала вигідне місце розташування з точки зору потенціалу для рекреаційного використання. У 1918 р. Торговий клуб Пуебло звернувся з проханням до Керівника з питань лісів Альбіни Г. Хамеля щодо будівництва в районі Вологих гір, що знаходились на заході від міста, табору для відпочинку і пікніків. Підтримуючи цю ідею, Хамель однак заявив, що держава не може профінансувати такі заходи. У результаті Торговий Клуб зібрав \$1200 та у співпраці з громадою міста звів 3 туалети, 10 місць для пікніків та 2 невеликі готелі в 30 км від міста. Маючи ці «вихідні дані» Кархарт зрозумів, що планування відпочинку в національних лісах неминуче має вийти за рамки будівництва окремих кемпінгів і стати елементом комплексного планування територій. Запропонований архітектором план розвитку цього лісового району включав створення місць для кемпінгів, пікніків, доріг і стежок, який було реалізовано на кошти клубу. Він став першим рекреаційним планом, який був спроектований ландшафтним архітектором і впроваджений у національних лісах [110, с.20-29].

Логічним розвитком ідей консервації у цей період стали наукові дослідження, проведені під час Першої світової війни. У 1915 р. професор Корнельського садівництва Л.Г. Бейлі опублікував роботу

«Свята Земля», яка містила деякі ідеї з екологічної етики (ця книга вплинула на розвиток поглядів О. Леопольда в 1930–1940-х рр.). У 1916 р. Ф. Клемент видав «Спадкоємність рослин: аналіз розвитку рослинності», в якій створив динамічну модель послідовності видів до кінцевої «кульмінаційної» рівноваги. Ч. ван Дейк опублікував монографію «Гора: відновлені студії у враженнях і виставах», в якій дослідив і розкрив відмінні естетичні властивості різних диких ландшафтів і витончене задоволення, яке вони приносять американцям. У 1919 р. С. А. Форбс опублікував результати досліджень щодо прісноводних ставків, а Р.Е. Річардсон – стосовно біологічних змін ріки Іллінойс та впливу проектів з рекультивації і відведення стічних вод на екосистему річки.

У 1916 р. з'явилося Екологічне товариство Америки; в 1919 р. – Американське метеорологічне товариство. Хоча ця організація мала суто науковий профіль, її діяльність була різнобічною: від питань розвитку здоров'я населення, сільського господарства та транспорту до проблем морських шляхів, навігації, політики та індустріалізації. Позитивним фактом було те, що до складу цієї організації входили й екологи (наукові біологи). У 1919 р. представники природоохоронних організацій – «Одюбон» і Ліги Ісаака Вальтона за персональної фінансової підтримки С. Мазера створили Національну асоціацію парків [86, с.115], яка почала вести активну громадську діяльність щодо привернення уваги до розвитку парків.

У 1918 р. для вирішення проблеми транскордонного перельоту птахів США вийшли на міжнародну арену й уклали прикордонну угоду з Мексикою з охорони мігруючих птахів [51].

Отже, вплив Першої світової війни на довкілля США можна оцінити як негативний, що пов'язано з мілітаризацією американської промисловості і надмірною розробкою ресурсної бази країни. У цей час поглибилися такі природоохоронні проблеми, які пізніше набули національний характер, як масштабні вирубки лісів, зникнення деяких видів флори і фауни, ерозія та виснаження ґрунтів і зменшення родючого шару, забруднення водоймищ. Моральні втрати американського суспільства полягають в тому, що принцип «більше за будь-яку ціну» увійшов в економіку, політику та ідеологію на досить тривалий період. Водночас Перша світова війна стимулювала розширення досліджень. Найбільшим досягненням цього періоду стало створення Служби національних парків, що засвідчило розвиток інтересу в американському суспільстві до охорони лісових багатств країни і пріоритет збереження лісових і паркових територій.

4.2. Вплив індустріалізації розвитку на довкілля США в період «проспериті»

Повоєнне десятиріччя увійшло в історію США як епоха «проспериті» (від англ. «prosperity» – процвітання) – безпрецедентного економічного піднесення, яке проходило під проголошеним президентом К. Куліджем гаслом «Справа Америки – бізнес». Передумови для цього були закладені ще під час Першої світової війни, коли економіка США почала швидко зростати. Американський бізнес нажився на великих військових замовленнях країн Антанти та не маючи сильних конкурентів, наростив експансію майже в усіх регіонах світу, що привело до швидкого економічного зростання країни.

У 1919 г. Сполучені Штати пережили справжній промисловий бум, який дозволив забезпечити роботою демобілізованих солдат. Подолавши кризу 1921–1922 р., спричинену скороченням воєнного виробництва та конверсією, США раніше від інших країн світу вступили в період стабілізації економічного розвитку. Сконцентрувавши значні фінансові ресурси, американські монополії розпочали масове оновлення основного капіталу, зокрема шляхом впровадження передових технологій і модернізації виробництва. Однак економічне зростання відбувалося нерівномірно – суднобудування, виробництво залізничного обладнання та текстилю, видобуток вугілля довгий час перебували у стані застою; виробничі потужності в машинобудуванні та металургії були завантажені не повністю; сільське господарство переживало затяжну кризу, внаслідок чого кількість безробітних досягла кількох мільйонів чоловік. Не дивлячись на це, у 1923–1929 рр. виплавка сталі в США збільшилась з 49 до 61,7 млн т., видобуток нафти – з 732 млн до 1,07 млрд барелів, а виробництво електроенергії – з 71,4 до 115,7 млн кВт-годин [99, с.10-12]. Загалом до кінця 1920-х рр. промислове виробництво в Сполучених Штатах зросло на 72%, а ВВП – на 40% [100, с.91]. Цьому сприяли і якісні зміни, які відбулись в економіці США. Почалось широке впровадження стандартизації і конвеєрного методу виробництва. Протягом 1920-х рр. з'явилися такі нові галузі промисловості, як автомобільна, електротехнічна, хімічна, виробництво синтетичних матеріалів, радіопромисловість. У країні встановився високий рівень життя, низький рівень безробіття та інфляції, почало активно розвиватись споживче кредитування. Символом Америки 1920-х рр. є Г. Форд і перший в історії масовий автомобіль – «Форд», який почали випускати на заводах підприємця. У 1929 р. виробництво автомобілів у США

зросло до 5,337 млн шт., що майже в 11 разів перевищило довоєнний рівень. До кінця 1920-х рр. їх було випущено 25 млн машин (при цьому населення країни в цей час нараховувало 125 млн чол.) [87, с.652].

Концентрація виробництва привела до появи потужних промислових центрів, багато з яких безконтрольно забруднювали довкілля. У цей час у США з'явилися такі екологічні проблеми, як забруднення водного і повітряного простору, на що вказує низка емпіричних досліджень американських науковців. Показовою у цьому відношенні є робота А. Паркінса «Наші природні ресурси та їхня консервація», в якій розкривається негативний вплив промисловості на довкілля США у 1920–1930-х рр. Він виявив численні факти скидання відходів промислових підприємств у Великі озера, вода з яких використовувалась для пиття і зрошення. У деяких місцях вода була настільки забруднена, що її застосування для миття локомотивів та інших потреб залізничного транспорту викликало корозію металу. У зв'язку з цим залізничні компанії Пітсбурга несли щорічно збитки в розмірі \$12–13 млн. Паркінс також показав складну екологічну ситуацію багатьох міст штату Массачусетс, спричинену забрудненням річки Сьюїдждж та всіх прилеглих водоймищ і бухт внаслідок існування вздовж їх берегів чотирьох великих нафтових концернів [215, с.68]. Дослідження, проведені у США наприкінці 1920-х – на початку 1930-х рр. під керівництвом В. Треслера, Б. Домогала, С. Блека, К. Джуді та Е. Бірджа показали, що в 470 з 529 озер були знайдені нітрати, які осідали в гирлах водних джерел, а озеро Вінгра було настільки забруднено промисловими стоками, що науковці назвали його мертвим [120; 174-177, 259]. Дослідження забруднення повітря у США почалися лише після Другої світової війни, однак можна припустити, що різке збільшення кількості автомобілів і концентрація промисловості зумовили зростання викидів багатьох шкідливих сполук, на кшталт свинцю, формальдегіду, бензапірену, діоксиду сірки та азоту.

Водночас питання контролю за впливом промисловості на навколишнє середовище ще не було поставлено на порядок денний, адже суспільство споживання, яке почало формуватися в країні, мало інші пріоритети та цінності. Бурхливий розвиток технологій і зростання асортименту товарів широкого вжитку (передусім приладів для домогосподарств, радіо та автомобілів), які постійно рекламувались, формували в американців нові бажання. Споживче кредитування надавало можливість їх задовольнити, а зростання попиту, в свою чергу, стимулювало розширення виробництва. У цій гонитві за збагаченням і високим рівнем життя не було місця інтересам довкілля,

адже головним пріоритетом стало задоволення зростаючих потреб американців.

Відсутність державного контролю за впливом підприємств на довкілля було обумовлено не лише нерозумінням причин екологічних проблем, а й економічною політикою американських президентів 1920-х рр. Вона полягала у зменшенні державного регулювання і обмеженні втручання держави в соціальне життя. Нова республіканська адміністрація президента В. Гардінга, який переміг у 1921 р. під гаслом «повернемось до нормального життя», скасувала дію антитрестівських законів і закону про податок на надприбуток, надзвичайний закон про регулювання ціноутворення. Економічне та політичне життя країни було поставлено під контроль родин фінансових олігархів – Моргана, Рокфеллера, Дюпона, Меллока, а також чиказької, бостонської та клівлендської фінансових груп. У кабінеті президента Куліджа найважливіші посади зайняли представники фінансового капіталу [144].

Економічний курс американських президентів періоду «проспериті» сприяв послабленню ролі держави в ресурсній політиці. З однієї сторони, бурхливий економічний розвиток 1920-х рр. стимулював видобуток корисних копалин. У 1921–1930 рр. він зріс у 21 раз порівняно з 1870 р. [103, с.108]. Відповідно розширилось і дослідження цих ресурсів, які розглядались, як важлива умова економічного зростання. У 1926 р. на федеральному рівні було надруковано 66 книг, 120 нових карт з питань геології США [56, с.13-14]; у 1930 р. їх кількість суттєво зросла [57, с.48-49]. Того ж року розпочалися більш широкі дослідження Аляски. Для управління цією діяльністю створили спеціальний комітет Сенату. Відвідавши цю територію, комітет запропонував виділити \$129 тис. для проведення дослідницьких робіт [64, с.112].

З іншої сторони, були значно розширені права приватних інвесторів. У 1920 р. набрав чинності закон, який дозволяв здавати в оренду приватним особам території, багаті на поклади газу, нафти, вугілля, фосфатів, натрію, сірки, поташу та інших мінералів (за умови регулярної сплати податків та дотримання принципів мінімального розорення при максимальній продуктивності). Його сфера дії поширювалася, у першу чергу, на власників тих ділянок, на яких знайшли поклади залізної руди. Прибуток від оренди направлявся на розвиток цих територій. Найбільші надходження давала оренда земель, що знаходились у Вайомінзі – понад \$2 млн та у Каліфорнії – \$800 тис. (станом на 1930 р.). Протягом 1920-х рр. від оренди цих територій отримали \$3,5 млн [57, с.13].

Уряд зберіг контроль над освоєнням територій, які були визнані перспективними зі стратегічної точки зору. Проте конфлікт з приводу нафтоносних територій, який відбувся за президентства Гардінга, продемонстрував значний вплив великого капіталу на природоохоронну політику США. У травні 1931 р. території, які знаходились у Вайомінзі та Каліфорнії, були переведені до фонду державних земель у розпорядження Департаменту внутрішніх справ. Ці заходи мали на меті тимчасове припинення видобутку нафти і недопущення передачі їх у приватні руки, оскільки вони були оголошені національними територіям стратегічного значення. Однак нафтопромисловці Догені та Сінклер, підкупивши деяких посадових осіб, у тому числі – Секретаря внутрішніх справ Фола, одержали в обхід закону право на їх експлуатацію. У процесі суду цей факт викрили. Також була оприлюднена інформація про корумпованість деяких чиновників, причетних до махінацій із землями, багатими на поклади природних копалин. У результаті перевірки діяльності гірничодобувної галузі питання було поставлено ширше: про недосконалість урядових заходів щодо регулювання відповідної діяльності.

У 1920-х рр. у США загострилась боротьба між «консерваціоністами» та великим капіталом за встановлення державного контролю над гідроресурсами. Незадоволені дорожнечою і поганим постачанням електроенергії приватними підприємствами, що монополізували цю галузь, «консерваціоністи» виступали за ефективне використання водних ресурсів країни під керівництвом не заполітизованих учених і фахівців з планування. Комплексний багатоцільовий підхід, який вони обстоювали, передбачав одночасний розвиток енергетики, зрошення та навігації. На противагу, приватний капітал прагнув зберегти свій вплив на формування ресурсної політики. Завершенням цього протистояння стало прийняття у 1920 р. Федерального закону про водне господарство (The Federal Water Power Act–FWPA) і створення Федеральної комісії з гідроресурсів (Federal Power Commission – FPC) [135].

Однак цей закон мав досить суперечливий характер. З однієї сторони, він приділив основну увагу виробництву електроенергії, що порушило принцип багатоцільового призначення і викликало критику «консерваціоністів». Крім того, він дозволив будівництво гребель на землях, що перебували у федеральному підпорядкуванні. Після затоплення долини Хетч-Хетч у національному парку Йосеміті такі проекти почали розглядатись як загроза існуванню унікальних куточків природи, які мали охоронятися державою. У результаті шквалу критики

захисників природи та пересічних громадян у 1921 р. Конгрес змушений був прийняти до закону поправку, яка заборонила реалізацію таких проектів у національних парках без його спеціального дозволу. З іншої сторони, цей закон запровадив низку прогресивних реформ, які сприяли підготовці комплексних планів розвитку територій. Серед найбільш ефективних заходів вкажемо на формування незалежної комісії для проведення досліджень з метою розвитку гідроелектричних проектів на державних землях, введення п'ятдесятирічного терміну дії відповідних ліцензій для цих проектів та положення про відшкодування збитків державного мита за користування судноплавними водними шляхами.

У 1921 р. Федеральна енергетична комісія у складі секретарів воєнних справ, внутрішніх справ і сільського господарства розробила свій перший документ – План використання ріки Дешут у штаті Орегон. У 1922 р. вона призупинила дію усіх попередніх дозвільних і ліцензійних заяв щодо проектів на річці Колорадо до завершення підготовки документу «Краща схема розвитку річки Колорадо нижче її з'єднання з річкою Зелена», на базі якого планувалось розвивати басейн цієї водної артерії. Того ж року була створена комісія (офіційна назва – «Комісія ріки Колорадо»), до якої увійшло по одному представнику від кожного із зацікавлених штатів і одного – від федерального уряду (ним став Г. Гувер, який обіймав посаду Секретаря торгівлі в уряді президента В. Гардінга). Результатом її діяльності стало підписання 24 листопада 1922 р. Конвенції ріки Колорадо, яка узгодила механізм розподілу і використання її водних ресурсів. Прийняття цього документу, який увійшов в історію, як «Компроміс Гувера», відкрило шлях до будівництва греблі. Однак реалізація такого масштабного проекту вимагала залучення значних ресурсів з державного бюджету. Комісару з питань меліорації Е. Міду ціною неймовірних зусиль вдалося розширити фінансування проектів зі зрошення, залучивши кошти із загального фонду США, адже до цього часу воно здійснювалося лише силами Фонду з меліорації або завдяки кредитам, яких було недостатньо. Лише у 1928 р. Сенат прийняв Закон Боулдер-Каньйону (The Boulder Canyon Act), який ратифікував цю конвенцію і дозволив будувати греблю Гувера і ключові елементи системи зрошувальних каналів. 21 грудня його підписав президент К. Кулідж. Однак перші кошти на будівництво греблі були виділені лише в липні 1930 р., коли президентом став Г. Гувер.

Щодо долі Федеральної енергетичної комісії, то у 1920-х рр. «консерваціоністи» неодноразово ставили під сумнів здатність її

членів, які мали безпосередні обов'язки у рамках своїх міністерств, здійснювати належний розвиток водних ресурсів. Тому у 1930 р. Конгрес замінив членів комісії п'ятьма незалежними спеціалістами, яких запропонував президент [141].

Інша доля спіткала гідроенергетичний проект на річці Теннессі. Гідротехнічне будівництво у цьому регіоні було вперше розпочато ще в роки Першої світової війни. Розширення виробництва вибухових речовин поставило на порядок денний питання спорудження заводу з виробництва азоту, робота якого вимагала великої кількості електроенергії. Це обумовило необхідність будівництва гідроелектростанції та греблі біля міста Масл-Шолс. Але перш ніж ГЕС і завод збудували, війна закінчилась і необхідність в азоті відпала, а виробляти добрива не входило в плани федерального уряду. Подальше будівництво заводу велося з перервами до 1925 р., однак не було закінчено. Цей проект відновили вже за президентства Ф. Рузвельта, який ініціював Програму розвитку долини річки Теннессі. Вона стала одним із найбільших здобутків його політики «Нового курсу».

У період «проспериті» у Сполучених Штатах були здійснені і перші державні заходи щодо боротьби з повенями, хоча їх важливість неодноразово підкреслював у своїх зверненнях до Конгресу ще Т. Рузвельт. Причиною цього стала одна з найбільш руйнівних повеней в історії США, що сталася в 1927 р. на річці Міссісіпі. Від повені (вона охопила територію понад 70 тис. км²) постраждало понад пів мільйона чоловік. За даними американських істориків, 637 тис. чол. (94% від усіх постраждалих), змушених переселитися, були жителями трьох штатів – Арканзасу, Міссісіпі та Луїзіани [116, с.17-35]; 69% з 325 тис. чол., які проживали в таборах допомоги, були афроамериканцями [75, с.1-29]. Чикагська газета «Дейлі Тріббюн» описувала жахливі сцени уламків та руїн, залишків міст у вигляді димарів, що стирчали над водою, самі ж будівлі повністю зникли у брудних водах Міссісіпі. Повінь нанесла економіці країни збитки на суму понад \$400 млн і дала додатковий стимул так званій Великій міграції з південних штатів, у результаті якої американці, переважно чорношкірі, що займалися сільськогосподарською працею, переїхали до індустріальних центрів, які знаходились у центральних та північних штатах. Найбільша їх кількість осіла в Чикаго [244, с.61-63]. Цей рух населення посилив міжрасове напруження в США.

Значні матеріальні витрати на ліквідацію повені були зумовлені неефективною діяльністю органів місцевого самоврядування та відсутністю будь-якого федерального плану допомоги в разі стихійних

лих. Повінь, яка викликала в американському суспільстві громадський протест, привела до розуміння того, що проблеми національного масштабу (природні лиха) мають контролюватися державою і вирішуватися комплексно. На розуміння цього з боку можновладців вказує аналіз документів 69-го Конгресу, що свідчать про її безпосередній вплив на прийняття першого антиповеневого законодавства [29]. Закон про боротьбу з повенями (The Flood Control Act), прийнятий у 1928 р., сприяв підвищенню рівня інформованості населення щодо досягнень у теорії і практиці відповідної діяльності і статусу превентивних заходів, а також посилив дебати щодо ролі у цій діяльності місцевих органів влади. В американській історіографії навіть існує думка (зокрема її висловлює Дж.Беррі), що однією з причин поразки К. Куліджа на президентських виборах стала Велика повінь на Міссісіпі та пов'язані з нею суспільні трансформації. Натомість Г. Гувер, який обіймав посаду Секретаря торгівлі і відповідав за ліквідацію її наслідків, значно посилив свої політичні позиції [116].

Впровадженням цього закону займався Інженерний корпус армії США, який побудував найдовшу на той час в світі систему набережних, що стримували «високу» воду, та канали для відведення надмірного потоку ріки Міссісіпі. Водночас ці заходи спрямовувались на ліквідацію наслідків природного лиха; обговорення причин повеней, серед яких важливе місце займало збезлісіння, не здійснювалось. Також у 1920-х рр. не було приділено достатньої уваги зрошенню територій з посушливим кліматом. Станом на 1930 р. відповідні проекти охопили лише 30 районів з територією 1,5 млн ас, на реалізацію яких витратили \$11,5 млн, що дозволило відновити лише 123,5 тис. ас [127]. Лише у 1930-х рр., коли низка штатів зіштовхнулася з проблемою значних пилових буревіїв, державна політика в цій царині була поставлена на порядок денний політичної еліти США.

Одним із найбільш успішних напрямів природоохоронної політики США в період «проспериті» стало створення національних лісів і парків. Закони цього періоду спрощували придбання територій для таких потреб. У 1922 р. набрав чинності Закон про загальну земельну біржу (The General Land Exchange Act), який президент В. Гардінг підписав 20 березня. Він надав Лісовій службі право здійснювати обмін рівноцінними земельними ділянками з власниками приватних територій з метою створення державних заповідників [44]. Голова служби В. Грілі високо оцінював його значення, зазначивши, що цей закон, ймовірно, буде розглядатися як один із півдюжини найважливіших законів, що стосуються національних лісів.

Не менш важливим нормативним актом став і Закон Кларка-Макнарі (The Clarke–McNary Act), який набрав чинності в 1924 р. Він значно розширив права держави щодо придбання земель у верхів'ях річок, на яких здійснювалась навігація, для включення їх до складу національних лісів. Фактично цей закон створив умови для реалізації прийнятого ще в 1911 р. Закону Вікса-МакЛіна, який хоч і декларував такі можливості, але через відсутність оцінки земель не працював. Згідно до Закону Кларка-Макнарі, федеральний уряд виділяв штатам щорічно від \$3 до \$10 млн., які повинні були поповнюватися за рахунок місцевих дотацій, для захисту лісів від вогню та іншої руйнівної діяльності людини [179, с.179]. Він стимулював збільшення лісонасаджень у всіх штатах, посилював контроль за повеннями та ерозією ґрунтів. Розширив ці заходи прийнятий у 1926 р. Так званий Закон про відпочинок і громадські цілі (Recreation and Public Purposes Act) надавав Державному секретарю право розпоряджатися будь-якими державними землями і виділяти їх організаціям для суспільних і рекреаційних цілей [43].

Унаслідок впровадження цих законів станом на 1930 р. у США існувало 149 національних лісів загальною площею 183,2 тис. ас та 99 національних парків площею 10,5 тис. ас. Невпинно зростала і кількість національних монументів: у 1920 р. їх було 37, у 1925 р. – 55, у 1930 р. – 59 [87, с.396]. Лише у 1929-1933 р. під час президентства Гувера площа національних парків зросла на 40%.

Розвиток національних лісів і парків загалом відбувався схожим шляхом. Його можна простежити на прикладі діяльності Служби національних парків. Важливим напрямом її діяльності, крім розширення територій, було їх впорядкування. Велика увага приділялась боротьбі з пожежами. У 1928 р. служба розробила комплексний план запобігання лісовим пожежам і контролю за їх гасінням. Важливе місце в ньому зайняла підготовка персоналу. У 1930 р. вже існувало 50 лісових протипожежних патрулів, а у Відділі лісового господарства призначили першого експерта з питань протипожежного контролю. Крім цього, увага приділялась благоустрою, проведенню досліджень, ліквідації негативних наслідків антропоцентричного підходу до лісів, який укорінився у практиці лісокористування протягом попереднього століття. Зокрема досить гостро постало питання винищення багатьох хижаків, вирубки цінних порід дерев, використання у парках гербіцидів і пестицидів. Керівництво служби намагалося мінімізувати негативні наслідки таких дій шляхом роз'яснювальних публікацій у наукових і популярних

виданнях і політичних заяв. Дж. Райт, фахівець з дикої природи, видав у 1932 р. книгу «Фауна національних парків», в якій розробив головні напрями дослідження дикої природи. Його навіть призначили головою Відділу дикої природи, який створили у складі Департаменту сільського господарства. Проте після його передчасної смерті в 1936 р. у країні не знайшлося фахівця федерального масштабу, який би працював у цьому напрямі. Тому багато ідей щодо захисту дикої природи були відроджені лише в другій половині XX ст. О. Леопольдом. Загалом у 1930 р. у США було здійснено 17 тис. обстежень лісових і паркових територій [215, с.271].

Питаннями благоустрою земель опікувався Відділ біології Департаменту сільського господарства, який для будівництва дамб, колодязів, теплиць, доріг, прокладання телефонних комунікацій, заснування сховищ для тварин отримав у 1926 р. \$3 млн, та Бюро рослинництва, фінансування якого було значно меншим – \$58 тис. [56, с. 37]. Велике значення надавалося організації сховищ для тварин як на державному рівні, так і в штатах. Значну роль при цьому відігравала система зоопарків. Так, лише завдяки їй було відновлено поголів'я лосів, яких завезли у зоопарки 25 штатів, де вони почали розмножуватися в неволі.

Однак закони з охорони флори і фауни 1920-х рр. було нечисленними. У 1924 р. Конгрес дозволив оренду державних земель за межами національних лісів з метою розведення хутрових звірів. Цей крок сприяв залученню приватного фінансування до відновлення поголів'я багатьох видів тварин. Закон про охорону мігруючих птахів (The Migratory Bird Conservation Act) (також відомий як Закон Норбек-Андресена (The Norbeck-Anderson Act)) набрав чинності 18 лютого 1929 р. Він легітимізував створення Комісії з охорони мігруючих птахів (The Migratory Bird Conservation Commission), яка повинна була розглядати та затверджувати будь-які ділянки землі та/або води, рекомендовані Секретарем внутрішніх справ для купівлі чи оренди територій, призначених для охорони таких видів. Пізніше встановлення ціни на купівлю чи оренду ділянок було покладено на створену у 1940 р. Служби охорони риб і дикої природи США. Комісія здійснила велику роботу щодо створення нових притулків для водоплавних птахів. Федеральний статус цього закону зробив його виконання обов'язковим для всіх штатів [74, с.22]. Наприкінці 1920-х рр. почала працювати спеціальна комісія Сенату з питань охорони дикого життя.

Формування напрямів природоохоронної політики США у 1920-х рр. тісно пов'язано зі змінами, що відбулись в американському суспільстві

у період «проспериті», зокрема з формуванням споживацтва (маємо на увазі тенденцію до зростання масового споживання матеріальних благ і формування відповідної системи цінностей). Цьому сприяв економічний підйом і пов'язані з ним соціально-економічні тенденції розвитку країни. У цей час суттєво прискорились темпи урбанізації, внаслідок чого вже у 1920 р. чисельність міського населення перевищила сільське. У містах зменшилось безробіття, зросла заробітна плата, що сприяло зростанню добробуту американців. Розвиток нових технологій і якісні зміни в організації праці зменшили робочий час працівників і сприяли появі більш тривалих періодів відпочину. У людей з'явився не лише вільний час, а і потреба отримати нові емоції і враження, відкрити далекі та непізнані куточки Америки. Невисока вартість автомобіля – \$300 при середньорічному заробітку робітника промисловості близько \$1,3 тис. перетворила його з предмету розкоші на засіб пересування, доступний багатьом американцям, що дозволило їм пересуватися на далекі відстані. Сукупність цих факторів стимулювала розвиток індустрії розваг і відпочинку та підвищила попит на відповідну інфраструктуру й місця, які могли б задовольнити нові вимоги американців. Це актуалізувало дискусію щодо можливостей використання національних парків, зокрема у вигляді місць для відпочинку.

Лісова служба США, яка відчувала постійну нестачу фінансування, прагнула залучити до співпраці ландшафтних архітекторів. Американське товариство ландшафтних архітекторів (ASLA) всіляко заохочувало використання службою цих фахівців. Воно звернулось до Комітету з асигнувань Конгресу щодо виділення коштів для створення рекреаційного фонду Лісової служби. Перша спроба отримати \$50 тис. у 1922 р. закінчилась невдачею. Однак наступного року Конгрес виділив на потреби санітарії, боротьбу з вогнем і супутні рекреаційні об'єкти вже \$10 тис. У 1925 р. для проведення рекреації Лісова служба отримала досить великі асигнуваннями – \$ 37 тис, які були спрямовані переважно на облаштування кемпінгів. У 1930 р. ця сума зросла до \$ 52 тис. Ці інвестиції дозволили створити у 150 національних лісах кемпінги, хоча і досить прості. У 1930 р. Головний Лісник США Р. Й. Стюарт повідомив, що кількість повністю або частково облаштованих кемпінгів зросла до 1493 [76].

З 1916 по 1932 рр. Службу національних парків очолив С. Мазер, який згуртував навколо себе потужну команду однодумців (до неї входив і його заступник, а згодом – і наступник Г. Олбрайт), за якою закріпилась неофіційна назва «люди Мазера». Він мав надзвичайно

великий вплив на розвиток цієї установи та на формування засадничих напрямів охорони національних парків протягом кількох наступних десятиліть. Мазер перетворив невелику організацію на ефективну авторитетну установу, яка не мала аналогів у федеральному уряді. Управління нею було побудовано за своєрідною бізнес-моделлю за зразком корпоративного управління приватних компаній, що дозволяло уникнути зайвої бюрократії і неповороткості, притаманної багатьом державним інституціям.

Перше завдання, яке Мазер поставив перед службою, полягало у розробці повноцінної концепції розвитку системи національних парків, яка, на думку членів команди, повинна була слугувати не лише місцем натхнення та виховання громадян, а і майданчиком для активного відпочинку, полювання та рибальства. Ця позиція відображала погляди багатьох американців на національні парки і прагнула поєднати «прагматичний» та «естетичний» підходи до їхнього розвитку. У листі до нього Секретар внутрішніх справ Лейн виклав такі принципи розвитку системи національних парків: збереження їх в абсолютно незмінній формі для використання сучасних і майбутніх поколінь, виконання функції використання, мониторингу, підтримки здоров'я та задоволення американців, підпорядкування всіх рішень, що впливають на державне чи приватне підприємництво в парках, національним інтересами [264, с.28].

Крім того, важливим питанням було привернення додаткового фінансування, адже комерційна діяльність національних лісів і парків стала важливим джерелом отримання прибутку. Наприклад, Йеллоустонський національний парк заохочував розробку меліоративних проектів на річці Фокс та озері Йеллоустон (іригаційний проект «Монтана»); національний парк «Секвойя» використовував кошти від експлуатації дороги «Джанет Форест» (у 1919 р., він отримав \$55 тис.) [73, с.37]. Однією з головних проблем їх розвитку у 1920-х рр. залишалась і відсутність зручного транспортного сполучення, що обмежувало можливості внутрішнього туризму.

Широкий суспільний інтерес до розвитку національних парків і зміни в житті американського суспільства спонукали президента США К. Куліджа у 1924 р. скликати Національну конференцію з питань відпочинку на свіжому повітрі. У квітні він заявив: «Ця конференція покликана заохотити американців скористатись більшою кількістю можливостей і переваг Америки... Рекреація спрямовується на покращення життя американців, вона стосується безпосередньо їхнього благоустрою... Протягом останнього десятиліття значно зміцніло

бажання американців відпочивати на свіжому повітрі. За цей час на рівні федерації, штатів, муніципалітетів та приватними особами було реалізовано багато проєктів з рекреації. Життя на відкритому повітрі – прекрасна можливість сформувати характер і народити дух свободи американців... Нашим завданням у цій країні має бути зміна відпочинку на повітрі для бідних та багатих... Функцією федерального уряду є будівництво шосе, сховищ для тварин, птахів і риби, що має вирішальне значення для відкриття їхніх можливостей для громадян... Загальнонаціональною метою має стати не лише координація під керівництвом уряду діяльності щодо створення інфраструктури для відпочинку на свіжому повітрі, але і розробка програми розвитку цієї діяльності» [1].

Для підготовки цієї програми створили координаційний комітет, до складу якого увійшли Дж. Вікс – Секретар військових справ (голова), Х. Ворк – Секретар внутрішніх справ, Г. Уоллес – Секретар сільського господарства, Г. Гувер – Секретар торгівлі, Дж. Девіс – Секретар праці. Перша Національна конференція з питань державних парків повинна була допомогти розробити цю програму.

Вона відбулась 22–24 травня 1924 р. у Вашингтоні і зібрала понад 300 делегатів з 48 штатів, округу Вашингтон і Канади та 128 організації. Серед них були представники департаментів консервації національних парків штатів; адміністратори муніципальних парків; видатні науковці та ландшафтні дизайнери; історичні товариства та товариства з охорони дикого життя; фермерські та садівницькі асоціації; комерційні клуби; групи вивчення природи. Наведемо лише декілька назв організацій, чиї представники були присутні на конференції: клуб «Сьєрра»; «Національна муніципальна ліга»; «Американське товариство охорони живописних та історичних місць»; «Генеральна федерація жіночого клубу»; «Клуб мандрівників Америки»; «Бюро біологічних досліджень США»; «Федеральна рада хайвеїв»; «Асоціація автомобільних доріг Парла». Теодор Рузвельт був обраний виконавчим секретарем зустрічі, а секретарі Вікс, Воркс, Уоллес і Гувер – почесними співголовами.

На конференції зіткнулися прихильники двох протилежних підходів до розвитку системи національних парків, що унаочнено в дебатах стосовно їхнього визначення і функцій. Справа в тому, що згідно до Закону щодо створення Служби національних парків рекреація не входила до напрямів її діяльності, що давало аргументи противникам її розвитку. С. Мазер вважав по-іншому. На його думку, до категорії національних парків слід відносити території, які мають «більш ніж

локальний інтерес», є районами «визначальної та найвищої якості» та місцями, що мають «унікальні риси національного значення». Він дотримувався думки, що необхідно прийняти уніфіковані стандарти розвитку системи національних парків та розвивати в них туризм. Створення відповідної інфраструктури – доріг, кемпінгів, автокемпінгів тощо – мало сприяти не лише фінансовій підтримці розвитку парків, а і збільшенню їхньої привабливості для населення. Його підтримали представники Техасу – губернатор штату П. Неф і Голова відділення Служби національних парків у Техасі Колп. Останній виступав за будівництво у парках швидкісних магістралей, які б заохотили автомобільний туризм і стимулювали розвиток економіки штатів. Дж. МакФарланд – голова Американської громадської асоціації, розглядав державні парки, як майданчики для гри і відпочинку сімей, які не мали можливості відвідати національні парки, розташовані далеко від місць їхнього проживання. В. Говард, помічник суперінтенданта національних лісів штату Нью-Йорк, заявив, що державні парки Катскілл та Адірондак знаходяться в межах 12-годинних подорожей 20 млн. американців, а тому є «найбільш важливими майданчиками відпочинку у Сполучених Штатах» і розвиток інфраструктури для рекреації значно підвищив би інтерес до їх відвідування. Ця група учасників акцентувала увагу на необхідності розвитку рекреації та автомобільного туризму. Їх опоненти (до цієї групи належав архітектор Дж.Дженсен з Чікаго) вважала пріоритетною якісну управлінську та адміністративну роботу, яка полягала у розробці цілей, завдань і методів подальшого розвитку цих територій. Однак були і такі учасники, які вважали, що рекреація має бути однією з функцій національних парків, але не метою їх створення (цієї точки зору дотримувалися представники штату Айова).

Учасники заходу виступили за розширення ролі держави в організації відпочинку на свіжому повітрі, особливо у проведенні інвентаризації існуючих об'єктів і ресурсів і керуванні спорудженням і обслуговуванням місцевих парків та ігрових майданчиків. Було запропоновано створити постійнодіюче агентство або комісію з розвитку федерального відпочинку на природі і скоординувати зусилля державних установ, що відповідали за управління природними ресурсами, включаючи лісове та рибне господарство, птахів, національні ліси та парки, пам'ятники; сприяти конкретним проектам та науковим дослідженням і планам практичного застосування знань для використання і задоволення рекреаційних цінностей; розширити систему національних парків, створити стандарти їх розвитку;

розробити довгострокову програму придбання національних лісів, посилити співробітництво зі штатами; реорганізувати національні пам'ятки з метою стандартизації; створити в індійських резерваціях зони рекреації та дикого життя та ін. Підсумковий документ отримав назву «Національна конференція з питань відпочинку на свіжому повітрі: звіт про епітоміювання результатів найважливіших фактів. Пошук обстежень і проєктів, які були проведені під егідою Національної конференції з питань відпочинку на свіжому повітрі». Серед інших тем у цю доповідь включили аналіз міських та окружних парків, навчальні програми для прихильників рекреації, інформацію про особливості рекреації у різних місцях та про механізми координації діяльності національних лісів і парків [137, с.28-43].

Головним здобутком цієї конференції можна вважати низку ідей, схвалених у прикінцевій резолюції, які у певному сенсі стали орієнтирами розвитку національних парків і лісів у наступні десятиліття. Зокрема наголошувалось на важливості державних парків для підтримки національного патріотизму, бізнесу та громадського життя і необхідності включення до них не лише організованих місць для рекреації, а й земель, які мають охоронятися, зокрема, прерій, лісів, рік, озер, гір. Підкреслювалась необхідність перетворення охорони дикого життя на одне з головних завдань існуючого покоління та важливість полегшення доступу населення в державні парки; потреба зберігати нарівні з державними парками і монументами історичні місця, які мають розглядатися як території отримання досвіду і натхнення. Особлива увага приділялась створенню хайвеїв (швидкісних трас), які мали полегшити сполучення між містами, штатами та у рамках всієї країни.

Через два роки після конференції Конгрес відреагував на зростаючу потребу у рекреаційних територіях шляхом прийняття Закону про відпочинок та громадські цілі (The Recreation and Public Purposes Act). Він дозволив штатам, округам і муніципалітетам купувати землі для потреб рекреації за низькими цінами [115].

Друга Національна конференція з питань відпочинку на свіжому повітрі відбулась 20–21 січня 1926 р. у Колумбії та зібрала представників понад 100 організацій. Перед її учасниками було поставлено завдання визначити конкретні цілі політики у цій галузі та методи їх досягнення. На ній виступив О. Леопольд, який представляв Лісову службу. Він обстоював необхідність збереження у США дикого життя під час розвитку рекреаційних проєктів [69].

Третя Національна конференція з питань відпочинку на свіжому повітрі була проведена у 1928 р. Її почесним головою, як і на попередніх конференціях, обрали Т. Рузвельта. Учасники зосередили головну увагу на огляді практичних заходів, наприклад, рекреації для промислового сектору, тренінгах персоналу, рекреаційних ресурсах на федеральних землях, внеску музеїв у справу рекреації [63]. Проведення цих конференцій засвідчило, що у період «проспериті» відпочинок на свіжому повітрі вийшов за межі теоретичних диспутів і все більше почав набувати практичний вимір. Про певні успіхи рекреації у період «проспериті» свідчить зростання витрат населення США на рекреаційну активність. Так, з 1921 по 1930 рр. вони зросли майже вдвічі (з \$2 млн до \$3,99 млн) [87, с.400]. Кількість рекреаційних споруд у муніципальних парках і парках округів зросла з 1,627 тис. у 1921 р. до 2,708 тис. у 1930 р. [87, с.399].

У 1928 р. Спільний комітет з рекреаційного огляду федеральних земель Американської асоціації лісів та Асоціації національних парків опублікував звіт «Ресурси федеральних земель». У доповідь включили розділ про необхідність розвитку національної політики з рекреації і різних елементів планування земель, які були необхідні у процесі її формування. Автори писали: «Рано чи пізно федеральний уряд має планувати і забезпечувати перспективний шлях адаптації відпочинку. Планування розвитку федеральних земель повинно знайти своє пропорційне місце в мозаїці планування нації, узгодитись з плануванням міських і регіональних земель, надати населенню можливість насолоджуватися матеріальним і духовним багатством, на яке воно має право і яким наділила країну природа» [264, с.133].

У цей час ідея планування усі більше почала поширюватися в американському суспільстві. Тенденції розвитку США 1920-х рр. – урбанізація, зростання кількості автомобілів – зумовили зародження політики планування населених пунктів. Це передбачало планування не лише забудови та інфраструктури, а і зон відпочинку, включаючи парки. У 1923 р. у США була створена Асоціація регіонального планування Америки (Regional Plan Assosiation) – невелика, неформальна група архітекторів, соціологів і лісників, які пропагували цей підхід. У 1924 р. Т. Адамс розробив концепцію «плану землекористування», у якому виділив чотири шляхи використання земель у штатах – для потреб бізнесу, проживання, відпочинку та сільського господарства. На її основі розробили перший комплексний план розвитку міста Нью-Йорк та його околиць. Деякі елементи цієї

політики почали впроваджуватися і у таких містах, як Нью-Йорк, Чикаго та Сан-Франциско [111, с.457-483].

У 1928 р. набрав чинності Закон про стандарти містобудування (The Standard City Planning Enabling Act), в якому визначались елементи плану регіонального розвитку, зокрема: «загальне розташування, обсяги і особливості вулиць, парків, майданчиків і відкритих приміщень, громадських будівель і об'єктів комунального господарства»; «загальне розташування лісів, сільськогосподарських та відкритих територій з метою консервації, харчування та водопостачання, санітарії та дренажу або захисту майбутнього міського розвитку»; «зонування для контролю за висотою та площею... будівель і приміщень і за щільністю населення» [50]. Хоча цей закон не стосувався безпосередньо охорони довкілля, він закладав основу для планування використання таких природних ресурсів, як ліси, парки, водоймища, флора і фауна, що передбачало певні елементи їх розвитку та збереження. У наступні роки на цій основі почав розвиватися ландшафтний дизайн, що свідчить про формування не лише матеріальних, а й естетичних потреб американського суспільства.

Наприкінці 1920-х рр. відбулись помітні зрушення в політиці збереження історичних пам'яток. З 1916 по 1928 рр. кількість підвідомчих Службі національних парків історичних і археологічних районів зросла до 16. Діяльність агентства щодо придбання, збереження і розвитку історичних і археологічних парків значно активізувалася після призначення 12 січня 1929 р. директором Г. Олбрайта, який перебував на цій посаді до 1933 р. Він фактично запровадив «з нуля» курс історичної презервації (охорони історичних пам'яток), якому судилося істотно вплинути на напрями розвитку системи національних парків у наступні десятиліття.

Зростаюча роль у системі національних парків територій, які мали історичне значення, та широкий спектр нових питань і проблем привели до створення в 1931 р. Відділу історії на чолі з Г. Брайантом. Його головою призначили В. Шателена, який до цього обіймав посаду голови Відділу історії та соціальних наук Небраського державного педагогічного коледжу в Перу. До його обов'язків входило: розширення та координація історико-археологічної дослідницької програми Служби національних парків; сприяння формуванню та реалізації політики збереження історичних пам'яток; вивчення необхідності придбання нових територій та техніки для реставрації і реконструкції; надання професійного судження стосовно нових пропозицій Конгресу.

Ставши до роботи, він зіштовхнувся з проблемою відсутності чіткого розуміння співробітниками діяльності, пов'язаної з історичними пам'ятками, адже проблема історичних цінностей не обговорювалась серед широких кіл американського суспільства. У листопаді 1931 р. Шателен ініціював проведення у Вашингтоні конференції з історії США. Її головне завдання він бачив у розробленні загальної філософії та конкретних програм агентства у цій царині. Конференція прийняла низку рекомендацій, які Шателен підтримав і запропонував включити до документів, що визначали напрями діяльності служби і її співробітників щодо охорони історичної спадщини. Наведемо найголовніші тези:

- історична діяльність є частиною освітньої діяльності Служби національних парків;
- всі відповідальні працівники служби повинні мати багатосторонні знання, необхідні для інтерпретації парків чи пам'ятників;
- історик має бути готовим в будь-який час поширювати достовірну інформацію та здійснювати це максимально цікавим способом;
- історик повинен якнайшвидше зробити точну і всеосяжну інвентаризацію або бібліографію всіх видів історичного матеріалу, що стосуються парку, де він працює, або пам'ятника;
- історик має готувати привабливі історичні інформаційні бюлетені або брошури, що стосуються парку або пам'ятника, де він працює;
- необхідно купувати, вивчати та каталогізувати в бібліотеці парку трактати, статті та книги, що стосуються особливих фаз історичної роботи та проблем на території парку або пам'ятника;
- до завдань історика входить підготовка і проведення переговорів, лекцій та інструктажів, а також надання інтерпретаційних послуг у підвідомчому парку чи пам'ятнику;
- історики парків і пам'ятників мають готувати регулярне щомісячне видання накшталт «Записок природи»;
- історик зобов'язаний допомагати в підготовці музею чи бібліотеки; збирати архіви і брати участь у всіх польових роботах або роботах, що стосуються підвідомчого пам'ятника [264, с.162-164].

Для подальшого розвитку і вдосконалення діяльності Відділу історії 19 листопада 1932 р. голова Служби національних парків Олбрайт призначив комітет у складі Е. Шателена та Р. Толла – керівника

Національного парку «Йеллоустоун». 12 грудня вони оприлюднили доповідь, в якій вказали на надзвичайну важливість запровадження стандартів національних історичних об'єктів, а також переліку і класифікації територій, що мають відношення до розвитку нації. Водночас автори підкреслили недоцільність, неекономічність і шкідливість вивчення історії кожної окремої території США без співставлення з іншими. Крім того, було наголошено на важливості включення до історичних об'єктів пам'яток військового значення і всіх типів районів, історично важливих для національного розвитку. Однак автори зазначили, що не всі з цих об'єктів становлять історичну цінність, адже надання їм цього статусу часто здійснювалось під тиском зацікавлених осіб.

Пізніше, 21 квітня 1933 р., Шателен подав меморандум помічнику директора служби А. Демараю, в якому докладно виклав свою концепцію історичної програми, яку повинна впроваджувати Служба національних парків. Зокрема він писав: «Я думаю, що історична робота служби залежить від існування «історичного» розуму в тих, хто контролює адміністрацію, або принаймні їхньої готовності залишити цю роботу фахівцям з історії. Звичайно, можна стверджувати, що ті, хто має владу та можливість, можуть придбати для служби в ім'я нації одне чи інше історичне місце, керуючись одним або багатьма стандартами відбору. Однак те, які місця купуються і як вони потім будуть інтерпретуватися, покаже лише довгострокова перспектива; тоді стане зрозуміло, чи знаємо ми, що робимо. Якщо не існує справжньої філософії історії, ми будемо проводити багато часу в академічних дискусіях про той чи інший музей або антикварну проблему і ніколи серйозно не вирішимо більших завдань. Історик є експертом, і їх відносно мало. Історик є філософом, оскільки його творчість є по суті синтетичною. Він постійно вивчає причини і наслідки, процеси, закономірності та цикли, коротше все, що пов'язано з розвитком і взаємозв'язком людей у їх середовищі та записом того, що він бачить. Його професійні знання були отримані у процесі досліджень – не просто багатьма фактами, – але й багатьма процесами та моделями... Жодна концепція історичної діяльності Служби національних парків не завершена, якщо вона не намагається пов'язати індивідуальну проблему з більшими зразками історії... Сукупність місць, які ми обираємо, повинна дозволити нам розповісти більш-менш повну версію американської історії. Беручи до уваги те, що наша історія – це серія процесів, що характеризуються певними стадіями розвитку, наші місця повинні ілюструвати та забезпечувати можливість інтерпретації цих

процесів на певних рівнях зростання. Недоцільно федеральному уряду брати під опіку багато незв'язаних історичних пам'яток, незалежно від того, наскільки важливим може виявитися будь-яка з них на даний момент. Я відчуваю, що ми повинні вибрати підстави, на яких можна розвивати і розширювати нашу (історичну) філософію» [264, с. 164-166].

Першою історичною програмою у національних парках, яку впровадила служба, була програма Колоніальних національних пам'ятників. Поштовхом до її реалізації стало святкування 150-ти річчя капітуляції англійської армії генерала Корнеліуса біля Йорктауну під час Війни за незалежність США. Серед тисяч присутніх на цій урочистій події були президент Г. Гувер, його кабінет, тринадцять губернаторів штатів, які раніше були колоніями, Ф. Рузвельт, учасник Першої світової війни генерал Дж. Першинг. Програма розпочався зі створення у Вірджинії двох парків – 23 січня 1930 р. – Національного пам'ятника у місці народження Дж. Вашингтона і 30 грудня 1930 р. – Колоніального національного історичного парку.

У 1931 р. у Відділі історії почали працювати два професійно підготовлені історики – Ф. Флікінгер, вчитель коледжу Вільяма і Марії, та Е. Кокс, аспірант університету з Вірджинії. У червні 1931 р. до них долучився У. Робінсон, який написав кілька історичних робіт про флот Конфедерації [55]. Вони розробили програму документального дослідження та планування земельних робіт, реставрації, охорони та інтерпретації історичних будівель, що стало основою для розвитку цієї програми.

2 березня 1933 р. президент Гувер підписав закон про створення Національного історичного парку Моррістаун. Його відкрили 4 липня. У своєму річному звіті за 1933 р. директор Служби національних парків Каммерер зазначив: «Моррістаун був обраний першим національним історичним парком, оскільки протягом усього темного часу революційної війни він служив базовою лікарнею колоніальної армії, а взимку 1776–1777 рр. і 1779–1780 рр. був основним місцем стоянки американських армій... Я очікую, що історичні парки в майбутньому утворюють важливу одиницю в системі національних парків та пам'ятників, а історичні сили цього відомства проведуть ретельне вивчення видатних історичних подій нації і розроблять програму створення додаткових парків цього типу».

Пізніше Шателен згадував, що створення Моррістауну мало великий вплив на розвиток історичної програми Служби національних парків. «Вона була точкою відліку у розвитку... дала нам шанс, перш за все, розробити нову концепцію... національного історичного парку і

використати великі цінності Моррістауна... Ми могли не тільки застосувати термін «Національний історичний парк»... а і в адміністративному порядку створити таку історичну програму вперше...», – писав він [264, с.167-171].

У 1920-х рр. Сполучені Штати зробили низку кроків з розвитку міжнародного співробітництва з охорони природи. У 1924 р. розпочала роботу Міжнародна комісія з рибальства у Північній Атлантиці, що сконцентрувала діяльність навколо різкого кількісного зменшення косяків оселедця, який історично був найбільш популярним видом промислової риби. Комісія розробила міжнародну програму щодо відновлення ресурсів оселедця, яка передбачала сезонний вилов риби. Запроваджувалось обмеження рибного промислу з кінця березня по 15 жовтня; встановлювались кількісні показники вилову риби (46 млн штук на рік). Крім того, у 1930 р. Сполучені Штати уклали двосторонню угоду з Канадою про врегулювання питання прикордонного вилову риби у Північній Атлантиці.

У сучасному науковому дискурсі існують кардинально протилежні погляди на природоохоронну політику епохи «проспериті», що загалом відображає її суперечливий характер і поточні дебати про те, як найкраще захистити навколишнє середовище, не вступаючи в протиріччя з економічним розвитком. Адже державна екологічна політика по своїй суті спрямована не лише на попередження деградації довкілля, а і на врегулювання соціально-економічної діяльності, яка має безпосередній вплив на довкілля, що так чи інакше обмежує діяльність приватних акторів.

Наприклад, Пізані стверджує, що і в період «проспериті» політику консервації було продовжено [223, с.123-156]. Така ж оцінка подій спостерігається і у Д.С. Свайна, який вважає, що не дивлячись на незначний інтерес президентів Гардінга і Куліджа до довкілля і амбівалентне ставлення Гувера до природних ресурсів, 1920-ті рр. були досить продуктивними для охорони природи в США. Він робить висновок, що саме в цьому десятилітті була закладена основа для подальших досягнень у цій царині зокрема під час «Нового курсу» президента Ф. Рузвельта. На його думку, бездіяльність багатьох посадових осіб збалансовувалась активною громадською позицією таких прихильників консервації, як Г. Пінчот, В.Б. Грілі, Р. Стюарт, С. Мазер, Г. Олбрайт [253]. К. Клементс досить високо оцінює заслуги президента Гувера, аргументуючи це тим, що ще на посаді Секретаря торгівлі він провів першу Національну конференцію з відпочинку на свіжому повітрі; прийняв перший федеральний закон стосовно

обмеження забруднення нафти в судноплавних водах і захисту лосося, що розпочало контроль за наслідками індустріалізації; сприяв прийняттю стандартів пиломатеріалів для зменшення відходів лісових ресурсів; пропагував доступне житло неподалік від зелених зон, що змусило багатьох американців замислитись про екологічний вимір їхнього життя. У 1924–1925 рр. він навіть певний час очолював Асоціацію національних парків. Філософія консервації Гувера полягала в тому, щоб ефективніше використовувати природні ресурси, ніж взагалі не експлуатувати їх. Її відображає відомий вислів президента: «Кожна краплина води, що йде до моря без повного комерційного повернення до нації, є економічною втратою». Це дає підстави Клементсу зробити висновок, що зусилля Гувера в царині консервації були спробою збалансувати економічне зростання і охорону природи [131].

Не дивлячись на такі схвальні оцінки, не можна обійти увагою той факт, що у порівнянні з «прогресивною ерою», природоохоронна політика США доби «проспериті» характеризується зниженням активності. Певним чином на таку ситуацію вплинуло зменшення регулюючих функцій держави і поширення ідеології індивідуалізму, послаблення прогресистського руху, апатія до принципів консервації з боку населення, яке винесло на своїх плечах тягар Першої світової війни. Водночас бурхливий економічний розвиток цього десятиліття сприяв формуванню суспільства споживання, нові потреби якого стимулювали розвиток рекреації, що, в свою чергу, мало позитивний вплив на розвиток національних лісів і парків, зокрема вилилось у деякі кроки з покращення їхньої інфраструктури та менеджменту. Це дозволяє констатувати дуалістичний вплив споживацтва у США в епоху «проспериті» на природні ресурси країни. В американському суспільстві розпочалась ґрунтовна дискусія щодо напрямів розвитку національних лісів і парків, яка тривала і в наступному десятилітті.

ОСОБЛИВОСТІ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ПІД ЧАС ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ ТА ДЕПРЕСІЇ 1930-х рр.

5.1. Екологічні аспекти «Нового курсу» президента США Ф. Д. Рузвельта

Стихійний розвиток ринку в епоху «проспериті» і присутність великого капіталу, який діяв поза рамками загальнонаціонального регулювання, призвели до кризи перевиробництва багатьох товарів. Світова економічна криза, яка розпочалась у 1929 р., стала однією з найбільших у XX ст. Найсильніше вона вразила Сполучені Штати Америки, промислове виробництво яких до 1932 р. зменшилося на 46,2% (для порівняння – в Канаді – на 42,4%, у Німеччині на 41,8%, у Нідерландах – на 37,4%, в Італії – на 33%, у Франції – на 31,3%, у Бельгії – на 30%, у Великобританії – на 16,2%) [99, с. 168-171; 84, с. 160-182]. За роки «Великої депресії» збанкрутували 130 тис. фірм, 19 залізничних компаній, 5,76 тис. банків, а реальний ВВП знизився на 30%. За даними американських дослідників, у 1933 р. безробіття у США досягло 20% (близько 17 млн чол.) [99, с. 151-153].

Нерішучі дії президента Г. Гувера лише загострили ситуацію. Його адміністрація відмовилась від будь-якого втручання держави в справи економіки та приватного бізнесу, посиливши натомість політику торгового протекціонізму. Однак позитивного результату це не дало. Гувер виявився також рішучим противником державної допомоги безробітним, вважаючи що такий крок принизить «стійкість американського характеру». У той час, як в одних штатах фермери були змушені залишати врожай на полях, в інших люди голодували. Безкоштовна роздача хліба та супу з мобільних кухонь і зростаюче число безхатків стали звичайним явищем у багатьох американських містах [199].

Така ситуація обумовила переконливу перемогу на президентських виборах 1932 р. представника демократичної партії Ф. Рузвельта, який випромінював спокій, енергію та оптимізм. У своїй першій інавгураційній промові 4 березня 1933 р. він заявив, що «єдине, чого ми повинні боятися, це сам страх – безіменний, безпричинний, невинуватий терор, який заздалегідь паралізує необхідні зусилля» [3]. Більшість американських дослідників дотримується думки, що Рузвельт вступив на посаду, не маючи чіткого плану виходу з кризи. Однак він уважав, що необхідно щось робити, і якщо якісь заходи не

спрацюють, то шукати нові й більш ефективні [188]. Вже 9 березня була скликана спеціальна сесія Конгресу, у промові до якої президент оголосив засади «Нового курсу».

Заперечуючи політику «грубого індивідуалізму» Г. Гувера, Ф. Рузвельт розраховував подолати кризу, спираючись на вчення видатного англійського економіста Дж. Кейнса, який обстоював ідею широкої участі держави в регулюванні господарського життя. Взявши її на озброєння, адміністрація Рузвельта розробила антикризову програму, яка мала відновити довіру до американської економіки. Наріжним каменем «Нового курсу» стало державне регулювання фінансового сектору (насамперед торгівлі й кредиту, які стали живильним середовищем для кризи перевиробництва), а також економічних і соціальних відносин в країні [150]. Головні заходи здійснювались у рамках таких напрямів: «полегшення» – негайні дії для припинення погіршення ситуації; «відновлення» – тимчасові програми для активізації споживчого попиту; «реформи» – постійні програми, спрямовані на вихід з депресії та попередження її виникнення в майбутньому. Влучне звучання цих слів англійською мовою («relief», «recovery», «reform»; у широкий вжиток увійшла аббревіатура 3R) допомогло запам'ятати їх широким колам населення. Постійні виступи президента по радіо – так звані «бесіди біля каміна» – сприяли підвищенню довіри в суспільстві до урядових дій і формували впевненість, що уряд подолає кризу.

Хоча на даний час існує багато досліджень «Нового курсу», екологічний аспект цієї політики залишається поза увагою фахівців. Більшість науковців вважає, що першочерговим завданням Ф. Рузвельта було подолання наслідків економічної кризи та «Великої депресії». Водночас деякі фахівці вказують і на іншу мотивацію політики президента. Наприклад, Н.М. Махер підкреслює, що «Велика депресія» збіглася з хвилею стихійних лих, у тому числі, з «Пиловим казаном» (періодом сильних пилових бур, що завдали великої шкоди довкіллю і сільському господарству США) та руйнівними повеннями річок Огайо і Міссісіпі, тому найважливішою метою «Нового курсу» стало відновлення економіки після цих природних катаклізмів і запобігання їх повторенню [195, с.18-34]. Ця думка простежується і в оцінці діяльності президента американським науковцем Д. Брінклі, який наголошує, що Ф. Рузвельт блискуче представив завдання консервації як важливі економічні заходи у боротьбі з серйозним безробіттям часів «Великої депресії» [122, с.51-75].

Хоча питання мотивації президента залишається досить спірним, беззаперечним є позитивний ефект на довкілля низки заходів як першого (до 1935 р.), так і другого етапу «Нового курсу». Важливе місце серед них займає організація громадських робіт, що здійснювалися під егідою різних державних установ [153]. Вони спрямовувалися не лише на відновлення і будівництво інфраструктури та навчально-культурних закладів, а і на благоустрій національних лісів і парків, боротьбу з повеннями, ерозією і посухами. Багато з цих завдань постало на порядок денний ще у попереднє десятиліття, однак через брак фінансових і людських ресурсів виконано не було. Використання екології для розв'язання соціальних і економічних проблем у запропонованій Рузвельтом формі громадських робіт було новим словом в американській політиці щодо довкілля, хоча і відбувалося в руслі утилітарного підходу, який сформувався ще в період «прогресивної ери». Рузвельт зробив акцент на антикризовому потенціалі природоохоронної діяльності, поставивши на один щабель екологію й економіку.

Однак не можна сказати, що ідея створення додаткових робочих місць за рахунок природоохоронної діяльності була новою. Ще наприкінці 1920-х рр., за президента Гардінга, в окремих штатах молодь почали залучати до робіт з благоустрою державних лісів, які не вимагали спеціальних знань і вмінь. Лісова служба визначала завдання, а місцева влада екіпувала учасників робіт. Франклін Рузвельт підхопив і розвинув цю ідею і поклав її в основу боротьби з безробіттям, взявши на себе роль координатора громадських робіт. У цьому контексті він безумовно був новатором. Більшість проєктів у цій царині реалізовувалась під егідою Служби національних парків.

У рамках «Нового курсу» адміністрація Рузвельта дала добро на асигнування у розмірі \$500 млн на здійснення допомоги безробітним. Згідно до розділу II Закону про відновлення національної промисловості (National Industrial Recovery Act – NIRA) у березні 1933 р. було створено Федеральну адміністрацію з надання надзвичайної допомоги (Federal Emergency Relief Administration – FERA) на чолі з Г. Гопкінсом (у 1935 р. її змінило Управління громадських робіт (Works Progress Administration – WPA). Одним із проєктів цієї установи була Адміністрація громадських робіт (Civil Work Administration – CWA), яка працювала у 1933–1934 рр. Проєкти в рамках цієї програми спрямовувались на залучення безробітних до відновлення або розбудови інфраструктури (різних споруд, каналізаційних і водних систем, телефонних ліній, парканів, кабін),

включаючи контроль за використанням і очищенням води, запобігання виснаженню ґрунтів або приберегової ерозії. З цією метою у 1934 р. FERA почала впроваджувати програму, яка дозволила купувати у фонд держави території, які не підходили для сільськогосподарських цілей, але були перспективними з точки зору відпочинку. На них реалізовувалися різні демонстративні проекти у сфері сільського господарства, рекреації, дикої природи і розвитку індіанських земель, що дозволяло створити додаткові робочі місця.

У «Заяві щодо діяльності PWA в системі національних парків і пам'яток», зробленій Службою національних парків у червні 1935 р. з приводу створеної ще в 1933 р. Адміністрації громадських робіт зазначалось, що проекти розроблялись з метою «підвищення привабливості наших великих національних парків та історичних святинь, щоб мільйони відвідувачів шукали цілющих роздумів та натхнення їхньою красою. Це мало збільшити подорожі, виробничі можливості та стимулювати торгівлю серед усіх груп, що обслуговують транспортні та спортивні потреби» [264, с.197]. Наголошувалось, що проекти PWA принесли «тисячам інженерів, ландшафтних архітекторів, художників, вчених і студентів їх першу роботу з початку депресії». Фінансування та робоча сила, які отримала служба в рамках програми, «зробили можливими довгострокові та обґрунтовані роботи». Якби їх не включили до національної програми відродження економіки, то їх реалізація була б відкладена на невизначений термін. Фінансування програми щороку зростало: у 1936 р. – на \$2 млн у порівнянні з попереднім, у 1937 – ще на \$1,5 млн [60, с.68-70].

Починаючи з 1 грудня 1935 р., Служба національних парків співпрацювала з WPA, здійснюючи нагляд за 42-ма таборами безробітних, залучених до громадських робіт. Проекти у рамках WPA були впроваджені в 3-х федеральних, 22-х державних округах і в 12-ти муніципальних паркових районах. Крім того, Служба національних парків взяла на себе відповідальність за реалізацію проекту з подолання ерозії земель пляжу вздовж узбережжя Кейп-Гаттерас у Північній Кароліні, для чого збудували піщані паркани, а в дюнах висадили рослини [264, с.99-100].

Вивчення діяльності Адміністрації громадських робіт у співпраці зі Службою національних парків у період з 28 листопада 1933 р. і 28 квітня 1934 р., є гарним прикладом того, як програма надзвичайних громадських робіт у рамках «Нового курсу» доповнювала щоденну роботу з розвитку і благоустрою державних територій. У трьох проектах, що здійснювалися в рамках цієї програми («Національні

капітальні проекти», «Опитування щодо американських історичних споруд», «Національні парки та монументи») задіяли близько 13 тис. чоловіків і 192 жінки [263, с.92].

Однак однією з найбільш відомих екологічно орієнтованих соціально-економічних ініціатив Ф. Рузвельта безперечно є Цивільний корпус охорони природних ресурсів, створений згідно до наказу президента №6101 від 5 квітня 1933 р. У своєму зверненні до Конгресу 21 березня 1933 р. він запропонував набрати тисячі безробітних молодих людей, залучити їх до «армії мирного часу», і «відправити в бій з руйнуванням природних ресурсів країни» [2]. Пізніше він наголошував: «Цивільний корпус з консервації буде... працювати в лісовому господарстві, запобігати ерозії ґрунтів, здійснювати контроль над повеннями та подібними проектами... Ця робота має практичну цінність не тільки внаслідок запобігання фінансовим втратам; вона є засобом створення майбутнього національного багатства. Я переконаний, що ця велика корисна робота по охороні, відновленню та розвитку наших національних ресурсів принесе позитивний результат і буде затребувана протягом тривалого часу» [5]. Багато істориків вважають створення ССС поворотним моментом у розвитку державної екологічної політики США. Від моменту інавгурації Рузвельта 4 березня 1933 р. і до створення першого загону ССС пройшло лише 37 днів.

У сучасному науковому дискурсі щодо діяльності Ф. Рузвельта з подолання «Великої депресії» досить активно дискутуються причини створення корпусу. Такі американські вчені, як А. Перкінс [215], Д. Дюмонд [147] та ін. вважають, що на перше місце президент поставив завдання уникнути потенційної небезпеки, яка загрожувала з боку багатомільйонної армії безробітної молоді. При цьому, на їхню думку, ні про які природоохоронні заходи президент і не думав, адже природа розглядалась лише як сфера використання людських ресурсів. Інші дослідники – Д.Б. О'Келлаген [214], Ф. Фрейдель [157] та ін. наголошують, що при організації громадських робіт Рузвельт виступав саме як захисник природи, а його першочерговою метою стало продовження політики консервації природних ресурсів, започаткованої його дядьком – президентом Т. Рузвельтом. Ця думка простежується і в монографії Д. Брінклі «Правильний спадок: Ф. Рузвельт і американська земля». Автор називає президента головним захисником державних земель США та зазначає, що під керівництвом Рузвельта були побудовані десятки національних парків і мальовничих шосе, збережені незаймані ландшафти, зокрема «Великі Смокі», «Еверглейдс»,

«Джошуа трі», «Біг бенд», Нормандські острови, печери мамонтів, витончені скелі у штаті Юта [124]. Д. Вулнер та Г. Хендерсон називають Ф. Рузвельта справжнім екологом. Вони стверджують, що його глибокий інтерес до консервації природних ресурсів і сьогодні продовжує визначати ідентичність Сполучених Штатів Америки [269].

Табори Цивільного корпусу охорони природних ресурсів були створені в усіх штатах, а також на Гавайях, Алясці, в Пуерто-Ріко і на Віргінських островах. Лише за перші шість місяців після підписання закону відкрилося 1,468 тис. таборів, у яких працювало 250 тис. чол. безробітної молоді, 25 тис. ветеранів війни і 25 тис. лісників. На кінець 1935 р. корпус нараховував вже 500 тис. чол., які проживали в 2,6 тис. таборах. Головою корпусу призначили Р. Фехнера [242, с.95].

29 квітня 1933 р. він затвердив рекомендації щодо різних видів робіт у державних парках, які були розроблені представниками Служби національних парків і представлені Секретарем внутрішніх справ Г. Ікесом. У них відзначено, що «адекватний захист природних ресурсів державних парків передбачає не лише заходи, подібні до тих, що здійснюються у державних лісах (будівництво протипожежних об'єктів, охорона доріг і стежок), а також мають включати розчищення територій від надмірної рослинності і планування цих робіт». Були затверджені наступні види діяльності, яку учасники корпусу мали виконувати в національних парках:

1. Будівництво та ремонт інфраструктури – трас, таборів, місць для пікніків та проживання, туалетів, бань, котеджів, системи водопостачання, каналізації, сміттєспалювальних установок та іншого обладнання для утилізації відходів.

2. Будівництво та обслуговування кімнатних столів, камінів, місць для пікніків, мостів, доріг, пішохідних стежок, гребель, пожежних веж, шаф для збереження інструментів, водойм для боротьби з пожежами [264, с.79-80].

Вся робота в межах районів, що знаходилися під юрисдикцією Служби національних парків, була ретельно спланована досвідченими ландшафтними архітекторами, інженерами парків і лісниками; в історичних та військових парках нагляд за діяльністю учасників корпусу здійснювали їх працівники, які повинні були забезпечити збереження та інтерпретацію історичних цінностей.

До 1 квітня 1935 р. до системи державних парків було включено близько 457 тис. ас, у результаті чого їх територія зросла до 3,65 млн ас. Програма їх розвитку здійснювалась за такими напрямками, як рекреація, реставрація, реабілітація та охорона дикої природи. До її

реалізації були залучені не лише штатні працівники, а і 150 тис. учасників ССС. У червні 1935 р. директор корпусу опублікував звіт про його досягнення. Він зазначив, що учасники ССС побудували: 1,3 тис. км. телефонних ліній; близько 8 млн піших, кінських і автомобільних стежок, 1,93 тис. піших, кінських та автомобільних мостів; 184,175 тис. стрижнів парканів; 899 басейнів та великих гребель; 108 готелів; 67 оглядових веж; було витрачено 100 тис. людино-днів для боротьби з лісовими пожежами, а на площі 164,591 тис. ас здійснені заходи зі знищення комах-шкідників [264, с.83; 85, с.620; 58, с.101]. На момент ліквідації корпусу в 1942 р. Служба національних парків керувала роботою таборів ССС у 655 парках; побудувала 23 рекреаційні демонстраційні зони; впорядковувала 8 територіальних районів долини Теннессі; 29 федеральних зон оборони; 405 державних парків; 42 повітові парки; 75 столичних парків. У цих роботах були задіяні близько 580 тис. чол. [264, с. 92].

Найбільш вдалою діяльністю ССС була у боротьбі проти пожеж. Цьому сприяв досвід, отриманий деякими учасниками таборів під час участі у лісових патрулях та різних спортивних змаганнях наприкінці 1920-х рр. До 1942 р. робота в цьому напрямі допомогла зберегти 6,5 млн днів боротьби з вогнем. Було зведено 3,47 тис. пожежних веж і побудовано 97 тис. миль пожежних доріг. Фактично було заощаджене роботу 16 тис. чол., які мали б працювати по 8 годин на день протягом цілого року.

Певна частина таборів підпорядковувалась Департаменту сільського господарства. Щорічно в них були задіяні близько 60 тис. чол. Вони співпрацювали з власниками приватних земель з метою популяризації практичних методів консервації, допомагали їм у боротьбі з земельною ерозією, зокрема шляхом впровадження передових агротехнічних засобів. В основному діяльність у цьому напрямі мала пропагандистсько-демонстративний характер, адже вона спрямовувалась на агітацію сільського населення щодо використання більш ефективних і рентабельних методів обробітку земель.

Значні результати були досягнуті і в охороні тваринного світу. Кілька таборів працювало під контролем Відділу біології Департаменту сільського господарства, у рамках якого в січні 1934 р. створили Комітет по відновленню «дикого життя». Учасники цих таборів сконцентрували увагу на будівництві водоймищ і гнізд для тварин і птахів, покращенні стану джерел, гребель і річок, розвитку покинутих територій та перетворенні їх на заповідні місця. В Арканзасі навіть створили спеціальний плаваючий табір, учасники якого могли швидко

потрапляти у важкодоступні місця. Силами ССС було висаджено більше 3 млн дерев, що дозволило багатьом дослідникам називати учасників корпусу «Дерев'яною армією» Ф. Рузвельта. Загалом на захист природного середовища існування диких тварин було витрачено 7,153 млн людино-днів. За 5 років – з 1933 по 1938 рр. – фінансування охорони тваринного світу порівняно з 1920-ми рр. збільшилось у 4,5 рази. Лише у Південній Кароліні з 1933 по 1942 рр. ССС облаштував 16 національних парків [205, с.174].

Учасники Цивільного корпусу охорони природних ресурсів доклали чимало зусиль. У цій діяльності вони взаємодіяли з членами Корпусу інженерів армії США. У результаті більш ніж на 84,4 млн ак земель сільськогосподарського призначення були побудовані системи зрошувальних каналів. До цих робіт активно залучалось корінне індіанське населення.

Вагомий внесок ССС зробив у впровадження екологічних проектів у долині ріки Теннессі. До 1942 р. його учасники посадили в цій місцевості 44 млн дерев і погасили 114 лісових пожеж. Вони брали участь у ліквідації повеней на ріках Вінускі, Вапкіл, Огайо і Міссісіпі та створенні розлогої інфраструктури лісового відпочинку – кемпінгів, укриттів для пікніків, басейнів, камінів і туалетів, що створило основу для розвитку рекреаційного туризму в другій половині 1930-х рр. [217, с.111].

Беззаперечним є великий освітній і соціальний вплив корпусу на розвиток американського суспільства. Участь у ССС допомогла надати тимчасову роботу сотням тисяч безробітних молодих людей (чоловіків), які отримували заробітну плату у розмірі \$ 30 на місяць, \$ 25 з яких вони були зобов'язані надсилати своїм сім'ям. Вони здобули певні професійні навички з благоустрою територій, а 40 тис. неписьменних навчилися читати і писати. Робота в цих таборах сприяла покращенню криміногенної ситуації, зокрема зменшенню на 55% злочинів, скоєних молодими людьми. Не дивлячись на расову сегрегацію, у таборах брало участь і афроамериканське населення (близька 20% учасників), яке працювало і отримувало кошти на рівні з білими американцями.

Неможливо обійти увагою і вплив ССС на формування нових цінностей його учасників, зокрема нових ідеалів і поглядів на життя [143, с.358; 234, с.28]. У монографії «Громадський корпус з консервації: історія знаменитої програми робіт Нового курсу під час Великої депресії» Ч. Рівер прослідковує вплив участі у ССС на світогляд задіяних у консервації молодих людей і зазначає, що пізніше вони

розповіли своїм дітям історію роботи з природою і землею, спричинивши вибух інтересу до навколишнього середовища в 1960-х рр. – пристрасті, яка триває і донині [234, с.28]. Як зазначає Н. Махер, Громадський корпус з консервації створив загальнодержавний ландшафт, який сприяв розвитку екологічного руху після Другої світової війни. Мільйони американців отримали нове бачення охорони природних ресурсів, яке вийшло за рамки старої моделі їх максимально ефективного використання і включило таку складову, як заохочення здорового способу життя через відпочинок на природі, збереження дикої природи та створення екологічного балансу [195].

Розглядаючи заходи президентської адміністрації з врегулювання кризи перевиробництва, зокрема у сільському господарстві, науковці переважно оминають увагою екологічні проблеми США 1930-х рр., хоча саме вони обумовили низку антикризових заходів. Цей період увійшли в історію США, як «брудні тридцяті» (від англ. «Dust Bowl» – пиловий казан). Надзвичайно сильні пилові бурі були викликані не лише трьома хвилями посух (1934, 1936 та 1939–1940 рр.), а і низькою землеробською культурою американських фермерів, які недостатньо розуміючи екологію рівнин, проводили екстенсивну глибоку оранку цілинного поверхневого шару на Великих рівнинах. Це знищувало місцеві, глибоко вкорінені трави, що зазвичай зберігають цілісність ґрунту і утримують вологу навіть під час сильних вітрів або посух. У період посух незакріплений травами ґрунт перетворювався на пил, що зносився сильними вітрами у величезні хмари, від яких чорніло небо. Ці «чорні буруни» перетинали весь континент, досягали східного узбережжя і вражали навіть такі міста, як Вашингтон і Нью-Йорк. Знімаючи величезну кількість верхнього шару ґрунту Великих рівнин (на момент прийняття «Нового курсу» ця цифра склала 75%), вони завдавали країні значні економічні збитки. Жителі цього регіону, а також штатів Техас і Оклахома здійснювали відчайдушні спроби вижити, потерпаючи від неврожаїв, знищення будинків і смертей близьких; багато з них змушені були покинути ці території (загалом понад 500 тис. чол. переїхали в інші штати) [148, с.22-25]. У романі Дж. Стейнбека «Грона гніву», що побачила світ у 1939 р., правдиво змальована історія сімейства Джоудів з Оклахоми, які через посуху й економічну кризу були змушені покинути рідний дім і поряд з сотнями тисяч втомлених, розлючених і розорених фермерів рушили на нові землі шукати кращого життя і кращих погодних умов, обравши штат Каліфорнію. Розповідаючи сумно відому історію наслідків Великої Депресії і екологічної кризи для сільської бідноти, автор показав

справжню людську трагедію багатьох американців. Не дивлячись на те, що літературна еліта з захопленням прийняла цю книгу, у США розпочалась компанія звинувачення автора у брехні. Однак до суду справа так і не дійшла, бо реальні факти були набагато жакливішими, ніж змальовані у романі.

У 1930-ті рр. ця проблема набула статус національної катастрофи і підсилила негативні наслідки «Великої депресії». Апокаліптичні образи пилових бурунів були розтиражовані головними каналами візуальної реклами тогочасної Америки – газетами, фотографіями, принтами, гравюраами, документальними фільмами і сприяли зростанню інтересу як можновладців, так і пересічних громадян до цієї проблеми і поширенню наукового дискурсу щодо шляхів її розв'язання. Тому одним із важливих елементів антикризових заходів у сільському господарстві стала робота з підвищення професійної культури фермерів. У цьому контексті С. Столл у монографії «Нижня земля: ґрунт і суспільство в Америці дев'ятнадцятого сторіччя» стверджує, що занепокоєння щодо марнотратних та руйнівних методів ведення сільського господарства у США датується ще початком 1800-х рр. [251], тому урядові заходи 1930-х рр. варто розглядати як продовження цієї діяльності.

Прийнятий у 1933 р. Закон про регулювання сільського господарства (The Agricultural Adjustment Act – AAA) спрямовувався не лише на встановлення державного контролю над виробництвом основних видів сільськогосподарської продукції з метою підвищення цін (на початок 1930-х рр. внаслідок кризи перевиробництва вони впали втричі), а й на заохочення фермерів впроваджувати нові агротехнічні методи ведення сільського господарства [31, с.12-13]. Створена у відповідності до закону Адміністрація з регулювання сільського господарства (Agricultural Adjustment Administration – AAA) стимулювала фермерів укладати з державою угоди про добровільне скорочення посівних площ і виробництво сільськогосподарських продуктів [31, с. 13]. У 1933–1934 рр. ця програма охопила 16 основних сировинних товарів, зокрема зерно, свинину, молочну худобу та продукти, тютюн, жито, льон, земляні горіхи, цукрову тростину, картоплю та ін. Крім спеціальної системи оподаткування та кредитування фермерів (протягом 1933–1935 рр. на суму більше \$2 млрд), що припинило продаж з аукціонів збанкрутілих ферм, основні товарні культури (пшениця, кукурудза, бавовна та ін.) були визнані такими, що виснажують ґрунти. Фермери отримували премії не лише за скорочення посівних площ, а й за заміну «санкційних»

сільськогосподарських культур новими, більш сприятливими для відновлення родючості ґрунтів (травами, кормовими культурами) та за здійснення протиерозійних і протиповеневих заходів, включаючи розширення лісонасаджень [219]. Отже у своїй діяльності ААА враховувала не лише економічні потреби розвитку США, а й екологічні завдання, що постали у зв'язку з масштабною ерозією земель.

Продовженням цієї політики став прийнятий Конгресом у 1935 р. Закон про збереження ґрунту і внутрішнє водовідведення (The Soil Conservation and Domestic Allotment Act – SCDA), який надав голові Департаменту сільського господарства право нагороджувати преміями тих фермерів, які залишали частину своєї землі під паром або засівали її бобовими рослинами, які сприяли збереженню ґрунтів [49]. Згідно до цього закону, в департаменті на основі Служби ерозії ґрунтів (Soil Erosion Service – CES), започаткованої NIRA в 1933 р., була створена Служба консервації ґрунтів (Soil Conservation Service – SCS) [31, с.527]. Обидві агенції очолив Х. Беннетт – видатний американський ґрунтознавець і очільник руху за охорону земель у 1920–1930-х рр. Розпочавши «хрестовий похід» проти деградації земель, у 1928 р. він видав книгу «Ерозія ґрунтів: національна загроза» (у співавторстві з В.Р. Чаплайном), під впливом якої Конгрес санкціонував створення у цій галузі першої державної дослідницької станції [207].

У Службі з ерозії ґрунтів Беннет побудував роботу таким чином, що контроль за ерозією здійснювався у вододілах поряд з експериментальними станціями, щоб їх керівники могли оперативного використовувати отриману інформацію у своїх дослідженнях. Фермери, на ділянках яких знаходились вододіли, могли заключати з державою п'ятирічні угоди щодо впровадження заходів з охорони ґрунтів. Служба ерозії ґрунтів надавала обладнання, насіння, саджанці та допомагала у плануванні заходів, залучаючи до них учасників CCC або WPA.

Служба проводила дослідження ґрунтів і повеней; здійснювала зйомки товщини снігового покриву; прогнозувала водопостачання; створювала розсадники рослин і готувала комплексні плани боротьби з ерозією. Одним із головних напрямів роботи було навчання фермерів засобів збереження ґрунтів та протиерозійних заходів, зокрема черезсмужжя, сівозміни, контурної оранки, терасування та ін. [76]. Безперечно, багато з цих методів були відомими; новаторський підхід служби полягав у пропозиції використовувати ті з них, які взаємодоповнювалися і найбільше відповідали особливостям окремих господарств. Основний акцент робився на контурному землеробстві. Хоча багато фермерів вже використовували контурні тераси, проте

вони не вміли фіксувати опорні місця, укріплювати їх з допомогою трави, сіна і дрібного насіння. Для заохочення використання трави реалізовувалась концепція господарства на основі пасовищ і розширеного вживання добрив. У гірських районах навчали здійснювати огороження пасовищ лісосмугами для утримання води після дощів. Уряд виплачував фермерам, які не хотіли добровільно використовувати нові методи, заохочення у розмірі \$1 за акр. земель [78]. До 1938 р. масові зусилля зі збереження земель у цій місцевості зменшили розмір видування ґрунту до 65% [166].

Заснування фахової державної Служби з консервації ґрунтів надало можливість Х. Беннету реалізовувати на практиці багато ідей і надати цій діяльності системний і цілеспрямований характер. Перехід до централізації діяльності з консервації ґрунтів привів до стрімкого зростання фондів, персоналу і обов'язків та підвищив статус установи, яка перейшла від тимчасової до постійної діяльності. Фактично у США почалось впровадження масштабної державної програми з охорони ґрунтів. Через рік після створення у штаті SCS працювало вже понад 23 тис. співробітників; вона розробила 147 демонстраційних проектів, створила 23 дослідних станцій.

Велику допомогу CSC надавав Цивільний корпус охорони природних ресурсів та Адміністрація розвитку громадських робіт. У підпорядкуванні служби було 454 табори CCC, учасники яких посадили величезний пояс з більш ніж 200 млн дерев від Канади до Абіліна (штат Техас) для послаблення вітру, скріплювання ґрунту шляхом утримування води. Вони збирали насіння для вирощування саджанців для лісонасаджень, здійснювали реконструкцію та покращення дерев'яних стійок, демонстрували ефективність контурних борозн та систем розсіювання води під час зрошення, трав'яного покриття для фруктових садів.

Результативність діяльності CSC спонукала Ф. Рузвельта ініціювати створення спеціальних територіальних одиниць – округів з охорони земель. За Законом про округи з консервації земель (The Soil Conservation District Law) від 27 лютого 1937 р. було створено близько 3 тис. одиниць. Вони тісно співпрацювали з Департаментом сільського господарства, для чого створювалися спеціальні штаби. Основна форма державної допомоги округам полягала у підготовці спеціалістів з консервації ґрунтів, які працювали з фермерами. Діяльність цих округів була досить ефективною. Деякі штати (Пенсильванія, Мінесота, Іллінойс, Айова та Міссурі) навіть розширили сферу діяльності цих штабів, а штат Небраска – територію,

на якій вони відповідали за діяльність з охорони і відновлення ґрунтів. У липні 1938 р. Служба з консервації ґрунтів була залучена до робіт з будівництва у рамках Програми водного господарства в західних штатах, а з 1939 р. більшість операцій агенції зосередились довкола зрошення посушливих територій [166].

Розв'язання проблеми ерозії ґрунтів у комплексі з розвитком гідроенергетики постало на порядок денний Програми розвитку долини ріки Теннессі, для реалізації якої у 1935 р. була створена Адміністрація долини ріки Теннессі [194, с.2-3]. Розуміння необхідності державного контролю над виробництвом електроенергії почало поширюватися в американському суспільстві ще в 1920-х рр. Багато прихильників такого підходу вважали, що приватні енергетичні компанії мали значний вплив на розвиток американського суспільства, однак виконували свої обов'язки недостатньо сумлінно, тому часто спостерігались зловживання з боку власників. Одним із найбільш палких прихильників цієї ідеї, який виступав за збереження сприятливих для будівництва гідроенергетичних потужностей земель у державній власності, був сенатор Дж. Норріс зі штату Небраска. Противниками розширення державного будівництва в долині були енергетичні компанії, які побоювалися конкуренції майбутніх ГЕС з приватними електростанціями, а також хімічні компанії, які конкурували з державними заводами мінеральних добрив.

Після руйнівної повені на ріці Міссісіпі у 1927 р. у США підвищився інтерес до контролю за виробництвом електроенергії і створення системи водосховищ на ріці Теннессі, що входила до басейну Міссісіпі. В 1928 і 1931 рр. сенатор Норріс подавав до Конгресу законопроекти про продовження державного гідротехнічного будівництва в Теннессі, однак вони були ветоовані представниками республіканської партії: у 1928 р. – К. Куліджом, у 1931 р. – Г. Гувером. Реалізувати цю ідею вдалось вже за президента Т. Рузвельта, коли економічна криза надзвичайно загострила проблему безробіття та прискорила вирішення питання про продовження гідротехнічного будівництва в долині.

Вже 7 травня 1933 р. у промові перед Конгресом, в якій президент Ф. Рузвельт виклав основи «Нового курсу», він заявив, що після довгих років марнотратства і бездіяльності уряду на греблі «Масл-Шолс» він має широкий план для покращення стану території долини ріки Теннессі. Це додасть комфорту і щастя сотням тисяч людей і принесе вигоди для всієї нації [153]. На відміну від заходів у рамках ААА, які здійснювались у масштабі всієї країни, ця програма мала регіональний

характер і охоплювала територію семи південних штатів (Теннессі, Алабами, Міссісіпі, Кентуккі, Джорджії, Північної Кароліни та Вірджинії). Тут до соціальних проблем, що залишилися у спадок від часів рабовласництва (примітивна агротехніка фермерів, низький рівень освіти та письменності) та високої захворюваності на малярію (30% населення) додалася і низка екологічних проблем – хижацьке винищення лісів, повені та масштабна ерозія земель, що завдавало шкоди господарській діяльності. Зокрема внаслідок засолення та ерозії в долині щорічно ставали непридатними для використання 30 – 40 т верхнього шару ґрунтів [241, с.13]. Пасовиська бідніли, з землі зникав фосфор і вапняк, вона ставала більш відкритою і беззахисною перед стихійними лихами, у результаті чого зменшувалась її родючість. Це загострювало проблему безробіття, адже внаслідок розтягнутого кормового сезону доходи фермерів, які переважно спеціалізувались на виробництві бавовни, падали, спричиняючи часті банкрутства. У результаті долина ріки Теннессі перетворилась на один із найбідніших районів Сполучених Штатів Америки. Дохід на людину тут ледве досягав половини середнього по країні й у середньому становив \$ 639 на рік, а в деяких сім'ях ця цифра становила лише \$ 100 [146, с.12]. Хоча цей регіон мав значний потенціал для економічного розвитку – багаті поклади бокситів, міді, цинку, марганцю, вапняку, глинозему та інших природних ресурсів, для їхньої ефективної розробки потрібна була дешева електроенергія. Ці проблеми поставили перед адміністрацією Рузвельта завдання комплексного управління ресурсами долини ріки Теннессі. Президент уважав, що федеральні ГЕС, такі як «Масл-Шолс», мають стати регуляторами цін на електроенергію, для споживачів при умові жорсткого федерального регулювання всієї електроенергетики країни. Дебати з цього приводу відображені в документах Конгресу за 1933–1946 рр.

TVA задумувалась, як державна корпорація нового типу, яка могла поєднати гнучкість та ініціативу приватного підприємства «в інтересах національної безпеки, для сільського господарства та промислового розвитку, поліпшення умов навігації та контролю за повенями, налагодження виробництва електроенергії, боротьби проти ерозії, проведення лісонасаджень і допомоги бідуючим фермерам» [11, с.2-3].

Не слід скидати з рахівниць і соціальну сторону цього проекту – громадські роботи з будівництва гребель сприяли боротьбі з безробіттям місцевих фермерів; лише в Алабамі у них було задіяно 20 тис. чол. Одним із його завдань було забезпечення замовлень приватним підприємствам, які виступали в якості підрядників на

будівництві державних об'єктів. С.М. Ньюз вказує на значну підтримку президентом Рузвельтом діяльності TVA, яку він називав «яблуком мого ока» та вважав правильним усе, що робила ця установа [128]. Безсумнівно, TVA стала одним із найбільш вдалих експериментів Ф. Рузвельта. У її діяльності вперше в історії США було впроваджено стратегію інтегрованих рішень та пов'язано економічний і природоохоронний аспекти розвитку регіону.

У рамках реалізації програми у державну власність перейшла велика кількість енергетичних об'єктів. Керування Управлінням долини ріки Теннессі було доручено Раді у складі А. Моргана, Х. Моргана та Д. Лілієнталя, які однак мали різні уявлення про напрями розвитку цього проекту. Д. Лілієнталь був відвертий пропагандист державного контролю над енергетичними потужностями в регіоні, за що отримав неофіційне прізвисько «Містер T.V.A» [213]. Боротьба між трьома адміністраторами тривала з 1933 р. до березня 1938 р. і закінчилась звільненням А. Моргана внаслідок постійних публічних критичних зауважень у бік TVA. Це привело до укріплення позицій Лілієнталя і лінії, яку він проводив [128].

Програма розвитку долини ріки Теннессі передбачала розвиток судноплавства; боротьбу з повеннями; спостереження за режимом рік; виробництво електроенергії; зрошення; електрифікацію сільських районів; промислове і комунальне водопостачання; видалення комунальних стоків; рекреацію; охорону природи; регулювання стоку та охорону ґрунтів; раціональне землекористування. Поступово до програми включали нові завдання. Так, до її компетенції було віднесено рибне господарство; міське планування; боротьбу з малярією; підтримку сільських кооперативів; будівництво доріг, госпіталів; розвиток транспортного парку та багато іншого. В її підпорядкуванні були також поліція, пожежна охорона, навчання кадрів і освіта.

Протягом 1933–1944 рр. у долині ріки Теннессі побудували паровий завод, завод з виробництва добрив і 16 гребель, які покращили навігацію і попередження повеней. Найпершу греблю назвали на честь сенатора Дж. Норріса, який вважав, що завданням федерального уряду є контроль за використанням природних ресурсів, найбільшу вигоду від чого має отримати якнайбільше американців. Тому він доклав чимало зусиль для створення TVA і реалізації на практиці цієї ідеї. До 1935 р. були завершені дві греблі, що контролювали 71 млн м³ і 38 млн м³, води [230] відповідно. Необхідність прискорити будівництво гребель продемонструвала чергова повінь 1936–1937 рр., під час якої ріки Міссісіпі, Кемберленд і Теннессі та їхні притоки вийшли з берегів.

Хоча вона не була такою потужною, як повинь 1927 р., близько 300 тис. чол. були змушені на певний час залишити свої домівки. Однак вони прискорили прийняття нових природоохоронних законів.

У 1936 і 1937 р. набрали чинності чергові Закони про боротьбу з повеннями (Flood Control Act). Перший з них затвердив перелік установ, які здійснювали роботу з попередження та ліквідації повеней. Зокрема до нього ввійшли Корпус інженерів армії США та інші федеральні агентства, що займалися цивільними інженерними проектами на кшталт будівництва дамб, набережних, стічних канав та іншою схожою діяльністю. На проекти боротьби з повеннями було виділено \$310 млн. у 1936 р. і \$50 млн. – у 1937 р. [33]. Цей закон зайняв важливе місце у законодавстві другого періоду «Нового курсу», прийнятого 74-м Конгресом США у 1935–1936 рр., включаючи Закон про соціальне забезпечення, Закон про трудову діяльність, Закон про банківську діяльність, Закон про податок на багатство, Закон про електрифікацію в сільській місцевості, Закон про охорону ґрунтів та ін. Протиповіневий закон 1937 р. виділив майже \$25 млн для початку реалізації проектів, відібраних для встановлення контролю над повеннями у долині ріки Огайо на території однойменного штату. Протиповіневі акти приймалися і в 1938 та 1939 рр. Зокрема закон 1939 р. запроваджував у федеральній політиці аналіз витрат та вигод від протиповіневих заходів, що мало сприяти підвищенню їх продуктивності [35, с.43].

Багато американських дослідників проекту долини ріки Теннессі акцентують увагу на його великій ролі у зміцненні економічного і військового потенціалу США, що було надзвичайно важливим під час Другої Світової війни. Створення в цьому регіоні значної енергетичної бази послужило стимулом до розвитку різних енергоємних галузей, в першу чергу, хімічної промисловості, зокрема заводів з виробництва пов'язаного азоту, добрив і вибухових речовин, а також електрометалургії, що створило додаткові робочі місця та підвищило матеріальний добробут жителів, чверть яких становили афроамериканці.

На наш погляд, не меншим є значення проекту для покращення стану довкілля півдня США. Терасування земель, що закріплювало ґрунт і захищало його від зсуву, мінімізувало негативні наслідки земельної ерозії. Була створена ефективна протиповенева система. Велику користь принесла робота з агротехнічної освіти місцевих фермерів, які звикли використовувати старі екологічно шкідливі методи обробки земель і з великою підозрою відносились до впровадження новацій. TVA наполегливо демонструвала переваги впровадження нових методів ведення сільськогосподарських робіт та

підтримувала матеріально тих фермерів, які першими їх застосовували. Ці першопроходці змогли переконати місцеве населення, що сівозмінна і розумне застосування добрив можуть відновити родючість ґрунтів і поширили цю практику у щоденну роботу фермерів.

Загалом під час «Великої депресії» Конгрес санкціонував впровадження майже 40 проектів для подвійних цілей, що сприяли розвитку інфраструктури та забезпеченню робочих місць. Крім вище вказаних, до них відносяться: проект «Центральна долина» в Каліфорнії, проект «Великий Колорадо Томпсон» у Колорадо та проект «Колумбійський басейн» у Вашингтоні. Також у 1936 р. було закінчено розпочате у 1931 р. будівництво греблі Гувера.

Економічна криза і Велика депресія мали великий вплив на формування природоохоронної політики США. Вперше в світі президент США Ф. Рузвельт включив у програму антикризових заходів широкомасштабні громадські роботи з будівництва лікарень, стадіонів, шкіл, поштових відділень, мостів, автострад, доріг, аеропортів, гребель і гідроелектростанцій, а також діяльність з благоустрою національних парків, заповідників, боротьби з ерозією та повеннями, збереження флори і фауни. Це засвідчило існування яскраво виражених екологічних аспектів у політиці «Нового курсу». Таким чином, розв'язання природоохоронних завдань було пов'язано зі стимулюванням економічного зростання і розглядалося як шлях до покращення благополуччя нації. Це був своєрідний експеримент, здійснений президентом Ф. Рузвельтом під впливом обставин, однак він продемонстрував потенціал екологічної політики у розв'язанні проблем соціального та економічного розвитку. Водночас не можна скидати з рахівниць й особисту мотивацію Ф. Рузвельта, який був вихований на традиціях консервації, закладених і розвинутих представниками його родини та відповідних ідеях, які були досить популярні в американському суспільстві на початку ХХ ст. Однак відповідь на питання, чи здійснював би Франклін Рузвельт цілеспрямовану екологічну політику, якби США не охопила економічна криза, досі залишається відкритим. Переосмислення «Нового курсу» та його ключових здобутків може стати важливим кроком на шляху до більш інтегрованого розв'язання екологічних і соціальних проблем сучасності, а також створення ефективних механізмів боротьби з економічними кризами.

5.2. Нові напрями природоохоронної політики Сполучених Штатів Америки в другій половині 1930-х рр.

Важливе місце у проведенні «Нового курсу», зокрема у середині та другій половині 1930-х рр., відігравала Служба національних парків: у підконтрольній їй царині було багато місць, де потребувалися робочі руки. Різноманітні програми, запроваджені у його рамках, надали службі людські і фінансові ресурси для реалізації довгострокових проектів, які вона намагалась виконати протягом попереднього десятиліття. Так, регулярні асигнування на управління, охорону і обслуговування національних парків і пам'ятників збільшилися з \$10,8 млн у 1933 р. до \$26,9 млн у 1939 р. Крім того, з 1933 по 1937 р. у рамках програм PWA служба отримала \$4 млн, від WPA – \$24,2 млн, від CCC – \$82,2 млн, від CWA – \$2,4 млн [264, 58, 60].

Протягом 1930-х рр. збільшилась територія національних парків. У 1930 р. існувало 99 національних парків площею 5,1 тис. ак. За цей рік їх відвідало 3,247 млн чол. У 1935 р. їх кількість зросла до 129 загальною площею 19,5 тис. ак, а кількість відвідувачів склала 7,5 млн чол. У 1940 р. вже існувало 160 національних парків загальною площею 20,5 тис. ак. Кількість відвідувачів за цей період збільшилась до 16,5 млн чол. Загалом протягом десятиріччя кількість національних парків зросла в 17 разів, а кількість відвідувачів – у 5 разів [86, с. 395].

1933 р. став поворотним у діяльності Служби національних парків. У червні президент підписав розпорядження №6166, згідно до якого їй передали «всі функції управління громадськими будівлями, національними пам'ятниками і національними цвинтарями» [10]. У результаті установі були передані майже всі парки і монументи, що належали Департаменту військових справ і Лісовій службі та парки столиці, які управлялися окремим офісом у Вашингтоні. Описуючи через кілька років події, що привели до цієї реорганізації, Г.Олбрайт зазначив, що коли він уперше побачив проект цього розпорядження, він «був приголомшений його масштабами» [264, с.61-62]. Можна лише уявити, яка боротьба точилася довкола його прийняття. З різних політичних і економічних міркувань установи, яким підпорядковувались парки, не були зацікавлені у їх передачі в «чужі» руки. Цей крок Ф.Рузвельта став кульмінацією кампанії з консолідації управління всіма федеральними парками та пам'ятниками, що почалася ще в перші десятиліття XX ст.

Після реорганізації Служба національних парків стала більш активно брати участь у національному плануванні та розвитку рекреації. Зокрема її залучили до участі у роботі Національної ради з питань ресурсів, створеної 30 червня 1934 р. з метою «підготовки... програми та плану процедури, що стосується фізичних, соціальних, державних та економічних аспектів державної політики з розробки та використання землі, води та інших національних ресурсів». Служба відповідала за підготовку частини доповіді під назвою «Національні та державні парки та пов'язані з ними заходи і розваги», яку вона мала зробити на основі вивчення об'єктів рекреації та потреб національних, державних і місцевих парків з метою розробки національної програми відпочинку. У рамках установи був створений Відділ рекреації національних ресурсів, який очолив директор Відділу дикої природи Дж. Райт. Його помічником призначили Г. Евісона, керівника Відділу з надзвичайних ситуацій у державних парках. Змістовну частину доповіді підготували Райт, Евісон, Головний Лісник Кофман та помічник директора служби Вірт за підтримки Вейра, спеціаліста з відпочинку, що мав тісні зв'язки з Національною асоціацією відпочинку Франції.

Свій остаточний звіт «Спортивне користування землею у Сполучених Штатах» Відділ рекреації національних ресурсів представив 1 листопада 1934 р. Обмежений час підготовки документу не дозволив провести детальне вивчення основних потреб відпочинку на свіжому повітрі та підходящих для цього місць. Проте документально було зафіксовано, що загальна площа всіх національних, державних і місцевих парків, заповідників для птахів та приватних курортних зон склала близько 21 млн ас. Автори доповіді вказали на головні проблеми цих територій, зокрема брак комплексних планів розвитку парків та недостатній зв'язок між парками, дорогами і зонами відпочинку. Звіт рекомендував провести вичерпне національне обстеження потреб та об'єктів парків з точки зору рекреації [58, с.171].

Для ефективного виконання поставлених завдань Служба національних парків прагнула домогтися від Конгресу прийняття необхідного законодавства з землекористування, що дозволило б продовжувати співпрацю зі штатами на постійній основі. Потреба у ньому обумовлювалась також недостатністю інформації про створення нових парків і зон відпочинку як на рівні держави, так і на рівні штатів. Лише у кількох штатах були проведені дослідження потреб населення у зонах відпочинку та прийняті довгострокові плани з їхнього створення. Це поставило на порядок денний завдання об'єднати державні та

регіональні плани і пропозиції стосовно майбутнього розвитку локацій для відпочинку громадян.

28 травня 1934 р. Секретар внутрішніх справ Г. Ікес подав голові Комітету державних земель Р.Л. де Рууену і голові комітету Сенату з державних земель та опитувань Р.Ф. Вагнеру проект «Закону про допомогу в забезпеченні населення Сполучених Штатів адекватними засобами для парків, стоянок та рекреаційних зон і для забезпечення передачі деяких земель, що є цінними для таких цілей, штатам та їх політичного поділу» [264, с.113]. Він обґрунтував цей крок необхідністю розпочати співробітництво між федеральним урядом та органами, які відповідали за парки на рівні штатів, що мало сприяти просуванню рекреаційного напрямку їхнього розвитку і доповнити заходи Служби національних парків. Після досить тривалого обговорення 23 червня 1936 р. набув чинності Закон про дозвіл на вивчення парків, паркових доріг та програм відпочинку у Сполучених Штатах (An Act to Authorize a Study of the Park, Parkway, and Recreational-area Programs in the United States, and for other Purposes), який дозволив провести у штатах дослідження, на основі яких у наступні роки були сформовані не лише рекомендації, а й конкретні плани розвитку зон відпочинку. Воно було проведено в 1938–1940 рр. і мало наслідком публікацію у 1941 р. всебічного звіту «Дослідження проблем парків і відпочинку в США» [264, с.240].

Отже, не дивлячись на економічну кризу і рецесію, у середині та другій половині 1930-х рр. у США продовжився розвиток рекреації як одного з напрямів екологічної політики. У цей час Служба національних парків ініціювала розвиток чотирьох типів рекреаційних зон. Їхні переваги вона прагнула показати шляхом впровадження демонстраційних проектів. Це мало на меті заохотити населення відвідувати ці території та виховати культуру відпочинку на свіжому повітрі, прищепити населенню любов до природи та історії своєї країни.

Перший тип демонстраційних проектів спрямовувався на заохочення громадян відвідувати парки. Актуальність цього кроку цілком очевидна – не дивлячись на запит населення щодо відпочинку поза межами міст, доступних з точки зору логістики національних парків на той час було ще небагато. До того ж, культура такого відпочинку тільки почала формуватись. У рамках земельної програми FERA території для демонстраційних проектів цього типу були поділені на три групи. До першої належали ділянки площею 10–15 тис. ас, які мали гарне розташування і могли привернути увагу багатьох

відвідувачів. До другої – території 1,5–2 тис. ас, розташовані у безпосередній близькості до великих промислових центрів. Вони були зручними локаціями для створення місць дозвілля для сімей з невеликим доходом і дитячих таборів. До третьої групи віднесли ділянки площею 20–50 га, розташовані вздовж популярних магістралей, які могли використовуватися як місця для пікніків і відпочику, особливо у вихідний день, не лише самотніми мандрівниками, а і сім'ями та компаніями. Найбільш перспективними були визнані друга і третя група територій, тому головні зусилля спрямовувалися на їхній розвиток [58, с.172].

У цій програмі Служба національних парків відповідала за підбір територій, їх придбання, розробку планів та напрямів робіт, підготовку угод зі штатами, які відповідали за їх облаштування. До червня 1936 р. у 24 штатах розробили 46 рекреаційних демонстраційних проєктів; створені парки були доступні для відвідування 30 млн чол. Розпорядженням президента Ф. Рузвельта (№7496 від 14 листопада 1936 р.) вони були передані під юрисдикцію служби [59, с.101]. До червня 1939 р. Служба національних парків придбала 374 тис. ас для реалізації цієї програми. За її даними, у 1938 р. кількість днів, які американці провели у кемпінгах, зросла на 400%, а демонстраційний майданчик для відпочинку в «Свіфт-Крік», штат Вірджинія, відвідало понад 100 тис. чол. [61, с. 203].

Незважаючи на зменшення фінансування цих програм у 1940 р., відвідування демонстраційних майданчиків зростало третій рік поспіль. Близько 600 сільських і міських організацій з 200 різних громад використовували групові оздоровчі комплекси, в яких одночасно могли розміститися близько 7,5 тис. чол. [61, с.305]. 100 організованих кемпінгів функціонували протягом літа 1940 р. Крім індивідуальних домогосподарств близько тисячі організацій протягом року надавали можливість своїм співробітникам провести вихідні і відпустки у кемпінгах. Регіональні демонстраційні майданчики та чотири дороги у Південній Кароліні взяв в оренду Відділ державних парків Комісії з питань лісу Південної Кароліни для організації таборів, закладів харчування і громадських лазень. Оскільки багато районів знаходилося поблизу військових і промислових об'єктів оборонної галузі, досить часто їх використовували для відпочинку персоналу збройних сил і воєнних підприємств. У жовтні 1941 р. Служба національних парків навіть опублікувала посібник з адміністрування районів відпочинку [61, с.306]. У ньому зокрема були виділені такі чотири типи демонстраційних районів, створених на території близько 400 тис. ас:

зони для проведення відпусток (31); території обабіч доріг (13); державні парки (7); національні парки і монументи (12) та сценічний простір (7), який у штатах вважався частиною парків [264, с. 139]. У 1935 р. у США було вже 15,631 тис. рекреаційних зон загальною площею 540,758 тис. акрів; у 1940 р. кількість таких зон зросла до 20,145 тис. площею 641,471 тис. акрів [87, 398]. У 1930 р. у зонах відпочинку муніципальних парків і парків округів на кожні 100 тис. жителів припадало: майданчиків для гри в м'яч – 2; місць купання – 135; площадок для гольфу – 168; відкритих басейнів – 3; тенісних кортів – 5. Через десять років, у 1940 р., їх кількість зросла в 1,2 – 1,4 рази. Кількість споруд рекреаційного призначення у цей час збільшилась у 4 рази, а рекреаційних центрів – в 1,3 рази [87, с.399].

Як вже було наголошено у попередніх підрозділах, однією з найголовніших проблем, яка гальмувала розвиток національних парків, була відсутність зручної логістики, зокрема якісних доріг і швидкісних трас. Хоча це питання піднімалося в американському суспільстві неодноразово як на конференціях, присвячених національним паркам, так і в Конгресі, лише у другій половині 1930-х рр. справа зрушила з місця [262]. Для цього склалися об'єктивні причини – не дивлячись на економічну кризу і рецесію, кількість придбаних автомобілів у США невинно зростала. У доповіді Національної ради з питань ресурсів зазначалося, що більше половини дорожнього руху по шосе в Сполучених Штатах протягом 1933 р. мало «рекреаційний» характер, а у 60 % випадків автомобілі використовувались для потреб відпочинку [58, с.196].

Тому до другого типу рекреаційних зон були віднесені швидкісні траси, що прокладались на територіях з мальовничими пейзажами – парквей. Перші два, будівництво яких схвалив Конгрес – «Блакитний хребет» та «Натшез Трейс». Вони розпочинались як державні проекти з надання роботи безробітним ще в період «Нового курсу». Однак у брошурі «Парк Сервіс», надрукованій в січні 1938 р., будівництво національної мережі парквейів вже позиціонується, як новий напрям розвитку системи парків. Парквей визначався в ній як один із видів шосе, що має 8 ознак: некомерційне, рекреаційне використання; уникнення непривабливих будівель та інших дорожніх споруд, які часто зустрічаються обабіч звичайних трас; забезпечення ізоляційної смуги між проїзною частиною та сусідньою приватною власністю; збереження природних мальовничих пейзажів обабіч; розташування переважно на новому місці, уникнення заторів і забудованих територій; забезпечення доступу до кращих пейзажів; відсутність великих

перехресть; існування лише кількох вхідних і вихідних місць сполучення з основним трафіком [264, с.146]. Парквей «Блакитний хребет» був завершений до червня 1941 р. Його довжина склала 750 км.; на момент уведення в дію усіх ділянок ним скористалося близько 750 тис. чол. Щодо «Натшез Трейс», то до початку Другої світової війни побудували лише першу ділянку автостради. Згідно до Закону вивчення парків, паркових доріг і дозвілля (The Park, Parkway, and Recreational Area Study Act) від 1936 р. [47] Служба національних парків отримала широкі повноваження щодо співпраці з іншими державними установами і штатами для планування автотрас, які проходили по території парків та інших об'єктів на федеральному і місцевому рівнях.

Третій тип демонстраційних проектів зон відпочинку на свіжому повітрі сформувався з масштабних, багатоцільових проектів з меліорації і розвитку енергетики, таких як гребля Боулдер (відома ще як гребля Гувера; названа на честь 31-го президента США, який відіграв значну роль в її будівництві). Закон про її спорудження, який набрав чинності у 1928 р., уповноважив Бюро іригації побудувати греблю у нижній течії ріки Колорадо, у результаті чого з'явилося озеро Мід (1931–1935 рр.). На той час воно було найбільшим у світі штучним озером та мало 885 км берегової лінії. Це унікальне місце вирішили перетворити на національний пам'ятник. 22 червня 1936 р. Конгрес виділив \$10 тис. для досліджень рекреаційного потенціалу греблі і озера Мід, яке здійснила Служба національних парків у співпраці з Бюро іригації [59, с.101]. У ньому було зроблено висновок про гарні рекреаційні можливості місцевості й 13 жовтня 1936 р. установи уклали угоду про співпрацю. Вона передбачала, що служба візьме на себе відповідальність за всі види рекреаційної діяльності на озері Мід. Національна зона відпочинку греблі Гувера створила прецедент для розвитку рекреаційних проектів такого типу, однак їх створення розпочалось вже після Другої світової війни.

До четвертого типу рекреаційних проектів віднесли національні узбережжя. Концепція їхнього розвитку поєднала пізнавально-освітню функцію (вивчення природи, відвідуванням історичних будівель та незайманих природних територій, розташованих у зручних місцях) і рекреаційну (відпочинок на пляжах, плавання, риболовля, спостереження за птахами) [184, с. 59]. У 1934 р. розпочалось попереднє дослідження 20-ти територій уздовж Мексиканської затоки, Тихого й Атлантичного океанів і Великих озер, спрямоване на виявлення берегових територій, що мали потенціал з точки зору

рекреації. Однак справа ускладнювалась тим, що багато територій перебувало у приватному володінні і з огляду на появу інтересу до якісного відпочинку на природі попит населення на них постійно зростав. Ще на початку 1920-х рр. найбільш далекоглядні підприємці почали скуповувати такі ділянки землі.

Також Служба національних парків прийшла до висновку про необхідність включення морських кораблів та озер у загальні програми охорони довкілля та рекреаційного планування землекористування. З цією метою у 1936–1937 рр. вона провела дослідження, яке повинно було визначити місцевості, що мають значення як з точки зору рекреації, так і з огляду на історичну та природну спадщину. У результаті було запропоновано віднести 12 локацій у межах берегової лінії Атлантичного океану і Мексиканської затоки, що включає 700 км пляжу, до категорії національних морських берегів у системі національних парків, а 30 – вважати частиною системи національних парків [59, с. 64].

Першим узбережжям, що офіційно отримало статус національного морського берега, став у 1937 р. мис Кейп-Гаттерас у Північній Кароліні (приблизно 160 км²). У 1939–1941 рр. були здійснені перші кроки щодо його включення до системи національних парків. До червня 1941 р. затверджені кордони морського узбережжя включали приблизно 62,5 тис. ас землі, в межах якої існували три національні пам'ятники федерального підпорядкування площею 405 ас: Національний меморіал «Кілл Девіл Хілл», Маяк Кейп-Гаттерас і Національний історичний музей Форт-Роль [60, с.189].

Наприкінці 1930-х рр. Служба національних парків розробила засади політики щодо відбору, розвитку та використання берегових територій. Були прийняті такі критерії морських узбережь: існування місць для відпочинку; включення до них прилеглих земель, які через історичні, геологічні, лісові, природні чи інші причини мають достатнє обґрунтування для збереження федеральним урядом та земель, які виконують функцію захисту цих територій (наприклад, водного середовища, що оточує острови та півострови) [264, с.157-158]. На них дозволили рибалити, кататись на човнах та займатись іншими видами відпочинку, однак відповідно до визначених правил поведінки і з огляду на охорону природних та історичних ресурсів.

До реорганізації Служби національних парків у США не було комплексної загальнодержавної програми відбору, придбання та збереження історичних і археологічних пам'яток. Фактично єдиним законом у цій царині був ще прийнятий у 1906 р. Закон про

старожитності. Тому деякі періоди американської історії були добре представлені з точки зору історичних пам'яток, в той час як інші, також важливі для формування нації, залишалися поза увагою. На державному рівні фактично не відбувались обговорення історичних пам'яток та не проводились систематичні оцінки історичних ресурсів нації. Ініціативи щодо збереження історичних об'єктів генерували любителі історії, патріотичні товариства та приватні групи.

Єдиною історичною програмою, яка почала впроваджуватись у США на початку 1930-х рр., була програма збереження пам'яток колоніального періоду, які мали «послужити ланкою, що пов'яже минуле з теперішнім і буде провідником і натхненням для майбутнього». Перший проект у її рамках очолив Шателен. Реорганізація Служби національних парків у 1933 р., яка в чотири рази збільшила підпорядковані їй території історичного значення, перетворила її на провідну установу з управління історичними парками США. Підсумовуючи колоніальну історичну програму в 1936 р., експерт з питань історії Б.Ф. Флікенгер виклав своє бачення головних напрямів її подальшого розвитку: «Наше перше зобов'язання, приймаючи опіку над історичним місцем, є його збереження. Другий етап – це фізичний розвиток, спрямований на відновлення об'єкта або території шляхом реставрації та реконструкції. Третя і найважливіша фаза - це інтерпретація, охорона і розвиток в залежності від їх внеску в історію» [264, с. 175].

Розвитку цього напрямку діяльності служби сприяв прийнятий Конгресом у 1935 р. Закон про історичні об'єкти (The Historic Sites Act), який унаочнив популярну під час економічної кризи ідею щодо необхідності виховання в американців почуття національної спадщини. Закон оголосив «національну політику щодо збереження для суспільного використання історичних пам'яток, будівель та об'єктів національного значення для натхнення та вигоди народу Сполучених Штатів» [45]. Він став першою офіційною заявою щодо історичної презервації як державного обов'язку, на якому дуже побіжно наголосив закон 1906 р. Новий закон надавав Секретарю внутрішніх справ і Службі національних парків широкі повноваження та обов'язки, включаючи проведення опитувань з метою визначення історичних місць, які мають виняткову цінність з точки зору пам'яті про видатні події та історію США. Крім цього, вони були уповноважені проводити дослідження; відновлювати і зберігати історичні об'єкти безпосередньо або шляхом укладення спільних угод з іншими сторонами; створювати та підтримувати суміжні музеї і займатися іншими інтерпретаційними

заходами з метою освіти громадян. Закон 1935 р. розглядався багатьма учасниками руху за охорону історичних пам'яток у США як «Велика Хартія в програмі збереження історичних пам'яток» і засвідчив розвиток в країні нового культурного націоналізму. Для найбільш ефективного виконання цієї політики Конгрес надав широкий спектр повноважень Секретарю внутрішніх справ, які реалізовувались через Службу національних парків. У відповідності до закону була створена Консультативна рада з питань національних парків, історичних місць, будівель і пам'яток, яка мала надавати йому консультації з усіх відповідних питань.

Закон про історичні місця передбачав початок програми комплексних досліджень історичних та археологічних пам'яток нації. Це вимагало розроблення засад відповідної діяльності. У 1936 р. під керівництвом Шателена була підготовлена «Заява щодо діяльності в історичних дослідженнях відгалуження історичних місць та будівель». У ній вказувалося, що завданнями національних історико-археологічних пам'яток є охорона та захист історичних і доісторичних споруд, які мають виняткове історичне або археологічне значення, від руйнування, а також відновлення їх залишків там, де це вбачається доцільним. Щодо функцій національних військових меморіалів, то вони вбачались у вшановуванні «великих людей та подій», що, на думку авторів, повинно було слугувати постійним нагадуванням про ідеали, зусилля та досягнення попередніх поколінь американців [263, с. 197].

Одним із перших кроків Служби національних парків після прийняття цього закону стало впровадження програми «Огляд історичних місць». На той час в установі вже накопичилось понад 500 запитів від штатів стосовно отримання федеральної допомоги у створенні та підтримці історичних пам'яток, що вимагало їх опису та систематизації. 8 грудня 1936 р. служба оприлюднила «Заяву про політику», яка стала керівництвом для організації та проведення опитування. 25–26 березня 1937 р. на четвертому щорічному засіданні її підтримала Консультативна рада. Було вирішено класифікувати під час дослідження археологічні об'єкти за такими групами: колоніальний період американської історії; період 1783–1830 рр.; період 1830–1936 рр.; археологічні культурні пам'ятки (відповідно до періодів: рання людина в Північній Америці; доісторичні сільськогосподарські групи; історичні сільськогосподарські групи). Опитування здійснювалось у співпраці з університетами Гарварду, Колумбії, Мічигану, Луїзіани, Теннессі, Алабами та Джорджії [264, с.210-214].

Після закінчення Другої світової війни, у 1957 р., його продовжили. До 1965 р. було обстежено і оцінено 3,5 тис. об'єктів і будівель.

Ще одним дослідженням передвоєнного десятиріччя став історичний огляд американських будівель (Historical American Buildings Survey – HABS). Ч.Е. Петерсон, начальник Відділу східних планів і проектування Служби національних парків запропонував у 1933 р. розробити план загальнонаціонального опису зразків ранньої архітектури, які швидко зникають, і залучити до роботи тисячу безробітних архітекторів, креслярів та фотографів. Ця ідея знайшла широку підтримку: 23 липня 1934 р. Служба національних парків, Американський інститут архітекторів і Бібліотека Конгресу підписали Меморандум про співпрацю [264, с.167-170]. Надзвичайні асигнування, отримані від різних установ у рамках «Нового курсу», а також дослідження багатьох студентів і аспірантів, організовані у співпраці з університетами та коледжами, дозволили цій програмі продовжуватись протягом багатьох років. Лише у 1940 р., через військові дії в Європі фінансування програми було скорочено.

До 1930-х рр. планування державної природоохоронної діяльності в США фактично не проводилось. Ситуація почала змінюватись у зв'язку зі спробами адміністрації Рузвельта пристосувати ідеї планового розвитку економіки до капіталістичного способу виробництва. До того ж, необхідність попередження повеней та ерозії земель вимагали цілеспрямованої, системної та довгострокової діяльності, яку неможливо було здійснити без планування. Сукупність цих факторів створила умови для переходу в наступні десятиріччя до планування державної природоохоронної політики у США.

У перший рік свого президентства, в липні 1933 р., Ф. Рузвельт створив Національну Раду з планування, на яку покладалось завдання дослідження тенденцій народонаселення, землекористування, розвитку промисловості, житлового фонду та природних ресурсів. Її головою призначили Ф.А. Делано, дядька президента, який мав гарний досвід розроблення у 1929 р. Регіонального плану розвитку Нью-Йорка і його околиць. Делано також був головою Національного парку Капітолію та Комісії з планування. Виконавчим директором став Ч.Еліот П, ландшафтний архітектор, племінник засновника Бостонського паркового комплексу, директор з планування цього парку. Вони одразу ж запропонували Секретарю внутрішніх справ Г.Ікесу ідею планування розвитку США на національному рівні. У результаті була створена Національна комісія з планування.

У наступні роки відбулась спроба запровадити планування у штатах. У грудні 1933 р. Національна Рада з планування уповноважила губернаторів створити регіональні офіси з планування. Для того, щоб вони пролоббіювали прийняття законодавства, яке би забезпечило діяльність цих офісів на постійній основі, до них направили консультантів з планування громадських робіт. У 1935 р. вже працювали 46 державних планових рад, а провідні містобудівники, включаючи Дж. Нолена та Л. Сего, були призначені Управлінням національних ресурсів консультантами з планування. Цього ж року рада розробила головні напрями внутрішньої політики на рівні федерації і штатів, у яких повинно було впроваджуватись планування: консервація та використання земельних і водних ресурсів; діяльність пов'язана з демографічними процесами; розвиток транспортної системи. Однак, беручи до уваги обмежене фінансування і відсутність карт та геологічних даних, роботи державних рад з планування обмежувались збиранням основних даних переважно щодо землекористування [70, с.29-35].

У цей час ідея планування почала впроваджуватись і в управління сільським господарством і землекористуванням. У 1931 р. Департамент сільського господарства створив Національний комітет з планування землекористування. Разом з Національним комітетом з планування у 1933 р. він провів серію досліджень і підготував звіт щодо стану земель. У ньому містився заклик до федерального уряду розпочати 15-річну програму придбання приблизно 75 млн акрів сільськогосподарських угідь. З 1934 по 1937 рр. у рамках Земельної програми держава придбала понад 9 млн акрів у 44 штатах. Більша частина цієї території розташовувалась на Великих рівнинах і була перетворена на пасовища, парки і резервації для дикої природи. Незважаючи на те, що Конгрес припинив цю програму в 1937 р., Л. Грей, директор Субмаргінальної програми земель, згадував п'ять років федеральної сільськогосподарської земельної політики (1934–1938 рр.) як дійсно «революційні» [111, с.458].

У 1938 р. Департамент сільського господарства США розпочав ще одну програму планування, яка охопила гірські райони країни. Секретар сільського господарства Г. Уоллес розробив демократичну процедуру участі сільських громад у формуванні аграрної політики, зробивши акцент на спільній роботі. Він реорганізував Департамент сільського господарства і розширив склад Бюро сільськогосподарської економіки, в результаті чого в ньому працювало 768 соціологів. Було створено кілька нових підрозділів, в тому числі, Відділ державного та

місцевого планування, який керував новою програмою планування землекористування в округах. Місцеві фермери та професійні експерти отримали доручення працювати разом на рівні округів з метою інтеграції федеральних програм землекористування та програми збереження ґрунту до планів розвитку сільського господарства. Загалом у 1939–1940 рр. у цій програмі взяло участь 195 округів [110, с.459]. Результати діяльності стали очевидні вже у 1941 р. На цей час відбулось 27 тис. зустрічей з планування землекористування, більше 8 тис. з яких були відкриті для всіх зацікавлених фермерів. У 1942 р. дві третини всіх округів США (приблизно 2,2 тис.) мали комітети з планування. На Національній конференції з планування, що відбулась у 1941 р., Дж. Ф. Крізвелл із Державного коледжу штату Північна Кароліна заявив, що «процес планування на сьогоднішній день просунувся швидше і, можливо, на рівні округу більш успішно, ніж на рівні штатів або навіть на національному рівні» [111, с.460]. Проте у 1950–1960-х рр. міське планування повністю інтегрувало планування землекористування – напрямок, який активно розвивався у США, починаючи з другої половини 1930-х рр.

У другій половині 1930-х рр., коли США почали виходити з економічної кризи, активізувалась не лише робота Служби національних парків. У цей час члени Конгресу приділили більше уваги стану навколишнього середовища. Все частіше лунали промови конгресменів з питань, що стосувались стану навколишнього середовища. Так, наприклад, сенатор Тейлор зі штату Колорадо заявив, що людина набула великий досвід експлуатації природи. Подальша її експлуатація «загрожує сучасній національній економіці і нависла тяжкою хмарою над країною». Він уважав, що американці не повинні використовувати принцип «приходь і бери». Сенатор підкреслював, що адміністрація США почала розроблення та обґрунтування нової філософії про необхідність збереження природних ресурсів [33, с.150].

Виступаючи по радіо з промовою, яку він оголосив у Конгресі, Секретар Департаменту внутрішніх справ Г. Ікес заявив про вплив економічної ситуації на охорону природних ресурсів. «Для того, – заявив він, – щоб одержати вигоди від природи, слід діяти розумно, використовуючи її багатства на благо нації». Сенатор Дж. Гуффей з Пенсильванії вказував на те, що жителі Сполучених Штатів Америки почали прокидатися» [13, с.464-464], маючи на увазі зростання екологічної свідомості населення та розширення державної політики в цьому напрямі.

У цей час було звернено увагу на промислове забруднення рік США, що набуло національного масштабу. 15 грудня 1937 р. у Конгресі представник штату Монтана Мюррей зробив доповідь, в якій торкнувся проблеми охорони навколишнього середовища. Ситуацію, що склалася в країні на той час, він охарактеризував, як марнотратство природних ресурсів. Доповідь сенатора характеризувалась розумінням того, що все в природі взаємопов'язано. Так, одну з причин скрутної ситуації зі станом американських річок він вбачав у тотальному знищенні лісів на великій території. Доповідач уважав, що завдяки цьому дощі та талі води, які стікали з гір, спричиняли навесні повені та водоверті, несучи з собою різний бруд, який замулював і ускладнював течію таких великих рік, як Міссісіпі, Колумбія, Огайо, Потомак та ін. При цьому дуже часто виникали повені, які спричиняли руйнування майна та людські жертви, ліквідація яких коштувала країні мільйони доларів.

Наслідком забруднення водного середовища стала низька якість питної води. Виступаючий наводив факт, що половина всієї питної води, яку він споживав уранці, як і більшість американців, була непридатною для вживання. Промисловість продовжувала залишатися найбільшим забруднювачем довкілля США. Особливо негативно впливали на навколишнє середовище такі галузі, як металургійна (на 1940 р. США виробляли 12% світового об'єму озброєнь), хімічна, нафтопереробна, видобувна. Район Великих озер був не єдиним, де підприємства викидали свої відходи у водоймища. У Пенсильванії в народному господарстві використовувалось 199 миль річок. Із них територія, де існувала риба, становила всього 11 тис. км. У цей час поширилось і заселення ріки Амазонка. Промислове забруднення зробило свій внесок у відкладання на дні багатьох рік 14-футового шару мулу. Як висловився у Конгресі сенатор Мюррей: «Промисловість США перетворила ріки на великі звалища» [13, с.150-151]. Це загрожувало річковій та береговій флорі і фауні та здоров'ю людини, ускладнювало навігацію і судноплавство, завдавало господарській діяльності матеріальні збитки.

Однак ніяких кардинальних заходів на державному рівні, які би обмежували джерела забруднення або принаймні контролювати промислові підприємства, у цей час зроблено не було. Як вже наголошувалось вище, боротьба з локальним забрудненням покладалась на муніципалітети міст; співробітництво між штатами розвивалось лише в окремих випадках.

Розв'язання цього питання бачилось у створенні санітарних оздоровчих зон. Перша з'явилась у 1935 р. у штаті Нью-Йорк на базі

гавані. Внаслідок швидкого зростання населення довкола Нью-Йорка сформувалось значне забруднення гавані, берегових вод і проток. Це привело до погіршення здоров'я населення, великих витрат на подолання наслідків забруднення природи. Для контролю над забрудненням цієї території штати Нью-Йорк, Нью-Джерсі та Коннектикут уклали угоду про співробітництво з подолання забруднення. У 1937 р. були створені оздоровчі зони на ріках Огайо (учасники – штати Іллінойс, Індіана, Коннектикут, Нью-Йорк, Огайо, Пенсильванія, Західна Вірджинія) та Червоній (учасники – штати Південна і Північна Дакота, Мінесота) [65]. У 1938 р. аналогічну угоду заключили щодо ріки Ріо-Гранде (штати Колорадо, Нью-Мексико, Техас), у 1939 р. – стосовно ріки Потомак (штати Меріленд, Західна Вірджинія, Колумбія). За цими угодами створювалися міжштатні комісії, які регулювали питання використання води і боротьби з їх забрудненням [35, с.43].

У другій половині 1930-х рр. у США продовжив розвиватися рух за охорону дикої природи. У 1935 р. з'явилась громадська організація «Товариство дикої природи». Її вісім співзасновників у наступні роки стали одними з найвідоміших захисників природи у США. Б. Маршалл був співробітником Лісової служби, Р.С. Ярд – співробітником Служби національних парків, О. Леопольд – відомим американським екологом і письменником, Б. Маккей – «батьком стежки Аппалачі»¹⁵, Е. Оберхольцер – лоббістом створення заповідника «Кветіко-Сюперіор», Х. Брум – ініціатором створення національного парку «Грейт-Смокі-Маунтінс», Б. Френк – засновником Асоціації вододілів «Рок Грік» і Національного історичного парку «Канал Огайо», Х. Андерсон – членом правління «Клубу стежки Потомак Аппалачі».

Вельми цікавою є історія створення цієї організації. Усе почалось у 1934 р., коли Лісничий Б. Маршалл і регіональний плановик Маккей зустрілися у місті Ноксвілл (штат Теннессі) і вирішили зайнятися створенням організації з охорони дикої природи. Вони розіслали однодумцям «Запрошення допомогти створити групу для збереження дикої природи Америки», тому що вважали, що у США вже сформувався прошарок активістів, які прагнуть захистити дику природу від настання «механізованої» цивілізації. 21 січня 1935 р. оргкомітет випустив буклет, в якому оголосив про створення

¹⁵ Розмічений маршрут для пішохідного туризму в північноамериканській гірській системі Аппалачі протяжністю близько 3,5 тис. км.

товариства, яке поставило перед собою завдання зупинити вторгнення людини на територію незайманої природи, зберегти її емоційну, інтелектуальну та наукову цінність. Більшу частину грошей на потреби товариства, починаючи з першого анонімного пожертвування в розмірі тисячі доларів, виділив Б. Маршалл, який отримав багатий спадок від батька. Пізніше він навіть заснував фонд з управління майном, доходи від якого продовжували надходити до бюджету «Товариства дикої природи» і після його смерті в 1939 р. [155, с.206-212]. До речі, досить цікаву думку щодо причин появи екологічних товариств наприкінці 1930-х рр. висловив П.С.Саттер, який стверджує, що зростання автомобільного туризму було відправною точкою формування товариств дикої природи, які почали боротися в 1930-х рр. за створення нового типу захищеного простору – територій дикої природи, де було заборонено використовувати моторизовані засоби пересування.

Одним з найбільш відомих членів цієї організації був О. Леопольд – американський письменник, філософ, лісник, який у своїй книзі «Календар піщаного графства» (1949 р.) розробив засади екологічної етики. У 1930-х рр. він став одним із провідних експертів країни у питаннях дикого життя. Леопольд був першим, хто у своїх публікаціях почав використовувати термін «дике життя» (від англ. «wildlife» – дике життя), щоб описати своє бачення збереження природи США. Протягом наступних двох десятиліть він додав етичні та наукові обґрунтування своєї концепції. На формування його поглядів великий вплив мала урбанізація та індустріалізація, які розгорнулись у країні в 1920–1930-х рр. Леопольд уважав, що індустріалізація, як одна з головних рушійних сил економічного розвитку, замаскувала присутність природи в повсякденному житті, тим самим відволікаючи увагу людей від землі, у результаті чого відбулись «насильницькі» зміни природи. Свою екологічну етику він назвав етикою землі і розповсюдив її не на окремих осіб, а на біологічні види та екологічні спільноти. Леопольд писав: «Первинна етика стосується відносин між індивідами; подальші додавання пов'язані вже з взаєминами індивіда та суспільства. Але етика, що регулює взаємини людини з землею, з тваринними і рослинами, що мешкають на ньому, поки ще не існує. Земля все ще залишається власністю, а взаємовідносини з нею все ще залишаються чисто споживацькими, такими, що передбачають лише права без обов'язків» [186]. На його думку, екологічна етика була дуже важливою складовою природоохоронного руху, адже вона змінювала роль людини і перетворювала її із завойовника-варвара на рівноправного члена гармонічної природної спільноти.

Отже, в період економічної рецесії другої половини 1930-х рр. екологічну політику США було розширено. З однієї сторони, продовжилась реалізація розпочатих на початку десятиліття антикризових проектів (CCC, TVA та ін.), які мали яскраво виражену природоохоронну складову. З іншої сторони, в цей період було значно підсилено Службу національних парків США, яка, отримавши новий статус, значні фінансові і людські ресурси у рамках антикризових урядових програм, розгорнула активну діяльність по створенню національних природних та історичних пам'яток і управлінню ними. Напередодні Другої світової війни головна робота була зосереджена на формуванні візії, філософії та завдань служби і різних її підрозділів, методології відбору природних та історичних пам'яток, які вартували охорони в якості національної спадщини американської нації. Для підвищення екологічної свідомості та розвитку самоідентифікації громадян служба реалізувала низку демонстраційних проектів. Це створило фундамент для її якісної діяльності в середині XX ст. Негативні наслідки індустріалізації країни почали привертати увагу не лише представників Конгресу та посадових осіб, а і низки громадських діячів, що вплинуло на формування нових філософських ідей стосовно охорони довкілля.

ЗАКЛЮЧЕННЯ

Екологічна політика США формувалась як реакція американського суспільства на колонізацію Північної Америки і розорення природних ресурсів, що відбувалось протягом кількох століть після прибуття на континент перших європейських поселенців. Великі території «нічийної» землі, багаті природні ресурси і теплий клімат зумовили сільськогосподарську спеціалізацію регіону. Внаслідок промислового перевороту, що охопив Європу, на початку XIX ст. значно зріс попит на продукти харчування і сировину, в першу чергу – бавовну, що пришвидшило освоєння нових територій континенту. «Цивілізаційні блага» європейців (хвороби, війни, територіальні конфіскації і рабство) досить швидко зламали опір тубільного населення Північної Америки, яке не змогло протистояти колонізаторам. Внаслідок розвитку промисловості, фермерства та урбанізації на середину XIX ст. природний ландшафт і екосистеми регіону вже помітно змінилися. Будівництво мережі залізниць сприяло завершенню промислового перевороту і розширенню внутрішнього ринку США. Зростаючий попит і прагнення наживи стимулювали захоплення нових земельних ділянок, вирубку лісів, brutальне знищення багатьох видів флори і фауни (бобрів, лосів, бізонів, птахів з красивим пір'ям), зникнення унікальних ландшафтів.

Хоча на перших етапах колонізації дика природа розглядалась як ворог, який таїв численні небезпеки, на початку XIX ст. під впливом європейського романтизму інтерес до неї в американському суспільстві значно зріс. Ніагарський водоспад; гори Сьєрра-Невада та їхні піки, схожі на башти; «червоні» ліси Каліфорнії; долина Йосеміті; Великий Каньйон; гейзери, озера та вулкан Йеллоустону... Їх велич і краса жахали і притягували погляди, надихали письменників і художників, які у 1830–1850-х рр. створили вражаючі образи мальовничих куточків незайманої людиною американської природи. Оспівана митцями і відтворена фотографами другої половини XIX ст., дика природа увійшла в кожний будинок американців і зумовила розуміння їх «іншості» у порівнянні з європейцями, що стало важливою умовою формування національної ідентичності. Вона породила у багатьох жителів країни не лише почуття гордості, а і прагнення захистити її від руйнівного впливу цивілізації. Обожнення природи, започатковане низкою митців, стало відповіддю на наслідки становлення капіталістичного суспільства, гонитву за прибутками і прагматизм, з яким американські підприємці освоювали багаті ресурси континенту.

Американські філософи обґрунтували неекономічну, естетичну цінність дикої природи і лісів, кинувши виклик ідеї про те, що природа – лише товар, створений для задоволення потреб людини. Перетворення американської дикої природи на національний символ; розвиток внутрішнього туризму, особливо після закінчення громадянської війни; дослідження неосяжних просторів країни вченими і натуралістами сприяли формуванню в суспільстві поступового розуміння необхідності її охорони.

У середині XIX ст. у США почали розвиватися два головні підходи до відносин «людина-природа». Це утилітарне збереження, а основу якого була покладена ідея прагматичного, «розумного» управління природними ресурсами з метою забезпечення економічного зростання країни – консервація (у певному сенсі його можна ототожнити з антропоцентричним підходом), та охорона мальовничих пейзажів і середовищ існування флори та фауни для отримання задоволення і натхнення громадян – презервація (екоцентричний підхід). Успадкування цих історичних традицій охорони природи в значній мірі лежить в основі аргументації захисту довкілля в США і визначає особливості сучасної екологічної політики країни.

Однак наприкінці XIX – на початку XX ст. екоцентричний підхід до природних ресурсів не набув широкої підтримки, адже ще з колоніальних часів в американському суспільстві панувало уявлення, що природа створена для задоволення потреб людини, вона є джерелом ресурсів для житла, харчування, одягу і доходу, а відповідно – товар, який можна обміняти або продати. Розвиток капіталістичних відносин, ринкова конкуренція, індивідуалізм і раціоналізм, як риси характеру американців, що сформувалися протягом попередніх століть, сприяли утвердженню відносин «людина – суспільство – довкілля» на основі принципів утилітаризму, тобто уявлення про те, що дія, яка призводить до максимальної користі людей, є правильною з точки зору моралі. Це обумовило специфіку перших кроків з охорони природних ресурсів у США і чітко визначило їх прагматичний характер.

Бурхливе зростання трестів, їх нестримне прагнення до максимального прибутку супроводжувалося хижацьким ставленням до природи: нещадно вирубались ліси; повітря і водойми забруднювались промисловими відходами; землі розорювались або огороджувались для випасання худоби. Розвиток капіталістичного виробництва спонукав до зростання кількості міст, супутніми проблемами яких була хаотична забудова, недосконала інфраструктура, антисанітарія, особливо в нетрях, де проживало найбільш бідне населення. Однак найбільшого

руйнування зазнали ліси, площа яких зменшувалась не лише у результаті масштабних вирубок, але й унаслідок пожеж, які спричиняли локомотиви через недотримання правил техніки безпеки. Наприкінці XIX ст. залізничні компанії перетворились на найбільші монополістичні об'єднання країни і безкарно винищували природу, зокрема ліси, що привернуло увагу громадськості Сполучених Штатів до їх захисту. Тому прийняття у цей період перших природоохоронних законів, які стосувалися обмеження негативного впливу залізниць на ліси, стало важливою і невід'ємною складовою антитрестовської боротьби у США і намагань держави поставити під контроль діяльність великих монополістичних об'єднань.

На початку XX ст. деградація лісів вже почала розглядалася як вузлова проблема, яка зумовлює ерозію земель, замулення річок, повені, посухи. Створена в 1905 р. Лісова служба повинна була захистити ліси країни від розорення і мінімізувати негативні наслідки існуючої в суспільстві антропоцентричної моделі природокористування, однак у руслі концепції консервації, яку політична еліта країни визнала провідною.

Великий внесок у популяризацію знань про природу і формування екологічної свідомості, як у пересічних громадян, так і у представників політичної еліти, зробили тогочасні експерти – натуралісти і науковці. Наприкінці XIX ст. розпочався процес консолідації американських вчених різних професій, організаційне оформлення їх діяльності. Видання наукових і популярних журналів створило кращі умови для розвитку науки і освіти широких мас населення. Крім того, з'явилися громадські організації, зацікавлені в поліпшенні міського побуту, створенні умов для відпочинку городян на природі, вихованні в американців усвідомлення потреби охорони природної і культурно-історичної спадщини.

Першою формою охорони лісів у США стали національні заповідники, які перебували під захистом держави. Вони почали розглядатися як надбання і спадщина усієї нації; резервуар генетичного матеріалу флори і фауни; реальна можливість проведення невідкладних заходів для боротьби з негативними змінами природи і остаточної втрати біологічного різноманіття; території, які виконують просвітницьку, виховну і рекреаційну функції, сприяють формуванню національної ідентичності та збереженню історичної пам'яті. Вже у 1872 р. в країні з'явився перший національний парк – «Йеллоустон», а «Органічний Закон» 1897 р. надав президентам США право створювати національні заповідники. Цей інструмент захисту природи незабаром

став досить ефективно використовуватися у багатьох державах світу і на міжнародному рівні.

На початку XX ст. національних парків було небагато; вони мали низку проблем, пов'язаних з так званими «прикордонними конфліктами». Їх сутність полягала в тому, що так як «вільних» гомстедів не залишилося, то поселенці намагалися зайняти землі в межах заповідників. Серйозні заперечення проти суворих обмежень полювання висловлювали лісники і численні товариства мисливців. Інженери виступали за будівництво гребель на річках для створення електростанцій та інфраструктури для зрошення. В суспільстві були поширені вимоги використовувати державні землі для отримання прибутку у промисловості і сільському господарстві. Концепція «утилітарної» охорони природи на противагу її недоторканості (мається на увазі отримання естетичного задоволення від милування природою) стала домінуючою. Вона лягла в основу політики консервації (охорони природних ресурсів), яку започаткував президент США Т. Рузвельт.

Долаючи шалений опір конгресменів, він зіграв вирішальну роль у створенні фонду державних земель, низки національних парків і заповідників. Він також домігся прийняття Закону про старожитності, який дозволяв президентам, не чекаючи згоди Конгресу, створювати національні монументи. Будучи загальноновизнаним лідером консервації, Т. Рузвельт вперше надав охороні природи цілеспрямований і системний характер, підняв її статус до рівня державної політики, яка у перші десятиліття XX ст. перетворились на один із головних напрямів урядової діяльності. Її головні здобутки – розробка ідеології та законодавчого забезпечення, створення фонду державних земель, низки заповідників і резервацій для тварин, розвиток зрошення та початок досліджень корисних копалин, мобілізація політичної еліти та громадянського суспільства до діяльності з охорони довкілля стали невід'ємним елементом «прогресивної ери» і створили основу для розвитку природоохоронної політики у наступні десятиліття.

Однак статус національних парків у цей період не захищав їх від постійного господарського втручання людини. Вирішити це допомогло створення в 1916 р. Служби національних парків, якій підпорядковувались як вже існуючі об'єкти, включаючи ті, що знаходилися у віданні Лісової служби, так і ті, які будуть створені в майбутньому. Це стало справжньою перемогою для прихильників природоохоронного руху у США і засвідчило непорушність обраного державою курсу.

Водночас в цей період дебати між прихильниками охорони територій дикої природи і розвитку їх природних ресурсів для економічного зростання привели до розколу між прихильниками екоцентричної і антропоцентричної моделі державної екологічної політики. Розбіжності у підходах унаочнені у відмінних цілях діяльності Лісової служби США, яка відповідала за експлуатацію лісів і стояла на позиціях утилітаризму, та Служби національних парків, яка більше тяжіла до еконцентризму. Різні цінності цих установ вплинули на характер державних і місцевих ініціатив в царині охорони природи. Однак, попри ідеологічну і політичну конкуренцію, вони виконували одне завдання – збереження і примноження природних ресурсів США і привернення до них уваги як урядовців і бізнесменів, так і широких кіл громадськості.

З новою силою ці дебати спалахнули в добу «проспериті», коли в американському суспільстві розпочався науковий і суспільний дискурс щодо напрямів діяльності Служби національних парків, а відповідно – і розвитку лісових і паркових територій. Хоча екологічна політика продовжила свій розвиток згідно до концепції консервації природних ресурсів, у 1920-х рр. суттєво розширилось коло американців, які ставили на перше місце естетичну цінність дикої природи.

Цей період має неоднозначний вплив на становлення екологічної політики США. Бурхливий економічний розвиток, індустріалізація і формування нових споживацьких вподобань, з однієї сторони, посилили негативний вплив на природні ресурси країни, а з іншої – дали імпульс розвитку національних парків і розширенню транспортної мережі. Вони почали розглядатися як багатофункціональні осередки, що мають задовольняти фізичні та естетичні потреби американців, а також виконувати функції виховання, освіти і формувати у пересічних громадян патріотичні почуття.

Економічна криза і «Велика депресія» 1930-х рр. розкрили потенціал екологічної політики з нової сторони. Президент США Ф. Рузвельта почав розглядати ресурси країни як антикризовий інструмент для розв'язання соціальних і економічних проблем, що у світовій практиці відбулось уперше. Досить успішні проекти подвійного призначення (використання безробітних на громадських роботах з покращення стану довкілля) наочно продемонстрували ефективність такого підходу. Одним із найбільш відомих екологічно орієнтованих соціальних проектів «Нового курсу» є Цивільний корпус охорони природних ресурсів. Його учасники відновлювали ліси, будували готелі для відвідувачів і хатини для рейнджерів,

облаштовували кемпінги та пішохідні стежки, створюючи сприятливу туристичну інфраструктуру, що принесло не лише практичну користь економіці США, а і вплинуло на формування екологічної свідомості і нових цінностей, які вони передали наступним поколінням.

У цей період відбулись і спроби більш ґрунтовно розв'язати такі екологічні проблеми Сполучених Штатів, як земельна ерозія, пилові буруни, повені. Їх поява була зумовлена негативним впливом бурхливого економічного розвитку попередніх десятиліть. У деяких проектах вже спостерігається впровадження комплексного підходу до розвитку природних ресурсів і планування діяльності, хоча вони не набули широкого поширення.

Особливістю екологічної політики США 1930-х рр. є розширення поняття культурної та історичної спадщини за рахунок як природних, так і історичних об'єктів. Цьому сприяла не лише низка прийнятих законів, а і реформа Служби національних парків, яка перетворилась також на центр історичної презервації. Президент здійснив масштабну реорганізацію всієї системи національних парків, розширивши її складові і змінивши підхід до менеджменту. Важливою новацією стало створення Відділу історії Служби національних парків, до повноважень якого віднесено проведення досліджень, створення національних історичних парків, їх реорганізацію, реставрацію, налагодження просвітницької і туристичної діяльності. У другій половині 1930-х рр. були розроблені засади національної політики охорони історичних місць, будівель і об'єктів загальнонаціонального значення. Служба національних парків фактично перетворилась на головну державну установу, яка керувала як природними, так і історичними об'єктами національного значення, що зрівняло ці дві складові національної спадщини. З однієї сторони, це розширило розуміння в американському суспільстві національної спадщини, а з іншої – збільшило потік відвідувачів до парків, що покращило їх фінансове становище.

Однак не лише це унаочнює специфіку природоохоронної діяльності США у першій третині XX ст. Маємо констатувати амбівалентний вплив на неї суспільства споживання, яке почало формуватися у США в цей період. З однієї сторони, рушієм колонізації і причиною багатьох екологічних проблем став постійно зростаючий попит на сировину, продукти харчування і промислові товари, асортимент яких у процесі впровадження нових технологій постійно збільшувався. Він став причиною перевиробництва і криз, які, в свою чергу, мали негативні екологічні наслідки. З огляду на нерозуміння цього взаємозв'язку, природоохоронна політика цього періоду ще не

мала упереджувального характеру, а лише спрямовувалась на їх подолання, що, в свою чергу, зменшувало її ефективність. До того ж, багато рішень уряду і Конгресу не були реалізовані в життя через потужне бізнес-лоббі.

З іншої сторони, розширення консьюмеризму і зростання потреб населення, у тому числі – у способах отримання задоволення та відпочинку, стимулювали національні парки і ліси США до змін. Важливим рушієм цього процесу була рекреація, адже відпочинок на свіжому повітрі та загартування тіла з допомогою фізичних вправ займають важливе місце в житті американців. Ініціаторами і головними лоббістами прийняття перших законодавчих актів у цій царині були залізниці, а пізніше – й інші актори індустрії розваг і дозвілля. Державні закони початку ХХ ст. відкривали перспективи для впорядкування територій, будівництва готелів, кемпінгів, туристичних стежок і автобанів, розширення транспортної мережі. Це не лише підвищувало інвестиційну привабливість національних лісів і парків та створювало додаткові джерела отримання прибутку підприємцями, а і мало потужну соціальну і культурну місію, адже надавало можливість широкому колу пересічних громадян укріпити фізичне та ментальне здоров'я, пізнати історію та культурну спадщину своєї країни. Таким чином, становлення екологічної політики США відбувалось під впливом передових представників громадськості і політикуму країни та бізнес-інтересів різних промислових груп, які мали на неї як негативний, так і позитивний вплив.

У першій третині ХХ ст. у Сполучених Штатах не лише була створена законодавча основа для природоохоронної діяльності, а і вдосконалена структура державного екологічного управління. У рамках Департаменту сільського господарства і Департаменту внутрішніх справ створили різні вузькопрофільні відділи, які відповідали за окремі аспекти охорони природних ресурсів, наприклад, Бюро біологічних оглядів, Бюро рибальства, Бюро комерційного рибальства, Бюро тваринництва, Бюро рослинної промисловості, ґрунтів і сільськогосподарської техніки, Бюро управління земель та ін. Крім того, з'явилась низка самостійних агентств, які мали досить широкі повноваження – Служба (пізніше – Бюро) з меліорації, Служба охорони риб і дикої природи, Геологічна служба.

У 1930-х рр. розширилась екологічна свідомість передових представників американського політикуму, громадських діячів і філософів. Причиною цього є зростання промислового забруднення, обумовлене широкою індустріалізацією 1920-х рр. Очевидні факти

погіршення екологічної ситуації і розорення природних ресурсів привели до зростання розуміння негативного впливу на довкілля пануючої економічної моделі і появи ідеї екологічної етики, яку почав розвивати екофілософ і консерваціоніст О. Леопольд.

Отже, з кінця XIX ст. до Другої світової війни у США тривав етап становлення екологічної політики, під час якого були створені передумови для її переходу у 1950-х рр. на новий якісний щабель. У цей період відбувся перехід від спорадичної та непослідовної до більш цілеспрямованої природоохоронної діяльності, створена її інституційна архітектура, розроблені ідеологічні та філософські засади, а також головні напрями розвитку. Ідея консервації природних ресурсів поширилась в американському суспільстві і перетворилась на домінуючу модель природокористування. Охорона природи була пов'язана з розумним і раціональним використанням ресурсів для забезпечення сталого економічного зростання країни і благополуччя нації з урахуванням інтересів майбутніх поколінь, що варто розглядати як першу в історії США спробу збалансувати економічні потреби з ємністю природних ресурсів країни. У другій половині XX ст. цей принцип ліг в основу консервації Сполученими Штатами видобутку низки цінних природних копалин і розширення їх імпорту з метою збереження власних невідновлюваних ресурсів. Таким чином, консервація природних ресурсів набула рис стратегії національного розвитку США, хоча і з притаманною країні специфікою.

CONCLUSION

US environmental policy was formed as a reaction of American society to the colonization of North America and the destruction of natural resources, which occurred several centuries after the arrival of the first European settlers on the continent. Large areas of "nobodies land", rich natural resources and warm climate had led to agricultural specialization of the region. As a result of the industrial revolution that engulfed Europe in the early nineteenth century, demand for food and raw materials, especially cotton, increased significantly which accelerated the development of new territories. The "civilizational benefits" of the Europeans (diseases, wars, territorial confiscations, and slavery) quickly broke the resistance of the North American local population, which was unable to resist the colonizers.

Until the middle of the nineteenth century the natural landscape and ecosystems of the region have changed significantly due to development of farming, urbanization and industrialization. The construction of the railways contributed to finalization of the industrial revolution and expanding of the US domestic market. Growing demand and desire for profit stimulated the seizure of new lands, deforestation, the brutal destruction of many species of flora and fauna (beavers, elks, bison, birds with beautiful feathers), the disappearance of unique landscapes.

Although in the early stages of colonization, wildlife had been seen as an enemy that caused numerous dangers, due to influence of European romanticism in the early nineteenth century interest in it in American society has grown significantly.

Niagara Falls; Sierra Nevada, major mountain range of western North America and its tower-like peaks; redwood forest of California; Yosemite Valley; Grand Canyon; notable geysers; the lakes and volcano of Yellowstone... Their majesty and beauty terrified and attracted eyes. It inspired writers and artists who in the 1830's and 1850's created striking images of picturesque corners of untouched American nature.

Described by artists and recreated by photographers of the second half of the nineteenth century, wildlife entered every house and led the Americans to understand their "otherness" compared to Europeans, which became an important condition for formation of national identity. This had aroused in many people not only a sense of pride, but also a desire to protect it from the destructive effects of civilization. The deification of nature, initiated by a number of artists, was a response to consequences of the formation of

capitalist society, the pursuit of incomes and the pragmatism with which American businessmen exploited rich resources of the continent.

American philosophers had substantiated the uneconomical, aesthetic value of wildlife and forests, challenging the idea that nature is only commodity created to meet human needs. Transforming American wildlife into a national symbol; developing domestic tourism, especially after the end of the civil war; the study of the vast expanses of the country by scientists and naturalists contributed to the formation of the first manifestations of ecological consciousness in the leading representatives of the American society.

In the middle of the nineteenth century in the United States, two main approaches to «human-nature» relations started developing. This utilitarian preservation, which was based on the idea of pragmatic, "smart" management of natural resources to ensure economic growth – conservation (it can be equated with an anthropocentric approach), and protection of picturesque landscapes, flora and fauna to obtain satisfaction and inspiration of citizens – preservation (ecocentric approach). Inheritance of these historical traditions of nature protection largely underlies the argumentation of environmental protection in the United States and determines the features of modern environmental policy.

However, in late nineteenth – early twentieth centuries the ecocentric approach to natural resources had not been widely supported, as since the colonial times American society had an idea that nature was created to meet human needs and it is a source of resources for housing, food, clothing and income, and therefore a commodity that can be exchanged or sold. Development of capitalist relations, market competition, individualism and rationalism, as the character traits of Americans formed in previous centuries, contributed to the establishment of relations "man – society – environment" based on principles of utilitarianism, the idea that action leads to maximum benefit for people, is morally correct. This determined the peculiarities of the first steps of nature protection in the United States and clearly defined their pragmatic character.

The rapid growth of trusts, their desire to have maximum profit was accompanied by a predatory attitude to nature: forests were cut down; air and water were polluted with industrial waste; lands were plowed or fenced for grazing. The development of capitalist production stimulated increasing in number of cities, problems of which were chaotic construction, imperfect infrastructure, and unsanitary conditions, especially in the slums, where the poorest people lived.

However, forests were suffering the greatest destruction, the area of which decreased not only because of deforestation, but also as a result of fires caused by locomotives that didn't follow safety rules. At the end of the nineteenth century railways companies became the largest monopoly associations which destroyed nature including forests with impunity. This drew the United States public's attention to their protection.

The first environmental laws were adopted at the end of the nineteenth century to limit the negative impact of railroads on forests. These laws were an important part of the antitrust struggle in the United States and the state's efforts to control the activities of major monopolistic associations.

In the early twentieth century degradation of forests has already considered as a nodal problem that causes land erosion, siltation of rivers, floods, droughts. The Forest Service was established in 1905 and intended to protect the country's forests from ruin and minimize the negative effects of society's anthropocentric model of nature management, but in line with the concept of conservation, which was recognized as leading by the country's political elite.

Significant contribution to popularization of knowledge about nature and the ecological consciousness formation among ordinary citizens and the political elite was made by experts – naturalists and scientists. At the end of the nineteenth century the process of consolidation of American scientists of various professions and organization their activities began. The publication of scientific and popular magazines has created the best conditions for the development of science and education for general population. In addition, there were public organizations interested in improving urban life, creating conditions for outdoor recreation, educating Americans to realize the need to protect natural and cultural heritage.

The first form of forest protection in the United States was nature reserves, which were under state protection. They were seen as property and heritage of the whole nation; reservoir of genetic material of flora and fauna; a real opportunity to take urgent measures to combat the negative changes in nature and the final loss of biological diversity; territories that perform educational and recreational functions, an important part in formation national identity and preservation of historical memory.

The first national park "Yellowstone" appeared in 1872. The "Organic Law" (1897) gave US presidents the right to create national reserves. This tool for nature protection soon was used in many countries around the world and on international level.

At the beginning of the XX century there were a few national parks; they had a number of problems related to the "border conflicts". Their essence was that

since there were no "free" homesteads left, the settlers tried to occupy the lands within the reserves. Serious objections to the strict restrictions on hunting were expressed by foresters and numerous hunters' societies. Engineers stood for building dams on rivers to build power plants and infrastructure for irrigation. There were widespread demands in society to use state lands for profit for industry and agriculture. The concept of "utilitarian" nature protection as opposed to its inviolability (meaning the aesthetic pleasure of admiring the nature) had become dominant. It formed the basis of the policy of conservation, which was initiated by US President T. Roosevelt.

Overcoming the fierce resistance of congressmen, he played a crucial role in creating a fund of public lands, a number of national parks and reserves. He also succeeded in passing the Antiquities Act, which allowed presidents to create national monuments without the consent of Congress. As a recognized leader of conservation, Roosevelt gave this policy systematic and purposefulness which raised its status to the level of public policy, which in the first decades of the twentieth century had become one of the main areas of government activity. Its main achievements – the development of ideology and legislation, the creation of a public land fund, a number of reserves and reservations for animals, the development of irrigation and the beginning of mineral research, the mobilization of political elites and society to environmental activities have become an integral part of the "progressive era" and created a basis for further development of environmental policy.

However, the status of national parks did not protect them from constant human intervention. Creation in 1916 the National Park Service which controlled both existing facilities, including Forest Service, and those that would be created in the future solved this problem. This was a real victory for environmental movement supporters in the United States and proved the inviolability of the course chosen by the state.

At the same time, during this period, the debate between supporters of wildlife protection and the development of their natural resources for economic growth led to a split between supporters of the ecocentric and anthropocentric models of state environmental policy. Differences in approaches are evident in the different goals of the U.S. Forest Service, which was responsible for forest exploitation and used principals of utilitarianism, and the National Park Service, which more tended to ecocentrism. Different values of these institutions had influenced state and local initiatives in the field of nature protection. However, despite ideological and political competition, they had one task: to preserve and increase the natural resources of the United States and to attract the attention of both government officials, businessmen and the public.

These debates erupted with renewed vigor in the age of Prosperity, when American society began a scientific and social discourse on the activities of the National Park Service and, accordingly, the development of forests and parks. Although environmental policy continued to develop according to the concept of conservation of natural resources, in the 1920s the circle of Americans, who appreciated the aesthetic value of wildlife, expanded significantly.

This period has ambiguous impact on the formation of US environmental policy. Rapid economic development and the formation of new consumer preferences, on the one hand, increased the negative impact on the country's natural resources, and on the other – gave impulse to the development of national parks and the expansion of the transport network. They were seen as multifunctional centers that should meet the physical and aesthetic needs of Americans, as well as perform the functions of upbringing, education and form patriotic feelings in ordinary citizens.

The economic crisis and the Great Depression of the 1930s revealed the potential of environmental policy from a new angle. The country's resources began to be seen as an anti-crisis tool for solving social and economic problems, which was the first time in world practice. Quite successful were dual-purpose projects (the use of the unemployed in public works to improve the environment) that had clearly demonstrated the effectiveness of this approach. One of the most famous ecologically oriented social projects of the "New Deal" of President F. Roosevelt is the "Civil Conservation Corps". Its participants recreated forests, built hotels for visitors and huts for rangers, arranged campsites and hiking trails, were creating a favorable tourist infrastructure, which not only brought practical benefits to the US economy, but also influenced the formation of environmental awareness and new values to the next generation.

During this period, there were attempts to solve such environmental problems of the United States as land erosion, dust storms, and floods. Their emergence was due to the negative impact of rapid economic development in previous decades. Some projects already have an integrated approach to natural resource development and planning, although they were not widespread.

A feature of US environmental policy in the 1930s is the expansion of the concept of cultural and historical heritage through natural and historical sites. This was facilitated not only by a number of adopted laws, but also by the reform of the National Parks Service, which became the center of historical preservation. The President carried out a large-scale reorganization of the entire national parks system, expanding its components and changing the approach to management. An important innovation was creation the History

Department of the National Parks Service, which was responsible for conducting research, creating national historical parks, reorganizing them, restoring them, and establishing educational and tourist activities. In the second half of the 1930's were developed principles of the national policy in protection of historical sites, buildings and objects of national importance. The National Park Service actually turned into a major public institution, which managed both natural and historical sites of national importance that tied two components of national heritage. On the one hand, it has expanded understanding of the national heritage by American society, on the other – has increased the flow of visitors to the parks, which improved their financial situation.

However, not only this demonstrates the specifics of US environmental protection in the first third of the twentieth century. Its formation is closely linked to development of a consumer society, which had ambivalent influence on environmental policy. On the one hand, the starting of colonization and the cause of many environmental problems was the ever-increasing demand for raw materials, food and manufactured goods. It caused overproduction and crises, which in turn had negative environmental consequences. However, given the lack of understanding of this relationship, the environmental policy of this period had not pre-emptive character; it was designed only to overcome these problems, which in turn reduced its effectiveness. In addition, many decisions of the government and Congress were not implemented due to the powerful business lobby.

On the other hand, the expansion of consumerism and the growing needs of the population, including in pleasure and recreation, stimulated US national parks and forests to change, that Era of Prosperity demonstrates. An important driver of this process was recreation, because outdoor exercises have traditionally played an important role in lives of Americans. The initiators and main lobbyists for the adoption first legislation in this area were the railways, and later other actors in the entertainment and leisure industry. State laws of the early twentieth century created perspectives for the improvement of territories, constructing hotels, campsites, hiking trails and highways, expanding the transport network. However, this not only increased the investment attractiveness of national forests and parks and created additional sources of income for entrepreneurs, but also had a strong social and cultural mission, as it provided a wide range of citizens to strengthen physical and mental health and learn about history and cultural heritage. Therefore, the formation of US environmental policy was influenced by the public and policymakers, as well as business interests of some industrial groups; this effect was multi-vector.

In the first third of the twentieth century in the United States, not only the legal framework for environmental protection has been established, but the structure of public environmental management has been improved. Within the Department of Agriculture and the Department of the Interior, various narrow departments have been set up to deal with certain aspects of natural resources protection, such as United States Bureau of Biological Survey; United States Bureau of Fisheries; United States Bureau of Commercial Fisheries; Bureau of Animal Husbandry; Bureau of Plant Industry, Soil and Agricultural etc. In addition, a number of independent agencies appeared which had rather broad powers – Land Reclamation Services (later the Bureau); United States Fish and Wildlife Service; and United States Geological Survey.

In the 1930's there was an increase in the environmental consciousness of leading representatives of American politics, public figures and philosophers. The reason for it was the growth of industrial pollution due to the widespread industrialization of the 1920's. The obvious facts of deteriorating environmental conditions and the destruction of natural resources had led to an understanding of the negative environmental impact and to development of the environmental ethics ideas, which began to develop ecophilosopher and conservationist O. Leopold. Although many decisions of the government and Congress have not been implemented due to a powerful business lobby.

Thus, from the end of the nineteenth century till World War II, the environmental policy of the US has passed its formative stage, during which the preconditions were created for its transformation to a new level in the 1950's. During this period, there was a transition from sporadic and inconsistent to integrate environmental activities, ideological and philosophical principles of environmental protection were developed, its institutional architecture was introduced and the main directions of development were worked out. The idea of conserving of natural resources has spread in American society and has become the dominant model of nature management. Conservation has involved the prudent and rational use of resources to ensure the country's sustainable economic growth and the well-being of future generations, which is the first attempt in the US history to balance economic needs with the capacity of a country's natural resources.

In the second half of the twentieth century, this principle formed the basis for the US policy of conservation the extraction of a number of valuable natural resources and the increasing their imports to maintain their own strategic non-renewable resources. Thus, conservation of natural resources has become a US national strategy, albeit with country-specific characteristics.

ДЖЕРЕЛА І ЛІТЕРАТУРА

Документи президентів США

1. *Address of President Coolidge at the National Conference on Outdoor Recreation at Washington, D. C., May 22, 1924.* URL: <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=uiug.30112067652757>.
2. *Executive Order 6101 Starting The Civilian Conservation Corps.* American Presidency Project. URL: <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=14609>.
3. *Franklin Delano Roosevelt: First Inaugural Address, Saturday, March 4, 1933.* American Presidency Project. URL: <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=14473>.
4. *Message of the President of the United States Communicated to the Two Houses of Congress at the Beginning of the Second session of the Fifty-Eight Congress.* Washington: Government Printing Office, 1903. 36 p.
5. *Message to Congress on Making the Civilian Conservation Corps a Permanent Agency.* American Presidency Project. URL: <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=15384>.
6. *Theodore Roosevelt. First Annual Message. December 3, 1901.* American Presidency Project. URL: <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=29542>.
7. *Theodore Roosevelt. Second Annual Message. December 2, 1902.* American Presidency Project. URL: <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=29543>.
8. *Theodore Roosevelt. Seventh Annual Message, December 3, 1907.* American Presidency Project. URL: <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=29548>.
9. *Theodore Roosevelt. Special message to the Senate and House of Representatives. January 22, 1909.* American Presidency Project. URL: <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/special-message-368>.
10. *White House Statement Summarizing Executive Order 6166. June 10, 1933.* American Presidency Project. URL: <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=14660>.

Документи Конгресу США

11. *Congressional Hearings, Reports, and Documents relating to TVA, 1933-1946.* Compiled by Alice M. Norwood. Knoxville, 1946. 53 p.
12. *Congressional Record. Appendix and Index to parts I-II of the proceedings and debates to the Second Session of the 65th Congress of the United States.* Vol. LVI, part 12. Washington, 1918. 736 p.

13. *Congressional Record. Appendix and Index of the Second Session of the 75th Congress of the United States of America.* Volume 82, part 3 (November 15, 1937 to December 21, 1937). Washington, 736 p.
14. *Congressional Record (Bound Edition). Index to the Proceedings.* Volume 43, Part 5 (December 7, 1908 to March 4, 1909). 60th Congress, 2nd Session. Washington, 1909. 304 p.
15. *Congressional Record (Bound Edition). Index to the Proceedings.* Volume 42, Part 9 (December 2, 1907 to May 30, 1908). 60th Congress, 1st Session. Washington, 1908. 928 p.
16. *Congressional Record. (Bound Edition). History of bills and resolutions.* Volume 51, Part 18 (December 1, 1913 to October 24, 1914). 63rd Congress, 2nd Session. Washington, 1914. 506 p.
17. *Congressional Record (Bound Edition). History of Bills and Resolutions.* Volume 52, Part 6 (December 10, 1914 to March 4, 1915). 63rd Congress, 3rd Session. Washington, 1915. 66 p.
18. *Congressional Record (Bound Edition). History of Bills and Resolutions.* Volume 53, Part 16 (December 6, 1915 to September 8, 1916). 64th Congress, 1st Session. Washington, 1916. 368 p.
19. *Congressional Record (Bound Edition). History of Bills and Resolutions.* Volume 74, Part 8 (December 1, 1930 to March 4, 1931). 73rd Congress, 3rd Session. Washington, 1931. 464 p.
20. *Congressional Record (Bound Edition). Proceedings of Congress and General Congressional Publications.* Volume 35, Part 9 (December 2, 1901 to July 1, 1902). 57th Congress, 1st Session. Washington, 1902. 730 p.
21. *Congressional Record (Bound Edition). Proceedings of Congress and General Congressional Publications.* Volume 40, Part 8 (May 17, 1906 to June 8, 1906). 59th Congress, 1st Session. Washington, 1906. P. 7057-8064.
22. *Congressional Record (Bound Edition). Proceedings of Congress and General Congressional Publications.* Volume 42, Part 1 (December 2, 1907 to January 23, 1908). 60th Congress, 1st Session. Washington, 1908. 934 p.
23. *Congressional Record (Bound Edition). Proceedings of Congress and General Congressional Publications.* Volume 43, Part 3 (January 16, 1909 to February 24, 1909). 60th Congress, 2nd Session. Washington, 1909. P. 1017-3024.
24. *Congressional Record (Bound Edition). Proceedings of Congress and General Congressional Publications.* Volume 45, Part 1 (December 6, 1909 to January 25, 1910). 61st Congress, 2nd Session. Washington, 1910. 1008 p.
25. *Congressional Record. Bound Edition). Proceedings of Congress and General Congressional Publications.* Volume 45, Part 4 (March 19,

1910 to April 9, 1910). 61st Congress, 2nd Session. Washington, 1910. P. 3425-4480.

26. *Congressional Record. (Bound Edition). Proceedings of Congress and General Congressional Publications.* Volume 50, Part 1 (March 4, 1913 to May 2, 1913). 63rd Congress, 1st Session. Washington, 1913. 3 p.

27. *Congressional Record (Bound Edition). Proceedings of Congress and General Congressional Publications.* Volume 52, Part 6 (December 10, 1914 to March 4, 1915). 63rd Congress, 3rd Session. Washington, 1915. 934 p.

28. *Congressional Record. (Bound Edition). Proceedings of Congress and General Congressional Publications.* Volume 64, Part 3 (January 23, 1923 to February 7, 1923). 67th Congress, 4th Session. Washington, 1923. P. 2215-3234.

29. *Congressional Record (Bound Edition). Proceedings of Congress and General Congressional Publications.* Volume 69, Part 11 (December 5, 1927 to May 29, 1928). 70th Congress, 1st Session. Washington, 1928. 810 p.

30. *Congressional Record. (Bound Edition). Proceedings of Congress and General Congressional Publications.* Volume 69, Part 6 (April 4, 1928 to April 21, 1928). 70th Congress, 1st Session. Washington, 1928. P. 5837-6962.

31. *Congressional Record. (Bound Edition). Proceedings of Congress and General Congressional Publications.* Volume 77, Part 1 (March 4, 1933 to June 15, 1933). 73rd Congress, 1st Session. Washington, 1933. 1158 p.

32. *Congressional Record. (Bound Edition). Proceedings of Congress and General Congressional Publications.* Volume 79, Part 14 (January 3, 1935 to August 26, 1935). 74th Congress, 1st Session. Washington, 1935. 912 p.

33. *Congressional Record (Bound Edition). Proceedings of Congress and General Congressional Publications.* Volume 80, Part 11 (January 3, 1936 to June 20, 1936). 74th Congress, 2nd Session. Washington, 1936. 580 p.

34. *Congressional Record. (Bound Edition). Proceedings of Congress and General Congressional Publications.* Volume 81, Part 11 (January 3, 1937 to August 21, 1937). 75th Congress, 1st Session. Washington, 1937. 884 p.

35. *Public General Bills with Index.* 76th Congress, 1st session. Final issue. United States Government Printing office. Washington, 1939. 471 p.

Законодавчі акти

36. *Act Making Appropriations for the Construction, Repair, and Preservation of Certain Public Works on Rivers and Harbors, and for Other Purposes.* Fifty-third Congress. Sess. II. CHS. 290, 299. 1894. URL:

<https://www.loc.gov/law/help/statutes-at-large/53rd-congress/session-2/c53s2ch299.pdf>.

37. *Act of March 4, 1913-(Forest Service)* [As Amended through P.L. 109–54, Enacted August 2, 2005] [The fourteenth paragraph under the heading «Forest Service» of the Act of March 4, 1913 (37 Stat. 843; ø16 U.S.C. 501)]. Department of Agriculture. URL: [https://www.agriculture.senate.gov/imo/media/doc/Act%20Of%20March%204,%201913-\(Forest%20Service\)1.pdf](https://www.agriculture.senate.gov/imo/media/doc/Act%20Of%20March%204,%201913-(Forest%20Service)1.pdf).

38. *Act to Establish a National Park Service (Organic Act)*. 1916. National Park Service. URL:<https://www.nps.gov/foun/learn/management/upload/1916%20ACT%20TO%20ESTABLISH%20A%20NATIONAL%20PARK%20SERVICE-5.pdf>.

39. *An Act Appropriating the Receipts from the Sale and Disposal of* [Public, No. 161.) Public Lands in Certain States and Territories to the Construction of Irrigation Works for the Reclamation of Arid Lands. Fifty-seventh Congress. Sess. I. CH. 1093. 1902. URL: <https://www.loc.gov/law/help/statutes-at-large/57th-congress/session-1/c57s1ch1093.pdf>.

40. *An Act Granting the Right of Way to Ditch and Canal Owners over the Public Lands and for Other Purposes*. Thirty-ninth Congress.Sess. I. CH. 253, 254, 255, 262. 1866. URL: <https://www.loc.gov/law/help/statutes-at-large/39th-congress/session-1/c39s1ch262.pdf>.

41. *An Act Making Appropriations for the Construction, Repair, and Preservation of Certain Public Works on Rivers and Harbors, and for Other Purposes*. Fifty-third Congress. Sess. II. CHS. 290, 299. 1894. URL: <https://www.loc.gov/law/help/statutes-at-large/53rd-congress/session-2/c53s2ch299.pdf>.

42. *An Act to Provide for the Sale of Desert Lands in Certain States and Territories*. March 3, 1877. Forty-Fourth Congress. Sess. II. Ca. 107,108. 1877. URL:

<https://www.loc.gov/law/help/statutes-at-large/44th-congress/session-2/c44s2ch107.pdf>.

43. *Disposal of Lands for Public Recreational Purposes*. 43 U.S. Code § 869. Legal Information Institute. Cornell Law school. URL: <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/43/869>.

44. *Exchange of Lands in National Forests; Cutting Timber in National Forests in Exchange for Lands Therein*. Legal information Institute. 16 U.S. Code § 485. Cornell Law School. URL: <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/16/485>.

45. *Historic Sites Act of 1935* [Public–No . 292 – 74th Congress] [S. 2073]. NOAA. URL:

http://ftp.library.noaa.gov/noaa_documents.lib/NOS/ORR/TM_NOS_ORR/TM_NOS-ORR_17/HTML/Pribilof_html/Documents/Historic_Sites_Act_of_1935.pdf.

46. *Mineral Springs Leasing Act of February 28, 1899*. Statutes at Large: 56th Congress. URL: <https://www.loc.gov/law/help/statutes-at-large/56th-congress.php>.

47. *Park, Parkway, and Recreational Area Study Act, 1936*. National Park Service. URL: https://www.nps.gov/parkhistory/online_books/anps/anps_3e.htm.

48. *Rivers and Harbors Appropriation Act of 1899*. Digest of Federal Resource Laws of Interest to the U.S. Fish and Wildlife Service. URL: <https://www.fws.gov/laws/lawsdigest/riv1899.html>.

49. *Soil Conservation and Domestic Allotment Act*. US Fish and Wildlife Service. Digest of Federal Resource Laws. URL: <https://www.fws.gov/laws/lawsdigest/soilcon.html>.

50. *Standard City Planning Enabling Act*. Advisory Committee on City Planning and Zoning of the US Department of Commerce. Washington, 1928. 62 p.

51. *United States Department of Interior. Documents on the Use and Control of the Waters of Interstate and International Streams*. Compacts, Treaties and Adjudication. Compiled by T.R. Witmer. Washington, 1956. 324 p.

52. *18 USC 42-43 16 USC 3371-3378 Lacey Act*. U.S. Fish&Wildlife Service. The Lacey Act. URL: <https://www.fws.gov/international/laws-treaties-agreements/us-conservation-laws/lacey-act.html>.

53. *43 CFR 3813.1 - Minerals Reserved by the Act of July 17, 1914, Subject to Mineral Location, Entry and Patenting*. Legal Information Institute. URL: <https://www.law.cornell.edu/cfr/text/43/3813.1>.

54. *43 U.S. Code § 945 - Reservation in Patents of Right of Way for Ditches or Canals*. Legal information institute. URL: <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/43/945>.

Документи державних установ США

55. *Annual Report of the Director of the National Park Service to the Secretary of the Interior for the Fiscal year ended June 30, 1931 and the Travel Season, 1931*. Washington: Department of the Interior, 1931. 172 p.

56. *Annual Report of the Secretary of the Interior for the Fiscal Year Ended June 30, 1926*. Washington: Department of the Interior, 1926. 104 p.

57. *Annual Report of the Secretary of the Interior for the Fiscal Year Ended June 30, 1930*. Washington: Department of the Interior, 1930. 202 p.

58. *Annual Report of the Secretary of the Interior for the Fiscal Year Ended June 30, 1934*. Washington: Department of the Interior, 1934. 1800 p.
59. *Annual Report of the Secretary of the Interior for the Fiscal Year Ended June 30, 1936*. Washington: Department of the Interior, 1936. 435 p.
60. *Annual Report of the Secretary of the Interior for the Fiscal Year Ending June 30, 1937*. Washington: Department of the Interior, 1937. 194 p.
61. *Annual Report of the Secretary of the Interior for the fiscal year ending June 30 1940*. Washington: Department of the Interior, 1940. 528 p.
62. Ickes H. S. *Not Guilty. An official Inquiry into the Charges Made by Glavis and Pinchot against Richard A. Ballinger, Secretary of Interior. 1909-1911*. Washington: Department of Interior, 1940. 58 p.
63. *National Conference on Outdoor Recreation. A Report Epitomizing the Results of Major Fact-finding Surveys and Projects which Have Been Undertaken under the Auspices of the National Conference on Outdoor Recreation*. Washington: Department of the Interior, 1928. 104 p.
64. Otis G.S. *Classification of the Public lands*. United States Geological Survey. Bulletin №537. Washington, 1913. 197 p.
65. *Our Cities, their Role in the National Economy. United States Research Committee on Urbanism*. Washington: Government Printing Office, 1937. 87 p.
66. *Proceedings of a Conference of Governors in the White House, Washington D.C., 13-15 May, 1908*. Washington: Government Printing Office, 1909. 451 p.
67. *Proceedings of the National Park Conference Held at the Yellowstone National Park. September 11 and 12, 1911*. Washington: Government Print Office, 1912. 201 p.
68. *Proceedings of the National Park Conference*. Washington: Government Printing Office, 1917. 370 p.
69. *Proceedings of the Second National Conference on Outdoor Recreation: Held in the Auditorium of the United States Chamber of Commerce, Washington, D.C., January 20 and 21, 1926*. Washington: Government Printing Office, 1926. 175 p.
70. *Regional Factors in National Planning*. New York: National Resource Committee, 1935. 323 p.
71. *Report of Commission on Agricultural Research, November, 1908*. Biodiversity Heritage Library. URL: <http://www.biodiversitylibrary.org/item/63051#page/5/mode/1up>.
72. *Report of the Country Life Commission. Special Message from the President of the United States Transmitting the Report of the Country Life Commission*. Washington: Government Printing Office, 1909. 65 p.

73. *Report of the Director of the National Park Service to the Secretary of the Interior, Fiscal Year, Ended June 30, 1921.* Washington: Department of the Interior, 1921. 307 p.

74. *The Bird Life of Louisiana.* Louisiana Department of Conservation. Bulletin №28. Washington: United States Department of Agriculture, 1938. 66 p.

75. *The Final Report of the Colored Advisory Commission Appointed to Cooperate with the American National Red Cross and the President's Committee on Relief Work in the Mississippi Valley flood disaster of 1927.* Washington: American National Red Cross, 1929. 29 p.

76. Williams G. W. *The USDA Forest Service – the First Century.* Washington, DC: USDA Forest Service Office of Communication. 164 p.

77. *Wilson Letter, 1905. Department of Agriculture, Office of the Secretary, Washington, D.C.* Forestry History Society. URL: <https://foresthstory.org/research-explore/us-forest-service-history/policy-and-law/agency-organization/wilson-letter/>.

78. *United States Department of Agriculture. Farm Budgeting. Farm Credit Administration.* Monthly Reports on Loans and Discounts. Washington: United States Department of Agriculture, 1937. 13 p.

79. *United States Department of Agriculture. Farm Forestry. Organized Teaching Material.* Vocational Bulletin №196. Washington: United States Department of Agriculture, 1939. 65 p.

80. *United States Department of Agriculture. Farm Security: How Can Tenants Find It.* Washington: United States Department of Agriculture, 1937. 13 p.

81. *United States Department of Agriculture. Western Ground Waters and Food Production.* Miscellaneous Publication №504. December. Washington: United States Department of Agriculture, 1942. 19 p.

Довідкові та статистичні матеріали

82. *American Year Book 1914.* New York, 1915. 862 p.

83. *American Year Book 1917.* New York, 1918. 832 p.

84. *American Year Book 1918.* New York, 1919. 849 p.

85. *American Year Book. 1931.* New York, 1932. 886 p.

86. Bates R. *Scientific Societies in the United States.* Cambridge, MA: MIT Press, 1965. 326 p.

87. *Historical Statistics of the United States. Colonial Times to 1957.* Washington D.C.: U.S. Department of Commerce, Bureau of the Census, 1960. 789 p.

Монографії, періодичні видання

88. Белявская И. А. *Буржуазный реформизм в США в начале XX в. (1900 – 1914)*. Москва: Наука, 1968. 414 с.
89. Белявская И.А. *Т. Рузвельт и политическая борьба в штате Нью-Йорк (1899 – 1900 гг.)*. Американский ежегодник. Москва, 1978. С.166-205.
90. Борейко В.Е. *История охраны дикой природы в США*. Киев: Киевский эколого-культурный центр, 2008. 80 с.
91. Бородин Н.А., Волков М.И. *Сельскохозяйственная Америка во время войны. На основании личных впечатлений 1917*. Москва: Наука, 1918. 149 с.
92. Гончар Б.М. *Нова історія країн Європи та США (1970 – 1918): підруч. для студ. вищ. навч. закл.* / Б. М. Гончар, Н. Д. Городня. Київ: Київський національний університет ім. Т. Шевченка, 2008. 414 с.
93. Джордж Г. *Единый налог или социализм на благо народа*. Санкт-Петербург: Вестник знаний, 1910. 32 с.
94. Куропятник Г.П. *Фермерское движение в США от грейнджеров к Народной партии*. Москва: Наука, 1972. 440 с.
95. Козенко Б.Д. *Аграрное законодательство В.Вильсона и фермеры*. Американский ежегодник. Москва, 1977. С.39-44.
96. Никитин В.А. *Консерватизм и политическая борьба в США 1900 – 1929*. Москва: Наука, 1991. 329 с.
97. Самарин Р.М. *Проблемы натурализма в литературе США и развитие американского романа на рубеже XIX – XX вв. Проблемы истории литературы США*. Москва: Наука, 1964. 250 с.
98. Севастьянов Г.Н. *История США в 4-х томах*. Т.2. Москва: Наука, 1985. 453 с.
99. Севастьянов Г.Н. *История США в 4-х томах*. Т.3. Москва: Наука, 1985. 336 с.
100. Сивачев Н.В., Язьков Е.Ф. *Новейшая история США*. Москва: Наука, 1992. 335 с.
101. Синклер Е. *Джунгли*. Москва: Художественная литература, 1956. 352 с.
102. Синклер Е. *Король-уголь*. Донецк: Донбас, 1980. 334 с.
103. Согрин В.В. *История США: Учебное пособие*. Санкт-Петербург: Питер, 2003. 192 с.
104. Перга Т.Ю. До питання про передумови виникнення природоохоронної політики уряду США наприкінці XIX ст. *Питання нової й сучасної історії*. 1997. Вип.43. С. 29-36.

105. Перга Т.Ю. До історії розвитку лісового законодавства США другої половини XIX ст. *Питання нової й новітньої історії*. 1996. Вип.42. С.50-57.
106. Перга Т.Ю. Політика Теодора Рузвельта у сфері екології: консервація природних ресурсів. *Проблеми всесвітньої історії*. 2016. №2. С. 82-96.
107. Перга Т.Ю. *Зародження та становлення природоохоронної політики в США (кінець XIX – тридцять років XX століття)*: автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.02. Київ, 1997. 23 с.
108. Уткин И.П. *Теодор Рузвельт*. Свердловск. Издательство Уральского университета, 1989. 192 с.
109. Цветков И.А. *Американские историки*. Санкт-Петербург: Издательство Санкт-Петербургского университета, 2008. 192 с.
110. *A History of Outdoor Recreation Development in National Forests 1891 – 1942*. United States Department of Agriculture. Clemson: Clemson University press, 1989. 29 p.
111. Akimoto F. The Birth of «Land Use Planning» in American Urban Planning. *Planning Perspectives*. 2009. Vol. 24, №4. P. 457-483.
112. Albright H. *The Birth of the National Park Service*. Troy: Howe Brothers, 1985. 340 p.
113. Andersen W. *Theodore Roosevelt for the Defense: The Courtroom Battle to Save His Legacy*. New York: Hanover Square Press, 2019. 400 p.
114. *Anti-Trust Law with Amendments, 1890 – 1937*. Washington, D.C.: United States Government Printing office, 1937. 86 p.
115. *A Study of the Park and Recreation Problem in the United States*. National Park Service. URL: <https://www.nps.gov/parkhistory/online-books/parks-america/contents.htm>.
116. Barry J.M. *Rising Tide: The Great Mississippi Flood of 1927 and how it Changed America*. New York: Simon & Schuster, 1998. 528 p.
117. Bartram W. *Travels of William Bartram*. New York: Dover Publications, 1955. 448 p.
118. Beard C.A. *The Rise of American Civilization*. New York: Macmillan, 1930. 828 p.
119. Belasco J. *Americans on the Road: From Autocamp to Motel, 1910 – 1945*. Cambridge: The MIT Press, 1979. 212 p.
120. Black C.S. Chemical Analysis of Lake Deposits. *Wisconsin Academy of Science, Art and Letters*. 1929. №24. P.129-133.
121. Boardman F.W. *America and the Progressive Era, 1900 – 1917*. New York: Hill & Wang Pub, 1970. 169 p.
122. *Brief History Bureau of Reclamation*. United States Bureau of Reclamation. URL: <https://www.usbr.gov/history/2011NEWBRIEFHISTORY.pdf>.

123. Brinkley D. *Rightful Heritage: Franklin D. Roosevelt and the Land of America*. New York: Harper Perennial, 2017. 784 p.
124. Brinkley D. *The Wilderness Warrior: Theodore Roosevelt and the Crusade for America*. New York: Harper Perennial, 2010. 960 p.
125. Bruce S.R. *In Visions of Eden: Environmentalism, Urban Planning, and City Building in St. Petersburg, Florida, 1900-1995*. Columbus: Ohio State University Press, 1997. 246 p.
126. Buehrig E.H. *Woodrow Wilson and Balance of the Power*. Bloomington: Indiana University Press, 1955. 325 p.
127. Burgan M. *Who was Theodore Roosevelt?* London: Penguin Workshop, 2014. 112 p.
128. Callahan N. *TVA: Bridge Over Troubled Water, A History of the Tennessee Valley Authority*. New York: A. S. Barnes, 1980. 420 p.
129. Canfield M.R. *Theodore Roosevelt in the Field*. Chicago: University of Chicago Press, 2015. 472 p.
130. *Celebration the National Park Service Centennial. 1916 – 2016*. URL: <http://npshistory.com/centennial/0316/index.htm>
131. Clements K.A. *Hoover, Conservation, and Consumerism: Engineering the Good Life*. Lawrence: University Press of Kansas, 2000. 352 p.
132. Cleveland T. J. The North American Conservation Conference. Conservation. *Official Magazine of the American Forestry Association*. 1909. Vol. XV, №3. P.159-168.
133. Cohen M. R. *The History of the Sierra Club, 1892 – 1970*. New York: Random House, Inc., 1988. 550 p.
134. Cohen M. P. *The Pathless Way: John Muir and American Wilderness*. Madison: University of Wisconsin Press, 1984. 432 p.
135. Cole D. H. *Reviving the Federal Power Act's Comprehensive Plan Requirement: A History of Neglect and Prospects for the Future*. Indiana School of Law. URL: <http://www.repository.law.indiana.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1927&context=facpub>
136. Commager H.C. *Documents of American History*. Upper Saddle River, N.J.: Prentice Hall. 1978. 772 p.
137. Conard R. The National Conference on the State Parks: Reflections on the Organizational Geneology. *The George Wright Forum*. 1997. №14, vol.4. P. 28-43.
138. Cumbler J. T. *Reasonable Use: The People, the Environment, and the State, New England 1790 – 1930*. Oxford: Oxford University Press, 2001. 288 p.
139. Cutright P. *Theodore Roosevelt: The Making of a Conservationist*. Urbana: University of Illinois Press, 1985. 306 p.

140. Daniel A. *Man of Good Hope. A Story of American Progressives*. Lawrenceburg: Harrison Press, 2007. 352 p.
141. Daniel H. C. *Reviving the Federal Power Act's Comprehensive Plan Requirement: A History of Neglect and Prospects for the Future*. Indiana University Maurer School of Law. URL: <http://www.repository.law.indiana.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1927&context=facpub>
142. Davis F.C. *My C.C.C. Days: Memories of the Civilian Conservation Corps*. Warren: Blair, 2006. 66 p.
143. Davis R., Davis H. *Our Mark on This Land: A Guide to the Legacy of the Civilian Conservation Corps in America's Parks*. Granville: McDonald & Woodward Publishing Company, 2011. 408 p.
144. Dorsey L. G. *Theodore Roosevelt, Conservation, and the 1908 Governors' Conference*. College Station: Texas a&m university press, 2016. 160 p.
145. Downes R.C. *The Rise of Warren Gamaliel Harding, 1865-1920*. Ohio: Ohio State University Press, 1970. 734 p.
146. Downs M.L. *Transforming the South: Federal Development in the Tennessee Valley, 1915-1960 (Making the Modern South)*. Baton Rouge, LA: LSU Press, 2014. 352 p.
147. Dumond D.L. *Roosevelt to Roosevelt*. New York: H. Holt and Company, 1937. 585 p.
148. Egan T. *The Worst Hard Time: The Untold Story of Those Who Survived the Great American Dust Bowl*. New York: Mariner Books, 2006. 340 p.
149. *Emerson's «Nature» Summary and Analysis Woods*. URL: <https://www.cliffsnotes.com/literature/t/thoreau-emerson-and-transcendentalism/emersons-nature/summary-and-analysis>.
150. Faulkner H.U. *The Decline of Laisses Faire, 1897 – 1917 (The Economic History of the United States)*. Vol.7. London: Routledge, 1977. 448 p.
151. Fay B. *Roosevelt and his America*. Raleigh: Hughes Press, 1933. 356 p.
152. Fay B. *The two Franklins: fathers of American democracy*. Boston: Little, Brown and Company, 1933. 397 p.
153. Fireside C. *Outlining the New Deal, May 7, 1933*. American Studies at the University of Virginia. URL: http://xroads.virginia.edu/~MA02/volpe/newdeal/outline_fireside_text.html.
154. Flader S.L. *Thinking Like a Mountain: Aldo Leopold and the Evolution of an Ecological Attitude Toward Deer, Wolves, and Forests*. Madison: University of Wisconsin Press, 1994. 320 p.

155. Fleming D. *Roots of the New Conservation Movement*. Cambridge: Belknap Press of Harvard University Press, 1972. 220 p.
156. Fox S.R. *John Muir and His Legacy: American Conservation Movement*. Madison: University of Wisconsin Press, 1986. 464 p.
157. Friedel F. *The New Deal and the American People*. Upper Saddle River: Prentice Hall Inc., 1965. 250 p.
158. Frost R. «Letter to Wade Van Dore», (June 24, 1922). *Twentieth Century Interpretations of Walden: A Collection of Critical Essays (20th Century Interpretations)*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall Inc. 1968. 118 p.
159. Garland S. *Voices of the Dust Bowl*. Gretna: Pelican, 2018. 40 p.
160. Gottlieb R. *Forcing the Spring: The Transformation of the American Environmental Movement*. Washington: Island Press, 1993. 448 p.
161. Gould L.L. *The William Howard Taft Presidency*. Lawrence: University Press of Kansas, 2009. 288 p.
162. Graham L.D. *The Great Campaigns: Reform and War in America 1900 – 1928*. Malabar: Krieger Pub Co, 1978. 386 p.
163. Gustafson W.J., Ries A.F., Guise H., Hamilton C.H. *Conservation in the United States*. New York: Ithaca, 1939. 232 p.
164. Harbaugh W.H. *Power and Responsibility: The Life and Times of Theodore Roosevelt*. London: Octagon Books, 1975. 540 p.
165. Hays S.P. *Conservation and the Gospel of Efficiency: The Progressive Conservation Movement, 1890-1920*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 1999. 320 p.
166. Helms D. *Reading in the History of Soil Conservation*. Historical Notes. Washington D.C.: United States Department of Agriculture. Soil Conservation Service, Economics and Social Sciences Division, 1992. 173 p.
167. Hicks J.D. *Populist Revolt: A History of the Farmers' Alliance and the People's Party*. Minnesota: University of Minnesota Press, 1931. 487 p.
168. Hill E.G. *In the Shadow of the Mountain: The Spirit of the CCC*. Washington: Washington State University Press, 1990. 187 p.
169. Hodges H.G. *Diplomatic Relations between the United States and Great Britain*. Boston, 1930. 220 p.
170. Hofstadter R. *The Progressive Movement, 1900 – 1915*. New York: Simon & Schuster, 1986. 195 p.
171. Holmes S.J. *The Young John Muir: An Environmental Biography*. Madison: University of Wisconsin Press, 1999. 309 p.
172. Hubbard P.J. *Origins of the TVA; The Muscle Shoals controversy, 1920 – 1932*. Tuscaloosa: University Alabama Press, 2006. 352 p.
173. Jensen C.R., Guthrie S. *Outdoor Recreation in America*. Champaign: Human Kinetics, 2006. 384 p.
174. Juday C., Birge E.A. Organic Content of Lake Water. *Bulletin US Bureau of Fisheries*. 1926. №42. P. 515-519.

175. Juday C., Birge E.A. A Second Report on the Phosphorus Content of Wisconsin Lake Waters. *Notes from the Limnological Laboratory of the Wisconsin Geological and Natural History Survey*. 1931, №XLII. P.353-382.
176. Juday C., Birge E.A. Particulate and Dissolved Organic Matter in Inland Lakes. *Ecological monitoring*. 1934, №4. P.440-474.
177. Judd R.W. *Common Lands, Common People: The Origins of Conservation in Northern New England*. Cambridge: Harvard University Press, 2000. 352 p.
178. King. J. *The Conservation Fight, from Theodore Roosevelt to the Tennessee Valley Authority*. London: Forgotten Books, 2018. 352 p.
179. Kinney J.P. *The Development of Forest Law in America, including Forest Legislation in America prior to March 4, 1789*. New York: John Wiley&Sons, Inc., 1972. 315 p.
180. Kolko G. *The Triumph of Conservationism. A Reinterpretation of American History, 1900-1916*. New York: Free Press, 1977. 356 p.
181. Lacy L.A. *The Soil Soldiers: The Civilian Conservation Corps in the Great Depression*. New York: Chilton Book Co, 2016. 239 p.
182. LaFollette R.M. *La Follette's Autobiography: A Personal Narrative of Political Experiences*. Madison: University of Wisconsin Press, 1960. 366 p.
183. Leavitt J.W. *The Healthiest City: Milwaukee and the Politics of Health Reform*. Princeton: Princeton University Press, 1982. 294 p.
184. Lee R.F. *Family Tree of the National Park System*. Philadelphia, PA: Eastern National Park and Monument Association, 1972. 93 p.
185. Lehman T. *Public Values, Private Lands: Farmland Preservation Policy, 1933 – 1985*. Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1995. 256 p.
186. Leopold A. *A Sand County Almanac (Outdoor Essays & Reflections)*. New York: Ballantine Books, 1986. 295 p.
187. Letwin W. *Documentary History of the American Economic Policy since 1789*. New York: Doubleday Anchor, 1961. 406 p.
188. Leuchtenburg W.E. *Franklin D. Roosevelt and the New Deal: 1932 – 1940*. New York: Harper Perennial, 2009. 432 p.
189. Lowenthal D. *George Perkins Marsh: Prophet of Conservation*. Washington: University of Washington Press, 2003. 635 p.
190. Lowenthal D. Nature and Morality from George Perkins Marsh to the Millennium. *Journal of Historical Geography*. 2000. № 26. P. 3-27.
191. Lowitt R. *George W. Norris; The persistence of a progressive 1913 – 1933*. Champaign: University of Illinois Press, 1978. 591 p.
192. Lunde D. *The Naturalist: Lifetime of Exploration, and the Triumph of American Natural History*. Danvers: Crown, 2016. 334 p.

193. Lyons E. *Our Unknown Ex-President. A Portrait of Herbert Hoover*. New York: Doubleday, 1948. 340 p.
194. Macy C., Wolff J., Katz B.M. *The Tennessee Valley Authority: Design and Persuasion*. New York: Princeton Architectural Press, 2007. 144 p.
195. Maher N.M. *Nature's New Deal: The Civilian Conservation Corps and the Roots of the American Environmental Movement*. Oxford: Oxford University Press, 2009. 328 p.
196. Marsh G. P *Man and Nature, or Physical Geography as Modified by Human Action*. New York: Andesite Press, 2015. 578 p.
197. May E.R. *The Progressive Era 1901-1917*. New York: Time-Life Books, 1974. 176 p.
198. May H.F. *The End of American Innocence. A Study of First Years of Our Own Time. 1912-1917*. New York: Columbia University Press, 1994. 439 p.
199. McElvanie R.S. *The Great Depression: America 1929 – 1941*. New-York: Times Books, 1993. 448 p.
200. McFarland J.H., Morrison E. *Thorn for Beauty*. Harrisburg: Pennsylvania Historical and Museum Commission, 1995. 416 p.
201. Melosi M.V. *Garbage in the Cities: Refuse, Reform, and the Environment, 1880 –1980*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 1981. 320 p.
202. Melosi M.V. *Pollution and Reform in American Cities, 1870-1930*. Austin: University of Texas Press, 1980. 224 p.
203. Melosi M.V. *The Sanitary City: Urban Infrastructure in America from Colonial Times to the Present*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1999. 600 p.
204. Michelsen H. The Purpose and Method of Forest Reservation. *The North American Review*. 1903. Vol. 177, №564. P.751-757.
205. Mielnik T.M. *New Deal, New Landscape: The Civilian Conservation Corps and South Carolina's State Parks*. Columbia: University of South Carolina Press, 2011. 224 p.
206. Miller C. *Gifford Pinchot and the Making of Modern Environmentalism*. Washington, D.C.: Island Press, 2001. 384 p.
207. *More than 80 Years Helping People Help the Land: A Brief History of NRCS. Natural Resources Conservation Service*. United States Department of Agriculture. URL:
https://www.nrcs.usda.gov/wps/portal/nrcs/detail/national/about/history/?cid=nrcs143_021392.
208. Muir J. *Nature Writings: The Story of My Boyhood and Youth; My First Summer in the Sierra; The Mountains of California; Stickmen; Essays*. New York: Library of America, 1997. 928 p.

209. Mumford L. *The Brown Decades: A Study of the Arts in America, 1865 – 1895*. Mineola: Dover Publications, 1971. 128 p.
210. Nash R. The American Invention of National Parks. *American Quarterly*. 1970. Vol. 22, № 3 (Autumn). P. 726-735.
211. Nash R. F. *Wilderness and the American Mind*. New Haven: Yale University Press, 2001. 426 p.
212. Neely J. *A Fair to Remember: Knoxville's National Conservation Exposition of 1913*. Metro Pulse, 11 November 2009. URL:
<https://web.archive.org/web/20130711213325/http://www.metropulse.com/news/2009/nov/11/fair-remember-knoxvilles-national-conservation-exp/>.
213. Neuse S.M. *David E. Liliental: The Journey of an American Liberal*. Knoxville: University of Tennessee Press, 1996. 406 p.
214. O'Callaghan D.B. *Roosevelt and the United States*. London: Longman, 1991. 128 p.
215. Parkins A.E., Whitaker J.R. *Our Natural Resources and Their Conservation*. Hoboken: John Wiley & Sons, 1946. 647 p.
216. *Passages from the American Note-Books of Nathaniel Hawthorne Woods*. URL: <http://www.eldritchpress.org/nh/pfanb01.html>.
217. Peggy S. *Civilian Conservation Corps: In and Around the Black Hills*. Mount Pleasant: Arcadia Publishing, 2004. 128 p.
218. Penick C.L. *Progressive Politics and Conservation. The Ballinger – Pinchot Affair*. Chicago: The University of Chicago Press, 1969. 207 p.
219. Perkins V.L. *Crisis in Agriculture. The Agricultural Adjustment Administration and the New Deal, 1933*. Berkeley: University of California Press, 1969. 245 p.
220. Pinchot G. *Breaking New Ground*. New York: Harcourt, 1947. 522 p.
221. Pinchot A.R. *History of the Progressive Party 1912 – 1916*. New York: New York University Press, 1958. 332 p.
222. Pinchot G. *The Fight for Conservation*. New York: Harcourt, 1910. 176 p.
223. Pisani D.J. *Natural Resources and the American State, 1900 – 1940. Taking Stock: American Government in the Twentieth Century*. Cambridge: Cambridge University Press, 1999. 341 p.
224. Pisani D.J. *Water, Land, and Law in the West: The Limits of Public Policy, 1850 – 1920*. Lawrence: University Press of Kansas, 1996. 273 p.
225. Podskoch M. *Connecticut Civilian Conservation Corps Camps: History, Memories & Legacy of the CCC*. Utica: North Country Books, 2016. 544 p.
226. Pomeroy E. *In Search of the Golden West: The Tourist in Western America*. Lincoln: University of Nebraska Press, 1957. 233 p.
227. Pringle H.F. *Theodore Roosevelt*. New York: Mariner Books, 1931. 181 p.

228. Pringle H.F. *The Life and Times of W.H. Taft*. N.Y., Toronto: FARRAR&RINEHART, INC., 1939. 165 p.
229. Pritchard J.A. *Preserving Yellowstone's Natural Conditions: Science and the Perception of Nature*. Lincoln: University of Nebraska Press, 1999. 370 p.
230. Pritchett H. *The Tennessee Valley Authority: A Study in Public Administration*. Chapel Hill: The University of North Carolina Press, 2014. 348 p.
231. *Public Lands Established by Theodore Roosevelt*. URL: <https://www.nps.gov/thro/learn/historyculture/theodore-roosevelt-and-conservation.htm>.
232. Reis A.F., Guise H., Hamilton C.H., Gustafson A.F. *Conservation in the United States*. Sacramento: California State Department of Education, 1939. 534 p.
233. Rhodes J.F. *The McKinland and Roosevelt Administrations, 1899 – 1909*. New York: The Macmillan Company, 1923. 418 p.
234. River C. *The Civilian Conservation Corps: The History of the New Deal's Famous Jobs Program during the Great Depression*. Scotts Valley: CreateSpace Independent Publishing Platform, 2016. 50 p.
235. River C. *Yosemite National Park: The History of California Most Famous Park*. Scotts Valley: CreateSpace Independent Publishing Platform, 2015. 20 p.
236. Rod M. *John Muir: Magnificent Tramp*. New York: Forge Books, 2009. 209 p.
237. Roosevelt T. *The Autobiography of Theodore Roosevelt*. Scotts Valley: CreateSpace Independent Publishing Platform, 2009. 320 p.
238. Rosen J., Schlesinger A.M., Wilentz S. *William Howard Taft: The American Presidents Series: The 27th President, 1909 – 1913*. New York: Times Books, 2018. 208 p.
239. Rothman H.K. *Preserving Different Pasts: The American National Monuments*. Champaign: University of Illinois Press, 1989. 255 p.
240. Runte A. *National Parks: The American Experience*. Lincoln: Taylor Trade Publishing, 1987. 379 p.
241. Russel J. *Soil Conditions and Plant Growth*. L.–N.Y.–Toronto: University of Toronto Press, 1940. 180 p.
242. Salmond D.J. *The Civil Conservation Corps, 1933 – 1942. New Deal Case Study*. Durham: Duke University Press, 1967. 278 p.
243. Saving the White Mountains The Weeks Act Then and Now. Forest Notes. *New Hampshire's Conservation Magazine*. 2011. №267. Special Issue. P.6-14.
244. Scarpino P.V. *Great River: An Environmental History of the Upper Mississippi, 1890 – 1950*. Columbia: Missouri University Press, 1985. 219 p.

245. Schlesinger A.M. *The Age of Roosevelt*. Vol.3. New York: Mariner Books, 2003. 768 p.
246. Sellers C.C. *Hazards of the Job: From Industrial Disease to Environmental Health Science*. Chapel Hill, NC: University of North Carolina Press, 1997. 331 p.
247. Sellars R.W. *Preserving Nature in the National Parks: A History with a New Preface and Epilogue*. New Haven: Yale University Press, 1997. 440 p.
248. Shaffer M.S. *See America First: Tourism and National Identity, 1880 – 1940*. Washington: Smithsonian Institution Press, 2001. 438 p.
249. Schultz S.K. *Constructing Urban Culture: American Cities and City Planning, 1800 – 1920*. Philadelphia: Temple University Press, 1989. 275 p.
250. Stevens W.S. *Industrial Combinations and Trust*. New York, NY: Macmillan, 1913. 120 p.
251. Stoll S. *Larding the Lean Earth: Soil and Society in Nineteenth-Century America*. New York: Hill and Wang, 2002. 287 p.
252. Stradling D. *Smokestacks and Progressives: Environmentalists, Engineers, and Air Quality in America, 1881 – 1951*. Baltimore MD: Johns Hopkins University Press, 1999. 288 p.
253. Swain D. C. *Federal Conservation Policy, 1921 – 1933*. Berkeley: University of California Press, 1963. 221 p.
254. Swain D.C. *Wilderness Defender: Horace M. Albright and Conservation*. Chicago: University of Chicago Press, 1970. 347 p.
255. Terrie P.G. *Forever Wild: A Cultural History of Wilderness in the Adirondacks*. Syracuse: Syracuse University Press, 1985. 224 p.
256. *The Anti-Trust Law with Amendments, 1890-1937*. Washington: U.S. Government Printing Office, 1937. 520 p.
257. *The Muckrakers. The Era in Journalism that Moved America to Reform – the Most Significant Magazine Articles of 1902 – 1912*. Halifax: Capricorn Books, 1964. 449 p.
258. Thoreau D.T. *Walden or, Life in the Woods*. URL: <http://www.eldritchpress.org/walden5.pdf>.
259. Tresler W.L., Domogalla B.P. Limnological Studies of lake Wingra. *Transactions of the Wisconsin Academy of Sciences, Arts and Letters*. 1931. Vol. XXVI. P.331-351.
260. Turner F.J. *The Significance of the Frontier in American History 1893*. A paper read at the meeting of the American Historical Association in Chicago, 12 July 1893, during the World Columbian Exposition Woods. National Humanities Center. URL: <http://nationalhumanitiescenter.org/pds/gilded/empire/text1/turner.pdf>.

261. Turner F. *Rediscovering America: John Muir in His Time and Ours*. Boston: Da Capo Press, 2000. 417 p.
262. Tweed W.C. *A History of Outdoor Recreation Development in National Forests, 1891-1942*. Clemson: Clemson University Department of Parks, Recreation and Tourist Management, 1977. 9 p.
263. Tyrrell I. *Crisis of the Wasteful Nation: Empire and Conservation in Theodore Roosevelt's America*. Chicago: The University of Chicago Press, 2015. 368 p.
264. Unrau H.D., Williss F. G. *Administrative History: Expansion of the National Park Service in the 1930s*. Washington, D.C.: Government Printing Office, 1983. 321 p.
265. Updike J.A *Sage for all seasons*. The Guardian, June 25, 2004. URL: <https://www.theguardian.com/books/2004/jun/26/classics>.
266. Wayne M.H. *America's First Environmental Challenge. Esseys on Gilded Age*. Austin: University of Texas Press, 1973. 550 p.
267. White G.F. *The History of the American People*. Toronto, 1988. 406 p.
268. White W.A. *Woodrow Wilson. The Man, His Time and His Task*. Boston, New York: The Riverside Press Cambridge, 1924. 527 p.
269. Wooler D., Henderson H. *FDR and the Environment (The World of the Roosevelts)*. London: Palgrave Macmillan US, 2005. 270 p.
270. Worster D. *A River Running West: The Life of John Wesley Powell*. Oxford: Oxford University Press, 2002. 688 p.
271. Worster D. *Dust Bowl: The Southern Plains in the 1930s*. Oxford: Oxford University Press, 2004. 304 p.
272. Worster D. *Nature's Economy: A History of Ecological Ideas*. Cambridge: Cambridge University Press, 1994. 526 p.
273. Worster D. *Passion for Nature: The Life of John Muir*. Oxford: Cambridge University Press, 2011. 544 p.
274. Wrobel D. *The End of American Exceptionalism: Frontier Anxiety from the Old West to the New Deal*. Lawrence: University Press of Kansas, 1993. 256 p.
275. Wynn N.A. *From Progressivism to Prosperity: World War I and American Society*. New York: Holmes & Meier Pub, 1986. 268 p.

Наукове видання

Тетяна Юріївна ПЕРГА

ЕКОЛОГІЧНА ПОЛІТИКА США. ЕПОХА СТАНОВЛЕННЯ

МОНОГРАФІЯ

Друкується в авторській редакції

Підписано до друку 02.06.2020. Формат 60х84 1/16.
Друк лазерний. Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman.
Умовн. друк. арк. 12. Тираж 300 прим.

ТОВ «Центр учбової літератури»
вул. Лаврська, 20 м. Київ

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 2458 від 30.03.2006 р.